

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΛΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΣ'

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1951

ΑΡ. 194

ΔΟΣΕ ΜΟΥ ΤΟ ΧΕΡΙ ΣΟΥ

Μπορείς ακόμα νά νοιώσεις,
μπορείς ακόμα νά νοιώσεις την καρδιά σου
κλεισμένη στο λουλούδι του θουνοῦ,
καί τὸ περαστικό, ξέγνοιαστο φεγγάρι
στήν καρδιά σου,
καί τῆς καρδιάς σου τοὺς παλμούς
στὶς ἀρτηρίες τῶν μονόδρομων διαδρόμων
τῆς ἀνίλεης, ἀμετάνοιας, ἀμαρτωλῆς
ἀνθρώπινης γενιᾶς ;

Μπορείς ακόμα τάχατες ν' ἀκοῦς,
μπορείς ν' ἀκοῦς
τίς σκιές πού φτερουγίζουν σιωπηλά
στήν ἄφωνα ἀγωνία
τῶν θλιθερῶν σταυροδρομιῶν τοῦ χωρισμοῦ,
τοὺς ἀπελπισμένους στεναγμούς στά σκοτεινά δωμάτια
ἀνεκπλήρωτων ἐρώτων,
καί τῶν φευγαλέων ἐλπίδων τὰ δειλά,
τὰ μακρινά θήματα
στά στοιχειωμένα δρομάκια τῶν ἀπατηλῶν ὀνείρων ;

Μπορείς ακόμα νά δεῖς,
μπορείς ακόμα νά δεῖς
τίς περιφρονημένες συνοικίες, τίς φτωχές,
τυλιγμένες στήν ὀμίχλη καί στό ἡμίφωτο
περηφάνειας ἡρωϊκῆς,
τὴν ἀνοιξη πού στεφανώνει τ' ἀγέννητο χαμόγελο,
τὸν ἄπιαστον ὀρίζοντα τῶν ἀκυβέρνητων πόθων ;
Καί μπορεῖς ακόμα ν' ἀπολαύσεις
τὸ τραγούδι τῆς βροχῆς, τὸ μεθυσμένο γέλιο
τοῦ κερανοῦ ;

Τὸ χέρι σου δόσε μου
ἢ φωνή σου εἶναι φωνή μου,
στά θήματά σου ἀκούω τὰ θήματά μου,
κι' οἱ ἄπιαστοι πόθοι σου, οἱ ἀγέννητοι,
ζοῦν ἀπὸ χρόνια, ἀνήσυχτοι, μέσα μου γιὰ σέ.
Δόσε μου τὸ χέρι σου
στήν ἔκσταση,
πού πεθαίνοντας γενιέται ὁ ἑαυτός σου,
πού εἶσαι μονάχος κι' εἶσαι ὀλάκερος ὁ κόσμος !

Ε Μ Ε Ι Σ Π Ο Υ Φ Ε Υ Γ Ο Υ Μ Ε

Τὰ καράθια σαλπέρνουν κάθε μέρα μᾶς καλοῦν
οἱ καλές, οἱ ξωτικές μέρες τῶν μακρινῶν ἀκρογιαλιῶν.
Τῶν χελιδονιῶν τὸ μήνυμα
μᾶς φέρει πρόσκληση, ἀντιφέγγισμα χλωμὸ
παραδεισένιων κήπων, ἔαρινὸ χαιρετισμὸ
ἀμαρτωλῶν νεράιδων,
ἐνὸς κόσμου πάντα γιορτινοῦ.

Ποῦ νὰ πᾶμε,
μιὰ σταγόνα μέσ' τὶς μύριες σταγόνες τ' ὠκεανοῦ,
σπίθα ποῦ ἀνάθει μοιαχὰ στὸν ἥλιο τῆς γενιάς ;
Ποῦ νὰ πᾶμε ;
"Ὅπου κι' ἂν πᾶμε
ἔρημη ἢ ψυχὴ, ποῦ δὲν ἀνήκει πουθενά.

Ποῦ νὰ πᾶμε ;
"Ὅπου κι' ἂν πᾶμε
δὲν εἶναι δρόμος νὰ κυκλώσει τὴν καρδιά,
κι' οὔτε τὴν σκέψη σύνορο νὰ κλείσει.

"Ὅπου κι' ἂν πᾶμε
γύρω ἀπ' τὶς ρίζες μας θὰ κτίσουμε τὰ κάστρα,
καὶ στὴν ἀπλὴ ὠμορφιά τοῦ θουνίσου λουλουδιοῦ
θ' ἀντιφεγγίσουν λουλουδόκηποι τοῦ ὄνειρου, τῆς ἐλπίδας καὶ τοῦ πόθου·
θάναι ὁ παλμὸς χιλιάδων ἀδελφῶν μας
καὶ παλμὸς μας.
Καὶ θὰ εἶν' τὸ κέντρο τῆς ζωῆς μας ὁ σκοπὸς
τῆς νικητήριας ἰαχῆς, ποῦ στεφανώνει
τὸν ἀγῶνα τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καλοῦ.

ΖΗΝΩΝ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

Τ Ο Τ Ρ Α Γ Ο Υ Δ Ι Μ Ο Υ

Θέλω κι' ἐγὼ νὰ διαβάσω βιβλία,
θέλω κι' ἐγὼ μιὰ δουλειὰ νὰ δουλέψω,
θέλω κι' ἐγὼ νὰ μπῶ σὲ σχολεῖα
κι' ἄλλες ἡμέρες νὰ μὴ ζητιανέψω.

Θέλω ταξίδια, νὰ θλέπω τοπία,
θάλασσες νέες, καινούργια μιὰ φύση,
θέλω νὰ νοιώσω τί εἶν' εὐτυχία,
θέλω νὰ φύγει ἀπὸ μένα ἡ φθίσις.

Θέλω κι' ἐγὼ σὰν τοὺς λίγους νὰ ζήσω,
θέλω νὰ φύγουνε οἱ ἀγωνίες,
θέλω κι' ἐγὼ σὰν αὐτοὺς νὰ κυλήσω
μὲς σὲ θερμὲς ἀγκαλιὲς γυναικεῖες...

Μιὰ κι' ὅμως δὲν ἔχω ἐκεῖνο ποῦ θέλω,
δίνω τὴ λίγη ζωὴ ποῦ κατέχω
γιὰ τῶν ἀνθρώπων τῶν ἄλλων τὸ μέλλο.
Τίποτε ἄλλο νὰ δώσω δὲν ἔχω.

ΣΤΑΣΙΝΟΣ ΠΑΡΑΣΚΟΣ

Α Π Ο Ψ Ε Ι Σ

Α Γ Γ Ε Λ Ο Σ Σ Ϊ Κ Ε Λ Ι Α Ν Ο Σ

Ἐνεπανάρθωτη ἀπώλεια γιὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπῆρξεν ὁ θάνατος τοῦ Σικελιανοῦ. Ὁ ποιητὴς τῆς «Θυμέλης» ἦταν ὁ τελευταῖος «μεγάλος» τῆς γενιάς του. Στὸ πρόσωπό του ἡ ἑλληνικὴ ζωὴ κι' ἡ ἑλληνικὴ παράδοση βρῆκαν ἕναν ἐμπνευσμένο ἐρμηνευτὴ, κι' ὁ ἑλληνικὸς ποιητικὸς λόγος ἕνα γνήσιο μύστη. Ὑστερα ἀπὸ ἑκατοντάδες χρόνια ξανάσμιγε ἀρμονικὰ στὸ στίχο του τὸ πατροπαράδοτο ἀπολλώνιο καὶ τὸ ὄρφικο πνεῦμα: Ἡ ποίησή του, ἐμποτισμένη ἀπὸ μιὰ ἐξιδανικευμένη ἀρχαιολατρεία καὶ μιὰ βαθειὰ θρησκευτικὴν ἐνόραση, συνδύαζε τὴν ἀπόλυτη γαλήνη τῆς κλασσικῆς τελειότητος καὶ τὸν ὀργιαστικὸν χαρακτῆρα τοῦ παγανισμοῦ.

Σπάνια ἔργα ποιητικὰ ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν τὴν καθολικότητα τοῦ ἔργου τοῦ Σικελιανοῦ. Κλασσικὴ μαζὶ καὶ χριστιανικὴ, μυστικιστικὴ κι' ἐλεύτερη, συγκαρινὴ καὶ ἀρχαιοπρεπὴ ἡ μούσα του ἀγκαλιάζει ὅλες τὶς πλευρὰς τοῦ ἑλληνικοῦ βίου. Ἡ πίστις του, ὅμως, μιὰ θερμοσυγῆ κι' ἀκατάλυτη πίστις, ποῦ συνδυάζεται μὲ τὴ γενικώτερη ἀνθρωπιστικὴ ἐννοια τῆς ζωῆς, πηγάζει ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν κλασσικὸν χῶρον τῆς ἑλληνικῆς παράδοσης, ἀπὸ τὸ ἀπόλυτον ἠ θ ι κ ὸ ν ἰ δ ε ὠ δ ε ς, ὅπως τὸ διαμόρφωσε μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴν τέχνη του, ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος. Ἐνα ιδεῶδες, ποῦ στηρίζεται κυρίως στὴν ἐπαεῦρηση τῶν «ἀτράνταχτων καὶ αἰώνιων ἀρχῶν», οἱ ὁποῖες, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς ἀναφέρει, «πρέπει καὶ σήμερα νὰ χρησιμεύουν ὡς τὰ μόνα γνήσια κι' ἀκατάφθορα στοιχεῖα—ἔξω τόπου κι' ἔξω χρόνου—οὐσιαστικῆς δημιουργικῆς διανόησης καὶ ζωῆς». Ἔτσι τὸ ποιητικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνθρώπινον, γενικώτερα, ιδεῶδες τοῦ Σικελιανοῦ στηρίζεται στὴν ἐπαεῦρηση τῆς ἀπολλώνιας ἠθικῆς καὶ τῆς δωρικῆς ὀρθοδοξίας, ὅπως αὐτὴ ἐκδηλώθηκε ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια στοὺς Δελφοὺς. «Ἡ ἐπανεύρεση τῆς πολυτιμότερης προγονικῆς μας κληρονομιάς μὲ τὸν ἀκατάλυτο δυναμισμό της—διακηρύττει ὁ Σικελιανός—εἶναι καμωμένη γιὰ νὰ προσαρμόζη τὸ μυαλὸ καὶ τὴν ψυχὴ μας, μὲ ἀκρίβεια θαυμαστὴ, στὴν ὁποιαδήποτε πραγματικότητα, πλὴν τῶν πνευματικῶν καὶ ἱστορικῶν μεταμορφώσεων τοῦ κόσμου. Μὲ τὴν ζωντανὴν καὶ δημιουργικὴ ἀναβίωση τοῦ Δελφικοῦ πνεύματος—πιστεύει ὁ ποιητὴς— θ' ἀναστηλωθῇ ὁ ἐπὶ αἰῶνες ξεχασμένος κι' ἀφηρημένος κεντρικὸς τῆς ἀνθρωπότητος σκοπός».

Ὁ Ἄγγελος Σικελιανός, ποῦ γεννήθηκε στὴ Λευκάδα τὸ 1884, τύπωσε τὴν πρώτη ποιητικὴ συλλογὴ του, τὸν «Ἀλαφροῖσκιωτο», στὰ 1908. Ὑστερα ἐξέδωσε τὸν «Πρόλογο στὴ Ζωή», μέσα στὸν ὁποῖο περιέχονται οἱ «Πέντε συνειδήσεις» του. Τὸ 1921 κυκλοφόρησε τοὺς «Στίχους» του καὶ τὸ ἐπόμενο ἔτος τὸ «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων».

Τῆ ἐποχῇ ἀκριβῶς ἐκείνῃ συνέλαβε καὶ καλλιέργησε τὴ Δελφικὴν Ἰδέαν. Πίστεψε δηλαδὴ ὁ Σικελιανός, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης σήμερα ἀπομακρύνθηκε πολὺ ἀπὸ τὶς βαθύτερες ἀρχές, ποῦ ἐνέπνευσαν καὶ ἐρρῦθμισαν τὴ διαμόρφωση τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ, μέσα στὸν ὁποῖον ὑπάρχουν οἱ θεμελιώδεις ἀξίες τῆς καθολικῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Ἡ Δελφικὴ Ἰδέα ἀποτελεῖ τὴν ὑπέρτατη πνευματικὴν ἐκδήλωση τοῦ ἠθικοκοινωνικοῦ συστήματος τοῦ ποιητῆ, συνδυάζει τὸ ἀπολλώνιον καὶ τὸ διονυσιακὸν πνεῦμα καὶ περικλείει στοιχεῖα παγανιστικὰ καὶ μυστικιστικὰ. Ἡ φιλοσοφικὴ δικαίωση τῆς ιδέας αὐτῆς στηρίζεται στὶς ἀκόλουθες ἔξι ἀρχές: 1) τῆς ἀκτινοβολίας, ποῦ ρυθμίζει τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐπικοινωνίαν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, 2) τῆς εὐρυθμίας, 3) τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ψυχικῆς πειθαρχίας, 4) τῆς ἀπλότητος στὶς ζωικὲς καὶ πνευματικὲς ἐκδηλώσεις, 5) τῆς

αυτονομίας του έσωτερικού ψυχικού κόσμου και 6) τής μνήμης τών άπροσώπων ιστορικών παραγόντων τής διαμόρφωσης του άνθρωπίνου βίου. Το Δελφικό σύστημα καλλιεργεί τήν έπιστροφή προς τή φύση, τήν προσέγγιση προς τό λαό και τή γή και τήν καλλιέργεια του πνεύματος τής συνεργασίας όλων τών άνθρώπων.

Κάτω άπό τήν επίδραση τών παραγόντων αυτών ο Σικελιανός δημοσίευσε τόν πρώτο Δελφικό του λόγο με τίτλο «Άφιέρωση», και τό Μάιο του 1927 διοργάνωσε τīs πρώτες Δελφικές γιορτές. Οί τελετές εκείνες πήραν άμέσως έναν πλατύν πνευματικό χαρακτήρα και πλείστοι άντιπρόσωποι τής παγκόσμιας διανόησης συνέρρευσαν εύλαβικά στο άρχαίο θρησκευτικό κέντρο, για ν' άποτίσουν φόρο τιμής στο άθάνατο έλληνικό πνεύμα και νά καταβάλουν προσπάθεια για τήν άνασυγκρότηση του σύγχρονου ψυχικού βίου, πάνω στις γραμμές και τīs κατευθύνσεις εκείνου.

Οί γιορτές επαναλήφθηκαν τό Μάιο του 1930 με νέα διδασκαλία άρχαίου δράματος, γυμνικούς άγώνες, λαμπαδηδρομίες κλπ., και σημείωσαν πάλι μεγάλη έπιτυχία. Τότε συνελήφθη, για πρώτη φορά, ή ιδέα τής ίδρυσης Δελφικού Πανεπιστήμιου με διεθνή χαρακτήρα, αλλά δυστυχώς ή πολιτική κι' οικονομική κρίση, που έπακολούθησαν, δέν επέτρεψαν στο λαμπρό αυτό σχέδιο νά πραγματοποιηθή.

Έκτός άπό τό ποιήματα, έκλογή τών όποιών δημοσιεύτηκε τελευταία με τό τίτλο «Άντίδωρο», ο Σικελιανός έγραψεν επίσης κριτικές και αισθητικές μελέτες και δράματα, μέσα στα όποία διαφαίνεται ο άγνός Έλληνολάτρης ποιητής. Πρώτο δράμα του, γραμμένο στ' άχνάρια τής άρχαίας Έλληνικής τραγωδίας είναι ο «Άσκληπιός», τό 1922. Έπακολούθησαν ο «Τελευταίος Όρφικός Διθύραμβος ή ο Διθύραμβος του Ρόδου», ή «Σίβυλλα», δράμα μυστικιστικό και προφητικό, ο «Δαίδαλος στην Κρήτη», (οί τρεις αυτές τραγωδίες έκδοθήκανε τελευταία άπό τό Γαλλικόν Ίνστιτούτο Άθηνών με τόν τίτλο «Θυμέλη»), «Ό Χριστός στη Ρώμη», «Ό Δαίδαλος στη Σικελία», «Ή Μήτηρ Θεού» κ.ά.

Ό Σικελιανός ήταν, μετά τόν θάνατο του Παλαμά, τό σοβαρώτερο έρεισμα τών νεοελληνικών γραμμάτων, τα όποία, ύστερα άπό τό θάνατο κι' αυτού, χάνουν μιάν άπό τīs πιό άντιπροσωπευτικές και γνήσιες μορφές τους.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Α Δ Ι Κ Α Κ Λ Α Ι Σ

"Αδικα κλαίς για μιá ζωή, που δέ θά βρεις ποτές,
για όλα αυτά που έπλασες μέσα στη φαντασία.
Σήκωσε τό κεφάλι σου και γύρνα άλλου νά δεις,
πώς σε σκλαβώνει ή πλάνη σου και ή άπελπισία.

Φέρε πάλι τή σκέψη σου έδώ προς τή χαρά
τών άμορφων κι' άγαπητών μορφών π' άνθουν στη γή σου.
Ξέχασε πιά τα όνειράτα, που φέρνουν συμφορά,
ένός χαμένου κι' άπιαστου για σένα παραδείσου.

Κοίτα τριγύρω τή ζωή ύπόσχεση γεμάτη :
"Ανοιξη, άιθη, εύωδιές παντού μοσχοβολάνε.
Γύρισε αυτού, και σκούπισε τό δακρυσμένο μάτι,
και ξεχασε τα όνειράτα, που τόσο σε γελάνε...

ΜΑΙΡΗ ΜΑΛΑΜΑΤΙΝΑ

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (*)

A

"Οτι ονομάζομε διγλωσσία τὸ θρίσκομε στὴν ἱστορία πολλῶν λαῶν παρουσιάζεται αὐτὴ ὅταν καθιερωθῆ γιὰ γραπτὴ καὶ προφορικὴ συχνὰ γλώσσα ἰδίωμα διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ἰδίωμα — ἢ ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἰδιώματα — τοῦ τόπου, καὶ ἔχομε τότε συχνὰ τὴν προσπάθεια — κάποτε καὶ γιὰ λόγους πολιτικούς — νὰ ὑψωθῆ αὐτὸ σ' ἔθνικὴ γλώσσα. Ἔτσι ἔχομε διγλωσσία στὴ γερμανόγλωσση Ἑλβετία, στὴν ἰσπανόγλωσση Καταλωνία, στὴ Νορβηγία, στὸ φλαμανδικὸ Βέλγιο, στὴν Ἴρλανδία καὶ ἄλλοι.

"Ἄλλο εἶδος διγλωσσίας ἔχομε ὅταν διατηρήθηκε στὴ γραφῆ ἀρχαιότερος γλωσσικὸς τύπος, ποῦ θεωρήθηκε δόκιμος, κλασικὸς, ἢ ὅταν ἔγινε τεχνητὴ ἀνάδρομὴ σ' αὐτόν, ἐνῶ ἡ ζωντανὴ γλώσσα τοῦ τόπου ἐξελλοσσεται καὶ ἀλλάζει ὄλο καὶ περισσότερο μὲ τὸν καιρὸ ποῦ περνᾷ. Στὸ εἶδος αὐτὸ ἀνήκει ἡ ἑλληνικὴ διγλωσσία.

Τὴ διγλωσσία τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, θεμελιωμένη στὸν ἀττικισμό, τὴ διαδέχεται στὸ 19. αἰῶνα ἡ νεοελληνικὴ διγλωσσία, μὲ τὴ νέα γραπτὴ γλώσσα τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου. Σὺμβολο καὶ ὄργανο τῆς ἀναγεννητικῆς προσπάθειας ἦταν ἡ καθαρῆουσα, ποῦ δὲ γεννήθηκε ἀπὸ κανένα νεοελληνικὸ ἰδίωμα, ἀλλὰ διαμορφώθηκε μ' ἔντοιο ἐξαρχαϊσμό τῶν περισσότερων γραμματικῶν στοιχείων τῆς λαϊκῆς γλώσσας, ἐνῶ ἀκόμη καὶ λέξεις νεώτερες, ξένης καταγωγῆς ἢ ἑλληνικῆς, ἀντικατασταίνονταν συστηματικὰ μὲ ἀρχαῖες ἢ ἀρχαίζουσες.

Ὁ σκοπὸς ἦταν μεγάλος γιὰ τοὺς λόγιους πρωτεργάτες τῆς: ἡ προσέγγισις στὴν ἀρχαία γλώσσα καὶ τὸν πολιτισμὸ τὸν ἐκφραζόμενο σ' αὐτὴ.

Ἡ προφορικὴ ὥστόσο γλώσσα, ἐνῶ πλουτίστηκε ἔτσι ἀπὸ τὴ γραπτὴ μὲ πάμπολλες νέες λέξεις — γιὰ νέες προπάντων ἔννοιες — μόνο ἐξαιρετικὰ μπόρεσε ν' ἀκολουθήσῃ τὸ ἐξαρχαϊστικὸ αὐτὸ πρόγραμμα, ἀν καὶ στηρίχθηκε στὴ βοήθεια τοῦ σχολείου καὶ ὀλόκληρης τῆς κρατικῆς μηχανῆς. Τὸ πείραμα τοῦ καθαρισμοῦ πετύχαινε εὐκόλα σχετικὰ στὴ διοικητικὴ γλώσσα καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ, ποῦ ἀληθινὰ συγκόμισε ἀπὸ τ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ πλῆθος χρήσιμες λέξεις καὶ διαμόρφωσε ἓνα ὄργανο γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη. Ἦταν ὅμως δύσκολο γιὰ τὸ μεγάλο κοινὸ, τὸ λαὸ, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ γραμματικὸν οὐ σύστημα γιὰ γλωσσικὸν τύπον ποῦ δὲν εἶχε θγῆ ἀπὸ τὴ ζωῆ, καὶ δὲν μποροῦσε νὰ ζωντανέψῃ στὰ χεῖλη οὔτε τῶν πιὸ μορφωμένων σὲ συνομιλίες γιὰ θέματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, χωρὶς προσπάθεια μόνιμη. (Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, μὲ ὅλη τὴν πολλαπλὴν τῆς συγγένεια μὲ τὴ λαϊκὴ γλώσσα, ἡ καθαρῆουσα εἶναι πιὸ μακριὰ γιὰ ἓνα Νεοέλληνα ἀπὸ ἄλλες γλώσσες ξένες, ποῦ τίς ἔμαθε ἀπὸ τὴ ζωῆ καὶ ποῦ μπορεῖ νὰ ἐκφραστῆ σ' αὐτές ἐλεύθερα).

"Ἔτσι τ' ὄνειρο αὐτὸ, τὸ ρομαντικὸ καὶ καλοπροαίρετο μὰ ἀπλοϊκὸ, ἐνισχυμένο ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τὸ φιλελληνισμὸ, πὼς μὲ τὸν ἐξαρχαϊσμὸ τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ τὴν περιφρόνησις τοῦ ζωντανοῦ ντόπιου θὰ ὀδηγίονταν πιὸ γρήγορα στὴν παιδεία καὶ τὸν πολιτισμὸ ὁ μικρὸς λαὸς μὲ τὴ μεγάλη ἱστορία, δὲν ἄργησε νὰ δειχθῆ μὲσ' ἀπὸ τὴν πράξιν τῆς ζωῆς ἀκατόρθωτο καὶ πλανερὸ. Πρῶτῃ ἡ ποίησις ἐξανύρισε στὶς γλῆσες τῆς ἔμπειυσῆς τῆς καὶ δὲν ἄργησαν νὰ νιώσουν οἱ στοχαστικότεροι πόσο μεγάλες ζημιές ἔκρυβε γιὰ τὴν παιδεία, γιὰ τὸ κήρυγμα, γιὰ τὴν ἐκκλαίκευσις, γιὰ ὀλόκληρην τὴν ἔθνικὴν ζωῆ, ἰδίωμα σὲ μεγάλο μέρος τεχνητὸ καὶ ἀφύσικο, ποῦ περιφρονοῦσε καὶ μισοπαύκλειε ὄχι μόνον τὴν ἰδιοτυπία τῆς ἔθνικῆς γλώσσας μὰ καὶ τὸ λαογραφικὸ καὶ τὸ λογοτεχνικὸ τῆς περιεχόμενον.

B

Ἡ μεταστροφὴ τοῦ γραμματικοῦ ἰδανικοῦ πρὸς τὴ νεοελληνικὴ πραγμα-

(*) Πρῶτοδημοσιεύθηκε γαλλικὰ στὸ βελγικὸ περιοδικὸ Byzantion 19 (1949) σελ. 281—288. Βρυξέλλες 1949.

τικότητα φανερώθηκε έντονη από τις αρχές του 20. αιώνα, ύστερ' από την εμφάνιση του Ψυχάρη, καθηγητή των νεοελληνικῶν στο Παρίσι και συγγραφέα. Στὴν πρώτη ὀρμητικὴ ἐποχὴ μέσα σὲ μιὰ εἰκοσαετία ἡ δημιουργικὴ λογοτεχνία κερδίζεται ὀλόκληρη ἀπὸ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα· στὴν ἀρχὴ γίνεται προσπάθεια, σύμφωνα μὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη, νὰ γραφτῆ αὐτὴ στὸν κοινὸ τῆς τύπο καὶ μὲ ὄλους τῆς τοὺς κανόνες, αὐστηρὰ ἐφαρμοσμένους καὶ σὲ ὅλα τὰ λόγια γραμματικὰ στοιχεῖα.

Νέο σταθμὸ σημειώνει ἡ καθιέρωση τῆς δημοτικῆς στὰ 1917 μέσα στὸν Α' εὐρωπαϊκὸ πόλεμο, στὰ Δημοτικὰ σχολεῖα, σὰ γλῶσσας τῶν ἀναγνωστικῶν καὶ τῆς διδασκαλίας. Μὲ βάση τὴ λογοτεχνικὴ χρῆση ρυθμίζεται τὴν γραμματικὰ ὁ κοινὸς τῆς τύπος, σύμφωνα μὲ τὶς διδαχτικὲς ἀνάγκες ἀλλὰ καὶ σὲ βάση κάπως πρὸ συντηρητικῆ, χωρὶς μερικὰ μοιραῖα λάθη καὶ τὶς ὑπερβολές ποὺ πιστοποιήθηκαν στὸ μεταξῦ. ("Ἔτσι λ.χ. οἱ λόγιες λέξεις διατηροῦν συνήθως τὸ φωνητικὸ τοὺς τύπο, σύμφωνα ἄλλωστε μὲ τὴν κοινὴ προφορὰ).

Ἀρχίζει τὰρὰ νὰ γράφεται ἡ δημοτικὴ σὲ κάθε εἶδος πεζογραφίας καὶ σ' ἔργα ἐπιστημονικὰ, καὶ ἡ χρῆσι καὶ ἡ καθιέρωσι τῆς γίνεται αἴτημα μερίδας κοινωνικῆς. Μεγαλώνει παράλληλα τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς πνευματικὲς καὶ ψυχικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, καὶ αὐτὲς μελειοῦνται καὶ σὲ νεοοὐστατα κρατικὰ ἰδρύματα χωρὶς τὶς παλιότερες προλήψεις.

Μὲ τὶς πολεμικὲς καὶ πολιτικὲς ἀνωμαλίες καὶ ἀλλαγές ἀπὸ τότε οὔτε ἡ θέση τῆς δημοτικῆς στὸ σχολεῖο οὔτε ἡ μορφὴ τῆς ἐκεῖ ἔμειναν ἀμετάβλητες. Σημαντικὴ ὥστόσο ἦταν ἡ ἐκδοσι στὰ 1941 τῆς «Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς» μὲ πρωτοβουλία καὶ φροντίδα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Ἀγνωρίστηκε ἔτσι ἀπὸ τὸ κράτος φρενικότερα ἡ νέα κοινὴ ὡς σχολικὴ γλῶσσα, δόθηκε ἔγκυρος ὁδηγὸς τῆς γιὰ τὴ σχολικὴ καὶ ἐξωσχολικὴ χρῆσι καὶ ἀρχισαν ἔτσι νὰ συγκλίουν περισσότερο οἱ ἀναπόδραστες παραλλαγές τῆς νέας γραπτῆς κοινῆς, καὶ μὲ τὴν κοινωνικὴ ἀνανέωσι ὅλο καὶ περισσότεροι ἀνογλωσσοὶ ἐπιχειροῦν νὰ τὴ μεταχειριστοῦν σὲ κάθε εἶδος ἐπιστημονικὰ θέματα.

Τὸ πιὸ ἐπιμαχο ὥστόσο ζήτημα ἔμεινε ἡ θέση τῆς δημοτικῆς μέσα στὴν παιδεία. Οἱ φίλοι τῆς δημοτικῆς ἐπιζητοῦν, σάν πρῶτο σταθμὸ, νὰ ὀλοκληρωθῇ πρῶτα στὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευσι καὶ νὰ τῆς ὀριστῆ κάποια θέση καὶ στὴ Μέση. Πολλοὶ ἀντίθετοι δέχονται τὰρὰ τὴ δημοτικὴ στὶς πρῶτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, ἀλλὰ τὴ λογαριάζουν μόνο σάν προβαθμίδα τῆς καθαρῆς, στὴν ὀποία ἐξακολουθοῦν νὰ πιστεύουν.

Καταλαβαίνομε τὴ σημασία ποὺ δίνεται στὴ σχολικὴ γλῶσσα ἅμα συλλογιστοῦμε πὼς ἡ σημερινὴ γλωσσικὴ κατάστασι εἶναι σὲ μεγάλο μέρος ἀποτέλεσμα τῆς σχολικῆς διδασκαλίας. Ἐδῶ ὅμως ἔχομε ἕναν παράγοντα μεταβλητό, ποὺ μὲ τὴν ἀλλαγὴ του μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσῃ, ὀπως ἔγινε καὶ στὰ περασμένα, τὴ γλωσσικὴ συνείδησι, κάποτε καὶ τὸ γλωσσικὸ ἀίσθημα. Ὀπως ἡ διαχιλιόχρονη ἐκπαιδευτικὴ παράδοσι στήριξε ὡς τὰρὰ τὸν ἀρχαϊσμό, ἔτσι καὶ οἱ δημοτικιστὲς προσδοκοῦν πὼς θὰ διαμορφωθῇ πιὸ φυσιολογικὰ ἡ νέα κοινὴ, ὅταν θ' ἀρχισῇ νὰ γίνεται στὰ σχολεῖα πραγματικὴ διδασκαλία τῆς δημοτικῆς—πράμα ποὺ δὲν κατορθώθηκε μὲ τὰ σχολικὰ προγράμματα ὡς σημερὰ. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ζητοῦν οἱ συντηρητικοὶ νὰ διατηρηθῇ καὶ στὸ νέο Σύνταγμα τὸ ἀρθρο τοῦ 1911, ποὺ ὀρίζει τὴν καθαρῆς ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους— καὶ μάλιστα νὰ κατοχυρωθῇ καὶ ἡ σχολικὴ τῆς διδασκαλίας.

Γ

Ποῖα εἶναι ἡ σημερινὴ γλωσσικὴ κατάστασι; Ἄν καὶ ἔγινε μὲ τὸν καιρὸ κάποιοι συμπλησιασμοί, οἱ δυὸ κόσμοι στέκονται πάντα ἀκόμη ἰδεολογικὰ ἀρκετὰ ἀντίθετοι, μόνο ποὺ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀπαδῶν τοὺς μετατοπίστηκε σημαντικὰ πρὸς τὸ μέρος τῶν δημοτικιστῶν.

Οἱ ὀπαδοὶ τῆς καθαρῆς οὐσας πιστεύουν πὼς αὐτῇ, στὴ σημερινὴ τῆς μορφῆς, ἔγινε καταλληλότατο ὄργανο γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸν ἔθνικὸ πολιτισμὸ καὶ γιὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ ἐνότητι μὲ τὴν παράδοσι καὶ τὴν ἰστορία· ὅτι ἡ ἑλληνικὴ διγλωσσία δὲν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων πολιτισμένων λαῶν, ποὺ καὶ αὐτοὶ δὲ γράφουν ὀπως ἀκριβῶς μιλοῦν· ὅτι ὁ δημοτικισμὸς εἶναι ἐκχυδαϊσμοί καὶ καταστροφὴ, ἀφοῦ διασπᾶ κάτι ποὺ ὑπάρχει καὶ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ τὴν ἀρχαϊότητα.

Οι φίλοι πάλι τῆς δημοτικῆς πιστεύουν πὼς ἡ καθαρεύουσα εἶναι ἀποτυχημένη ἱστορικὴ προσπάθεια· ὅτι ἡ γλωσσικὴ μεταρρυθμιση εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τοὺς λόγους πού τονίστηκαν ἤδη, καὶ ὅτι, ὅπως ἔγινε καὶ μὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς, πρέπει ἡ γραπτὴ γλῶσσα νὰ συγχρονισθῆ καὶ νὰ θεμελιωθῆ ἀποφασιστικά, ἄς εἶναι καὶ μὲ κάποια συμβιβαστικότητα, στὴν ἐθνικὴ ἰδιουτυπία τῆν ἐκφρασμένην στὴ λαϊκὴ γλῶσσα. Πρὸς αὐτὴν νὰ συμμορφώνωνται ὅσο γίνεται τὰ λόγια μορφολογικὰ στοιχεῖα. Καὶ κρίνουν πὼς ἡ προσπάθειά τους δυσφημίστηκε ἄτοπα, ἐνῶ ἔχει πρωταρχικὴ ἐθνικὴ καὶ λαομορφωτικὴ σημασία.

Ἀπέναντι σ' αὐτὰ οἱ δυσκολίες κάποτε νὰ θρεθῆ ἐνιαῖος μορφολογικός τύπος ἢ ἡ παράλληλη χρῆση λέξεων λαϊκῶν ταυτώσεων δὲ φαίνεται μεγάλο κακό. Ὑπάρχουν θέβαια καὶ πραγματικὲς οὐσιαστικὲς δυσκολίες, ἀφοῦ δὲ πολύχρονος ἀρχαϊσμός εἶχε τὸν ἀντίτυπὸ τοῦ στὴ γλῶσσα τῶν μορφωμένων ἰδίως—ἀν καὶ διαφορητικὴ κατὰ τ' ἄτομα καὶ τὶς περιπτώσεις τῶν σχηματιστικῶν παραδειγμάτων— καὶ μὲ ἀνιση συνήθως δύναμη γιὰ ἀντίσταση. Πλάι ὅμως σ' αὐτὲς ἔχουν μεγαλύτερη σημασία οἱ ψυχολογικὲς, ὑποκειμενικὲς δυσκολίες τῶν ἀρχαϊστῶν, πού θὰ ἔπρεπε πρώτες νὰ ὑπερνηκθοῦν. Θυμίζουν τὶς ἀνάλογες δυσκολίες, πού παρουσιάστηκαν στὴ μεσαιωνικὴ Εὐρώπῃ μὲ τοὺς λογίους τῆς, ὅταν ἄρχισαν νὰ καλλιεργοῦνται οἱ ἐθνικὲς γλῶσσες. Ἐταί ἦταν τότε ἀπαραίτητα διαφωτιστικὰ ἔργα, καθὼς τοῦ Joachim du Bellay ἡ *Defence et illustration de la langue Françoise*, καὶ βλέπομε γιὰ καιρὸ νὰ σέρνονται στὰ κείμενα τῶν λογίων τύποι λατινικοὶ ἀναφομοιώτοι, καθὼς λ.χ. στὰ γερμανικά *im Puncto, eines Dialecti, die Doctores*. Καὶ νὰ μὴν ξεχνοῦμε ὅτι γιὰ τὴν Ἑλλάδα οἱ δυσκολίες εἶναι μεγαλύτερες γιὰ πολλοὺς λόγους: μὲ τὴ συντηρητικότητα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ τὴ διατήρησιν σὲ πολλὰ τοῦ ἀρχαίου τυπικοῦ σχεδὸν ἀμετάβλητου, ἢ μικρῆ—σχετικὰ μὲ ἄλλες γλῶσσες— διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ τὴ νέα κάνει μεγαλύτερο τὸν πειρασμὸ τοῦ ἀακατάματος τῶν ἀρχαίων καὶ νέων τύπων καὶ ἐπνεεὶ τὴν ἀποκρατάσασιν τῶν πρώτων.

Καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου ἄλλαξε τὸ ἀρχαῖο τυπικόν, ἡ νέα γλῶσσα ἔχει ὡστόσο τοὺς πτωτικούς τῆς τύπους καὶ σχηματιστικὲς καταλήξεις, καὶ γεννᾷ ἔτσι τὴν ἀνάγκη στὶς λόγιες λέξεις νὰ συμμορφώνωνται στὴ νέα γραμματικὴ, ὅσο γίνεται—δυσκολία ἀγνωστὴ στὶς ρομανικὲς λ.χ. ἢ καὶ ἄλλες γλῶσσες, πού δὲν ἔχουν τὴν ἀνάγκη οὔτε νὰ διατηρήσουν οὔτε νὰ τροποποιήσουν τὶς λατινικὲς πτωτικὲς καταλήξεις.

Ἐπειτα, τὸ παλιὸ γλωσσικὸ καθεστὼς εἶναι καλοθεμελιωμένον σὲ παράδοση δύο σχεδὸν χιλιετηρίδων, στεφανωμένον μὲ τὴν αἴγλη φιλολογίας μοναδικῆς, τῆς κλασικῆς, τῶν εὐαγγελίων, τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσας. Ἐπιπλέον ἡ τυπογραφία, πού στὴν Εὐρώπῃ τῆς Ἀναγέννησης εἶχε βοηθήσει σημαντικά νὰ διαδοθῶν καὶ νὰ στερεωθῶν οἱ γραπτὲς ἐθνικὲς γλῶσσες, στάθηκε στὴν Ἑλλάδα τοῦ 20. αἰῶνα σύμμαχος στὸ πλευρὸ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ.

Μὲ τοὺς ὄρους αὐτοὺς εἶναι φανερὸ πὼς στὴ γλῶσσα πού μιλιέται ἀκούονται κατὰ τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ τὴν προπαίδεῖα τους, τὸ θέμα, τὶς ἰδέες τους γιὰ τὴ γλῶσσα καὶ κατὰ τὴν περίστασιν, καθὲ εἶδος στοιχεῖα παράλληλα, ὄχι μόνον λεξιλογικά. Ἡ κοινὴ ὅμως γραπτὴ γλῶσσα δὲ θὰ μπορούσε νὰ καθρεφτίσῃ—καὶ ἀκόμη λιγότερο νὰ φωτογραφῆσῃ— τὴ γλῶσσα ἐνὸς ἀτόμου.

Κρίνοντας τώρα τὴ σημερινὴ γλωσσικὴ κατάσταση μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς τὴν παλιὰ διγλωσσία, μὲ τὴ μονοκρατορία στὸ πεζὸ τῆς ἐνιαῖας περιπὸν καθαρεύουσας γιὰ γραπτὴ γλῶσσα, τὴ διαδέχτηκε ἡ πολυγλωσσία κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, ἢ ἀκόμη κατὰ τὸ εἶδος τῶν γραφομένων. Γράφεται χωρὶς ἄλλο πάντα ἡ καθαρεύουσα, ἀν καὶ σπάνια πιά στὸν ἀλύγιστὰ ἐξαρχαϊσμένον τύπο τοῦ τέλους τοῦ 19. αἰῶνα. Τὴ βρίσκομε συχνότερα ἀνακατωμένη μὲ στοιχεῖα λαϊκά, ἀν καὶ συνήθως χωρὶς κανόνα. Γράφεται ὅλο καὶ συχνότερα ἢ δημοτικὴ στὸν τύπο τῆς λογοτεχνίας ἢ τῆς σχολικῆς δημοτικῆς, κάπως συντηρητικότερο. Ὅσο ὅμως ἀπλώνεται ἡ χρῆσις τῆς σὲ περισσότερους καὶ λιγότερο συνθισμένους νὰ τὴ γράφουν, παρουσιάζεται καὶ αὐτὴ περισσότερο ἀνακατωμένη.

Χαρακτηριστικὸ τῶν διαφορῶν διάμεσων τύπων εἶναι συνήθως ὁ ὑποκει-

μενισμός, ὁ ἀτομικὸς καὶ πρόσκαιρος — κάποτε καὶ ἀντιαισθητικὸς— χαρακτῆρας, ὅσο τοὺς λείπει μιὰ ἀντικειμενικὴ βάση.

Πολλοὶ ἀρχαῖοι δὲ δέχονται ὡστόσο ν' ἀπλοποιηθῆ ἡ καθαρεύουσα, πού δὲν μπορεῖ ἄλλωστε ν' ἀπλουστευτῆ πέρα ἀπὸ κάποιο σημεῖο, ἂν θέλωμε νὰ μείνωμε πιστοὶ στὶς ἀρχές της. Ἄλλὰ καὶ οἱ φίλοι τῆς δημοτικῆς δὲ βλέπουν πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἐγκαταλειφθῆ ἡ γραμματικὴ βάση τῆς λαϊκῆς γλώσσας, ὅπως γράφεται σήμερα, συμπληρωμένη μὲ μερικὸς λόγιους τύπους, καὶ ὁ τύπος πού καθιέρωσε ἡ λογοτεχνία. Μερικοὶ δημοτικοὶ τύποι σὲ λόγιες λέξεις ἐνοχλοῦν συχνὰ μορφωμένους λόγιους, πού δὲν πολυσχετίζονται μὲ τὴ λογοτεχνία ἢ πού εἶναι ἀποκλειστικότερα ἐντοπισμένοι στὴ γλώσσα τῆς παιδείας τους καὶ τῆς ἐπιστῆμης τους ἀπὸ τὰ παιδικὰ τους χρόνια, δὲν πειράζουν ὅμως τοὺς φωτισμένους καὶ ἀπροκατάληπτους, ἀφοῦ δείχνει κανὸν τύποι πού μπορούσαν νὰ εἰπωθοῦν καὶ πού ἐπιτέλους, ἂν πρόκειται μόνον γιὰ αὐτοὺς, θὰ μπορούσαν νὰ γράφονται ἀπὸ τὸν καθένα σύμφωνα μὲ τὸ αἰσθημὰ του.

Ἡ δημοτικὴ ἄλλωστε δὲ διδάχτηκε ὡς σήμερα συστηματικὰ στὸ σχολεῖο, οὔτε στοὺς νεώτερος, καὶ τὸ κράτος δὲν κατόρθωσε ν' ἀποχτήσῃ γλωσσικὴ παιδευτικὴ πολιτικὴ διακομματικὴ σὲ βάση παιδαγωγικὰ σωστῆ, καὶ νὰ ἐπιρραΐσῃ ἔτσι τὸ μεταβλητὸ συντελεστὴ πού εἶδαμε. Κρίθηκε ὅμως σωστὸ γιὰ τὴ νέα γραπτὴ γλώσσα νὰ μὴ ἀποφασιστικὰ κάποιος φραγμὸς πρὸς τὴν ἀρχαία γραμματικὴ καὶ σύνταξη, πού ἀπειλοῦν ἀδιάκοπα τὴ σύγχρονῃ ἔκφραση, καὶ νὰ μὴν καθιερωθῆ τύπος γραμματικὸς σημαντικὰ διαφορετικὸς ἀπὸ τῆς λογοτεχνίας. Ὅσο γιὰ τὸ λεξιλόγιο, ἀγνωρίστηκε πλατύτατα τὸ καθεστῶς πού δημιούργησε ἡ καθαρεύουσα — μὲ ὅλη τὴν ἀνάγκη νὰ γίνῃ καὶ κάποια ἀνανέωσή του ἀπὸ τὶς ἀστεϊρεύτες πηγές τῆς λαϊκῆς γλωσσικῆς δημιουργίας.

Σοβαρότερη θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ ἀμφιβολία γιὰ τὴ φραστικὴ ἐπάρκεια τῆς νέας γραπτῆς γλώσσας, ἂν ἦταν ἀλήθειά πῶς μὲ τὸ τυπικὸ τῆς περιορίζει καὶ ἐμποδίζει τὴν ἔκφραση ὄλων τῶν συνθετώτερων νοημάτων πού ζητοῦμε ἀπὸ μιὰ καλλιεργημένη γραπτὴ γλώσσα. Καὶ αὐτὸ ὅμως φαίνεται δύσκολα ν' ἀληθεύῃ μὲ τὴν παραδοχὴ πού ἔγινε μερικῶν λόγιων τύπων: τὴ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ, συχνὰ ἀτονημένη στὴ λαϊκὴ γλώσσα, μὲ τὸ ἀναφορικὸ ὁ ὀ π ο ῖ ο ς, πού κάποτε συναλλάσσεται μὲ τὸ π ο ὀ γιὰ μεγαλύτερη σαφήνεια, μὲ τὴν ἐισωτικὴ μετοχὴ τῶν ἀποθετικῶν σὲ - ὄ μ ε ν ο ς, μερικὰ λόγια μόρια καὶ ἄλλα ἀκλιτὰ, δὲ νομίζω πῶς μπορεῖ ἡ νέα κοινὴ νὰ κατηγορηθῆ δικαιολογημένα γιὰ φραστικὴ ἀνεπάρκεια. Ὅπως καὶ νὰ εἶναι, τὴν τελευταία λέξη θὰ τὴν ἔχωμε ὅταν θὰ ἔχη προχωρήσει ἡ πρακτικὴ καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς. Εἴμαστε πολὺ κοντὰ ἀκόμη γιὰ νὰ κριθῆ τελειωτικὰ στὴ μεταβατικὴ αὐτὴ ἐποχῇ ἡ λύση πού δόθηκε, ἀλλὰ πρέπει νὰ συλλογιστοῦμε πῶς μιὰ κοινὴ γλώσσα εἶναι καρπὸς ὄριμος ἐργασίας καὶ σκέψης γενεῶν καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ καταχτηθῆ ἀπὸ τοὺς ὁμογλωσσοὺς σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπ' ὅ, τι ἔγινε αὐτὸ ὡς τώρα στὴν Ἑλλάδα.

Δ

Προχωρεῖ ἡ γλωσσικὴ ἀνανέωση γρήγορα ἢ ἀργά; Ἄρκετὰ γρήγορα, ἂν ἀναθυμηθοῦμε ἀπὸ ποιῆς ἀπαρχές ξεκινήσαμε καὶ τί πραγματώθηκε μέσα σὲ οὔτε μισὸν αἰῶνα ἄργα, ἂν ἀναλογιστοῦμε πόσα ἀπομύνηνα νὰ γίνον, τὴν παλιὰ ἀκόμη δύναμη τῆς κληρονομημένης ἀδράνειας, τὰ συμφέροντα πού ἀνακατώνονται καὶ τὴν κάποια θρησκευτικὴ μετὰ τὴν ὁποία περιβάλλει ὁ ἑλληνισμὸς τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ, τὴ μόνη πού γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία εἶχε ὡς σήμερα γραμματικὴ καὶ εἶναι «γλώσσα» σωστῆ.

Ξαναγυρίσαμε σήμερα σ' ἐνα σημεῖο πού ἀκούονται θαρρετώτερα καὶ περισσότερες οἱ φωνές τῶν συντηρητικῶν καὶ ξανακούονται τὰ παλιὰ ἐπιχειρήματα, πού τ' ὀμολογῶ, νομίζω πῶς δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ξαναεμφανιστοῦν στὴ δημοσιότητα, καὶ μάλιστα ἀπὸ ἀνώτατους ἐκπαιδευτικῶν καὶ ἐπιστήμονες. Τὸ κακὸ εἶναι πῶς τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας συγκινεῖ βαθιὰ τοὺς Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ μπερδεύεται κάθε φορὰ μὲ ξένα στὸ βάθος καὶ ἄσχετα ζητήματα — τὸ τελευταῖο εἶναι ὁ κομμουνισμὸς, πού πολὺ φυσικὰ ἔκαμε προγραμματικὰ τὴ δημοτικὴ ὄργανό του, σὲ μορφή ὅμως πρόχειρη, καὶ μοιραῖα συχνὰ ἀκαλαίσθητη, μὲ ἀποτελέσματα νὰ ἐνισχύσῃ, ἄτοπα, τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ἀρχαί-

αμοῦ. Καί χωρίς ὅμως τὴν τελευταία αὐτὴ γλωσσική περιπέτεια, ἔχομε μέσα στὴ σημερινὴ κοινωνία, καὶ τὸ κράτος πού τὴν ἀντιπροσωπεύει, δυὸ διαφορετικοὺς γλωσσικοὺς κόσμους, ἀντίθετους μεταξύ τους ἰδεολογικά, πού ἐπιρεάζουν ὁ καθένας τους μὲ τὴ σειρά του βουλή καὶ κυβέρνηση ἢ ἀκόμη καὶ πού στὸν ἴδιο μέσα καιρὸ προκαλοῦν ἀντίθετες ἐκδηλώσεις, ὥστε νὰ μοιάζῃ πὼς ἡ κοινωνία πάσχει ἀπὸ τὸ γνωστὸ παθολογικὸ φαινόμενο τῆς διπλῆς συνείδησης.

Ἔνα εἶναι ἀναμφισβήτητο. Ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση θὰ πετύχει εὐκολώτερα ὅσο δίνεται, μαζί μὲ τὴ νέα γλώσσα, καὶ περιεχόμενο ἀνώτερο. Ἡ ἀλλαγὴ ἀποβλέπει πρῶτα καὶ κύρια στὴ γλώσσα. Κίνητρό της ὅμως καὶ σκοπὸς ἦταν κάτι πιὸ οὐσιαστικὸ, πού τὸ ἐνίωθαν ὅσοι πρωτοστάτησαν στὴν κίνηση αὐτή: νὰ πετύχουμε μιὰ γνησιότερη ἔκφραση, ἀπὸ λογοτεχνικὴ ἀνάγκη στὴν ἀρχή, γιὰ ἐκπαιδευτικοὺς λόγους ἀργότερα καὶ μὲ σκοποὺς πλατύτατα λαομορφωτικοὺς· πάντα μὲ τὸ πνεῦμα μιᾶς ἀνατοποθέτησης τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ στὴν ἱστορία του, ἰδωμένη μὲ τὴν ἀντίληψη ἑνὸς κλασικισμοῦ δημιουργικότερου, μὲ τὸν πόθο νὰ στηριχθῇ ὁ νεοελληνικὸς πολιτισμὸς στὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ.

Εἶναι ζήτημα ζωτικότητας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ φωτισμένης διάνοιας τῶν πνευματικῶν ἡγετῶν του νὰ ἐναρμονίσῃ τὴν παιδεία του μὲ τὴ γλώσσα του, καὶ νὰ κατορθώσῃ μιὰ ὥρα ἀρχύτερα νὰ καταλήξῃ στὴ μονογλωσσία, ὥστε νὰ προκόψῃ καλύτερα στὴ ζωὴ. Ὅποιος πιστεύει στὴν ἀξία καὶ στὴ δημιουργικότητα τοῦ αἰωνόβιου αὐτοῦ ἱστορικοῦ λαοῦ, κληρονόμου μεγάλου παρελθόντος, μὰ καὶ πού ἔχει νὰ ἐπιτελέσῃ μιὰ ἀποστολὴ στὴ γωνιά αὐτὴ τῆς Εὐρώπης καὶ τὸ μέλλον ὀλόκληρο μπροστά του, δὲ θὰ ἔπρεπε ν'ἀπογοητευεῖται ἀπὸ μερικὰ κύματα πσιωδρομίσματος μέσα στὶς σκιές πού ρίχνει τὸ ἐκτυφλωτικὸ φῶς τῶν περασμένων. Γιὰ ὅποιον ξεπέρασε τὴν παιδικὴ του ἡλικία, ὑπάρχει καὶ πιὸ οὐσιαστικὸς τρόπος ν' ἀντικρίσῃ τὴν παράδοση, καὶ νὰ τὴν κάμῃ γόνιμη. Θὰ δικαιώσῃ, ἐλπίζω, ὁ αἰσιόδοξος ὅσους πίστεψαν στὴν ἀνάγκη τοῦ συγχρονισμοῦ καὶ θ' ἀναγνωρίσῃ πὼς δὲν ὑπερτίμησαν τὴν ἀξία καὶ τὴ δύναμη τοῦ ἔθνους τους.

Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

Ο Π Ρ Ο Μ Η Θ Ε Α Σ

Στους γκρεμούς τοῦ Καυκάσου τῆς Σκέψης
 ὑπομένεις τὴν ὄρητα τοῦ Μυστήριου Δία,
 πλαστοργε τοῦ Μυαλοῦ καὶ τῆς Τέχνης.
 Καὶ σὲ θρίζει τὸ Κράτος καὶ σὲ δένει ἡ Βία,
 Προμηθεά Πυρφόρε.

Κι' ἀητοὶ τῶν Μυστήριων σοῦ τρυποῦν τὸ σηκῶτι
 καὶ σοῦ κρύβουν τὸν ἥλιο τὰ φτερά τοῦ Ἄγνωστου,
 κι' οἱ σκιές τῶν εἰδώλων σὲ πνίγουν στὰ σκότη,
 πού τίς πλάθουν οἱ σπίθες τοῦ σθημένου δαυλοῦ σου,
 Προμηθεά Δεσμώτη.

Κι' ὑπομένεις, κι' ὑπομένοντας ἀναμένεις
 στὴ σκοτιὰ Λυτρωτὴ νὰ φανεῖ
 τῆς Ἡοῦς τὸν ἀπόγονο,
 τὸ σοφὸν Ἡρακλῆ.

Κι' ὅταν πιά νικητὴς, τοὺς θεοὺς τῶν σκιῶν
 ἀφανίσεις στὶς φλόγες τ' ἀναμμένου δαυλοῦ σου,
 καὶ μὲ πρόσωπο λεύτερο ἀντικρίσεις τὸν ἥλιο,
 τοῦ κόσμου τ' ἄγνωρα θὰ τὰ κάμεις βασιλεῖο,
 Προμηθεά Λυόμενε.

Γ. Δ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ

ΣΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟ

Τώρα πού πλήρωσες καὶ Σὺ
τὸ χθόνιο τῆς ψυχῆς Σου φόρο,
ἀπάνω ἀπὸ τὸ Χρόνο σ' ἀντικρύζουμε
στὴν κορυφή τοῦ Αἰώνιου τροπαιοφόρο!

Χαρὰ σὲ σένα! Τ' ὄνειρο
τ' Ὀλύμπιο, πού σοῦ μέστωνε τὰ φρένα,
φωτᾶει στὰ χέρια μας καρπὸς ἀθάνατος,
πού λαχταρᾷ γιὰ μιὰν ἰσόθεη Γέννα.

Τί, κοίτα γύρω σου, πιστοὶ
συντρόφοι στὸν ἱερόν Ἄγωνα,
ἀπάνω ἀπὸ τὸ νεκρικό κλινάρι σου
κλίνουμ' ἔμεῖς εὐλαβικά τὸ γόνα.

Ὅρθια ψυχὴ! Μπροστά Σου, ὀλόφωτο
πού σ' ἐπλάσεν ἡ Ἀθηναίισσα μέρα,
δὲν ἤρταμε σκυφτοὶ γιὰ νὰ θρηνησοῦμε
βοερά τὸ θάνατό Σου πέρα ὡς πέρα.

Ἀπάνω ἀπὸ τὴ Γῆν ὅπου ἔκρυψε
τὸ μάταιο, πού Σέ τύλιγε κουφάρι,
κοίτα, ψηλά στ' ἀκρούρανα χορεύουνε
μαζὺ σου ἡ Λευτεριά κι' ἡ Χάρη.

Βογγάει ὁ παιάνας μὲς τὸν ἄνεμο
πού πλαταγίζ' ἡ Θεία Πηγὴ τῶν ὄλων,
ἀδερφικά Σέ δέχεται στὸν Ὀλυμπο
δάφνη κρατῶντας μυστικὴν ὁ Ἀπόλλων.

Τί κι' ἂν ἡ ζωὴ τριγύρω ρεῦει ἀλόγιστη
τῆ μάταιη πεθυμιὰ της νὰ χορτάσει ;
Νά την, ἡ Ἑλλάδα, ὀλόρθη σκώθηκε
καὶ καθε γῆ της εἶναι χοροστάσι.

Κι' ὁ μέγας ὁ Σταυρός, πού γιόμισε
τὰ πέρατα τοῦ Χρόνου καὶ τοῦ Τόπου,
Σέ προβοδᾷ αἱματόβρεχτον ὑψώνοντας
τοῦ Θεοῦ τὸν ἅγιο πόνο καὶ τοῦ Ἀνθρώπου.

Ἀπάνω, ἀπάνω ἀπ' τὴ γαλάζιαν Ἄβυσσο,
πού σταματᾷ τοῦ κόσμου ἡ τρικυμία,
ὀρθὸς ὁ Λόγος κι' ὁ Ρυθμὸς ζυγιάζονται
μέσα στὸ πέλαο τῆς Ἀγάπης, πού εἶναι Μία.

Τὰ θάραθρα ἐποπτεύοντας, ἀσύγκριτε
Τιτάνα, πού σὲ γέννησεν ἡ Ἑλλάδα,
ψηλά ὡς με τ' ἄστρα βόηθα ν' ἀνεβάσοῦμε
τὴν Ἑλευσίνια τῆς Ψυχῆς λαμπάδα!

Ζ Ε Σ Τ Η

Πόσο άνυπόφορη είναι ή ζέστη σήμερα! Μοῦ είναι όλοτελα άδύνατο νά βρω ήουχία. Ξεκουμπώνουμαι. Πετάω σέ μιά καρέκλα τó σακάκι μου. "Άδικα. "Άδικα. Σωστός «κλίβανος τής κολάσεως». Άλλοίμονο μας άν στ' αλήθεια ή κόλαση έχει τέτοια ζέστη. Τρέμω. Είμαι σίγουρος πώς θά με πάνε κατ' εὐθειαν εκεί οί καταραμένοι οί δαίμονες. Μά τί νά σοῦ κάνουν κι' αὐτοί; Δούλοι είναι. Κάνουν δι τούς πη τ'άφεντικό.

Τό θρήκα. Θ' ανοίξω διάπλατα τó παράθυρο. Θά βγάλω τó πουκάμισο μου. Θά πάρω μιά κρύα λεμονάδα κι' ένα βιβλίο. "Ετσι θά συνέλθω και θά ξεχάσω. Μπαίνω στή βιβλιοθήκη μου. "Αρπάξω ένα χοντρό βιβλίο. Φωνάζω και μοῦ φέρνουν τή λεμονάδα και ξεπλώνουμαι φαρδύς-πλατύς στό χαμηλό ιτιζανάκι. "Η λεμονάδα, τ' άνοικτό παράθυρο, τó γυμνό στήθος μοῦ χαρίζουν μιά σχετική δροσιά. "Ας κάμω ύπομονή. Λίγες ώρες ακόμα και τούτος ό καταραμένος ό ήλιος θά πάει στό καλό.

"Ανοίγω τó βιβλίο. Πρώτη φορά τó βλέπω. Μοῦ στείλανε προχθές ένα σωρό οί Foryles. "Ακόμα δέν τά μετροφύλλησα.

Γυρνάω τίς σελίδες άσποκα. "Ο νους μου έπαθε αδράνεια. Δέ μπορώ ούτε νά διαβάσω, ούτε νά συλλογιστώ. Τίποτα. Καταραμένη ζέστη. Νευριάζω. "Αρπάξω τó βιβλίο και τó πετάω. Σηκώνουμαι μέ φούρια και τού δίνω μιά κλωτσιά μ' όλη μου τή δύναμη. "Απάνω στό άναποδογύρισμα ξεπρόβαλε μιά έγχρωμη φανταχτερή εικόνα. Σκύθω και τήν κοιτάζω. "Όσο τήν κοιτάζω μέ συνεπαίρνει και μέ ζαλίζει. Γιατί άραγε; Πρώτη φορά είδα ζωγραφίες; Κάθε άλλο. "Εχω μάλιστα κάνει κι' έγώ μερικές μέ λάδι. Μά τούτη δῶ είναι σαν κάτι τó ζωντανό, τó πύρινο. Δέν τολμάω ούτε νά τήν άγγίσω. Φοβάμαι μήπως μέ κάψει.

Τί διαβολική σύμπτωση! "Η εικόνα παριστάνει ένα πελώριο, πυρωμένο ήλιο. Γύρω του, παντού, τόν στριφογυρίζουν τά μόρια του πού γιομίσανε τó σύμπαν. "Ο ούρανός, τά θουνά κι' οί θημωνιές ακόμα λές και καιόνται από τίς έκτοξεύσεις του. Σίγουρα θάπαθα αὐθυποβολή. Κλείω τά μάτια μου για νά σωθῶ από τή φωτιά έτούτη. "Άδικα. Στριφογυρίζει πνικτικά τούτος ό πυρούμενος ήλιος γύρω μου. "Ενστικτώδεια άρπάτ'ό τó ποτήρι μέ τó κρύο νερό και τó χύνω στό ιδρωμένο μου πρόσωπο. "Ανακουφίζουμαι. Σάν νάχω τώρα όπλιστεί μέ προσωπίδα έναντιόν τής φωτιάς, σκύθω και διαβάξω κάτω από τήν εικόνα:

«Βάν Γκόγκ: Τοπίο καμωμένο στό "Αρλες».

Βάν Γκόγκ! Βάν Γκόγκ! Βάν Γκόγκ! Ξεπλώνουμαι άπάνω στό παρκέ και διαβάξω για τή ζωή και τó έργο του. Τά ξεχάσα όλα και τή ζέστη και τούς τρόπους τής καλής συμπεριφοράς. Ξέρω πώς άν κατά τύχη μέ δεί ή γυναίκα μου, σίγουρα θά μοῦ θάλει τίς φωνές. "Ας φωνάζει όσο θέλει. Πεντάρα δέ δίνω. Μέ ενδιαφέρει μονάχα ή τραγική και πολυκύμαντη ζωή τούτου του ανθρώπου. Τί άλλόκοτος τύπος! "Αλλάξε χίλια δυό επαγγέλματα. Τά δοκίμασε όλα... Τή λύτρωση τή θρήκε στή ζωγραφική. Δούλεψε μερόνυχτα για χρόνια και χρόνια. Πείνασε και μαρτύρησε. Τίποτα. Στάθηκε άδύνατο νά βρει εκείνο πού ζητούσε... Μονάχα στό "Αρλες—σέ τούτη τήν πυρούμενη νότια πόλη τής Γαλλίας θρήκε τó στοιχείο του. Τόν ξεθέωσε ό ήλιος κι' ή κάψα. Τό κοκκινότριχο του κεφάλι τó εξέθεσε σαν φρούτο στόν ήλιο νά ώριμάσει. Κι' ώριμάσε. Τότες γιόμισε τó δωμάτιο του μέ τίς πιό θυελλώδικες και τίς πιό γνήσιες ζωγραφίες του. Πανοηύριζε, γιατί αιχμαλώτισε τόν ήλιο. Ζωγράφιζε τώρα δίνοντας τήν ίδια του τή ζωή. "Ο πυρούμενος ήλιος του "Αρλες τόν έκδικήθηκε. Τόν τρέλλανε. Πήρε μιά μέρα τó ξυράφι, έκοψε τ' αυτί του και τόστειλε πεσκέσι στή φιλενάδα του...

Τό μάτι μου πέφτει στό δικό μου τó ξυράφι. Νάτο! Είναι ακόμα μισάνοιχτο σά ράμφος, όπως τ' άφησα τó πρωί πού ξυριστήκα. Σπιθίζει σαν αληθινό άσπμι. "Αφήνω τó βιβλίο και τó πλησιάζω. Τ' άγγίζω άπαλά, λές και θέλω νά τó χαϊδέψω. Είμαι ένας ψεύτης. Ούτε νά τó χαϊδέψω θέλω, ούτε νά τ' άγγίσω. Θέλω νά.....

Σκοτιζονται τά μάτια μου. "Ακουμπάω στόν τοίχο κι' άναπνέω ύσθειά:

Καταλαβαίνω πώς δὲ θ' ἀντέξω. Θέλω νὰ φωνάξω: «Πνίγουμε! Βοήθεια. Βοήθεια. . . .» Ἄδικα. Τὰ μάτια μου μένουν καρφωμένα στὸ ἀνοικτὸ λεπίδι. Παίρνω μιὰ βαθειὰ εἰσπνοὴ καὶ τ' ἀρπάζω μὲ ἀπόφαση. Τ' ἀψηλώνω ἀκριβῶς ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸ δεξί μου αὐτί. Μιὰ ἐλάχιστη κίνηση πρὸς τὰ κάτω καὶ θὰ τὸ δῶ νὰ κολυμπᾶει στὸ αἷμα.

Κοιτάω τὴν εἰκόνα μου μέσα στὸν καθρέφτη μὲ τὴ μπρούντζινη κορνίζα καὶ τὴ βρισκω ἀριστουργηματική. Ναι, ναι, θὰ γίνω δεύτερος Βάν Γκόγκ!

Μὰ ποῦ θὰ στείλω ἐγὼ τ' αὐτί μου; Δὲν ἔχω καμμιά ἐρωμένη. Εἶναι δυὸ ὀλάκερα χρόνια ποῦμαι παντρεμένος. Ποτές μου δὲ τῆς ἔκανα ἀπιστίες. Τί κρίμα νὰ μὴν ἔχω μιὰ ἐρωμένη. Ἔτσι ἡ πράξη μου θάτανε πανομοιότυπη μ' ἐκείνη τοῦ Βάν Γκόγκ. Τώρα;

—Δειλέ, δὲν ἔχεις τὸ θάρρος οὔτε τ' αὐτί σου νὰ κόψεις; Βρίσκεις ἕνα σωρὸ δικαιολογίες. Σπουδαῖο πρᾶγμα! Τράβα λοιπὸν τὸ λεπίδι. Τράβα. . . . Τί περιμένεις; Δειλέ. . . . Δειλέ. . . .

Τ' ἀποφάσισα, δὲν ἀνέχομαι ν' ἀκούω νὰ μὲ φωνάζουν δειλό. Ὅχι, δὲν ἀνέχομαι. . . .

Ἄξαφνα μέσα στὸν καθρέφτη ἀντικρύζω τὴ γυναίκα μου μὲ γουρλωμένα μάτια.

—Φῶτο!!!

Τὸ λεπίδι εἶναι τώρα κοματιασμένο μπροστὰ στὰ πόδια μου.

ΦΩΤΟΣ ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ

Σ Τ Ο Χ Α Σ Μ Ο Ι

Σούρουπο... Ἄλλη μιὰ μέρα σήκωσε γι' ἀντίπερα τὰ νεκρικά πανιά τοῦ ἀφανισμοῦ της... Ὅπερα!..

Τ' Ἀπριλιάτικα μάγια, τρελλὴ ἀγκαλιάζει νύχτα: σκῆπτρα, μανδύες, σάβανα χρυσᾶ, νίκη καὶ ἦττα!..

Τραγοῦδι ὁ ὕπνος, χαρὰ ἢ γαλήνη, τί πανηγύρι!... Σβήνουν τ' ἀστέρια, ζητᾶ ἡ σελήνη караβοκύρη...

Γλυκοχαράζει. Ἡ νύχτα ἐτάφη μέσα στὰ θάθη... Δυὸ σκαλοπάτια: Ἡ νύχτα, ἡ μέρα: Δυὸ μικρὰ λάθη!...

Τ' Ἀπριλιάτικα μάγια τρελλὴ ἀγκαλιάζει μέρα... Σκῆπτρα, μανδύες, σάβανα χρυσᾶ... Ἀέρα!...

Π. Ν. Π.

ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΗΣ ΒΡΟΧΗΣ

Ἄκουσ' ἀργοδιαβαίνοντας χτέες βράδυ, θήματα, ποῦ σκουντουφλούσαν κάθε τόσο μὲς τὴ βροχή, κι' εὐερέθιστα δάχτυλα νὰ χτυπᾶνε στὸ φεγγίτη τὸ κρύσταλλο τοῦ παραθυριοῦ. Ὅμως σὰν ἔσκυψα καὶ κοίταξα τὸν ἔρημο δρόμο κάτω, καὶ μάταια προσήλωνα τὴν προσοχή μου πρὸς τὸ θόρυθο τῶν ποδιῶν ποῦ περνούσαν, τὰ μάτια μου συνάντησαν μόνο ἐνδοιασμό, χῶρο γεμάτο ἀπ' ἀνέμων ὄδυρμὸ καὶ σταλαγματιές ἀπ' τὴ βροχή, ὅμοιες μὲ τὰ δάκρυα ποῦ κυλούσανε στὸ πρόσωπό μου.

ΣΤΕΛΛΑ ΚΡΑΝΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ Χατζόπουλος δὲν εἶναι μόνον ὁ κριώτερος ἐκπρόσωπος τοῦ Συμβολισμοῦ στὴν Ἑλλάδα, μὰ καὶ ὁ λογοτέχνης, πού μετ' ἔργο του μεταφέρει τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα στὸν τόπο μας. Ἄν δὲν ἀποτελεῖ ὁ ἴδιος σταθμὸς γιὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, βρέθηκε ὡστόσο σὲ μιὰ μεταβατικὴ περίοδο πού σημαδεύει τὸ τέλος μιᾶς ἐποχῆς καὶ τὴν ἀρχὴ μιᾶς καινούργιας. Ὁ ἴδιος δὲν ἔμεινε ἀδιάφορος γιὰ τίς πνευματικὰς καὶ τίς κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ καιροῦ του· ἀγωνίστηκε σκληρὰ γιὰ νὰ βρεῖ τὸν ἀληθινὸ τὸν δρόμο. Ὅλακερο τὸ ἔργο του δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ μιὰ ἀσταμάτητη ἀναζήτησις τῆς τελειότητος, μὲ βήματα πού συχνὰ κλονίζονται, πού κάποτε πᾶνε μπρῶς καὶ κάποτε πίσω, μὰ πού ποτέ δὲν ξεστρατίζουν σὲ μονοπάτια πού φέρουν ἔξω ἀπ' τὴν περιοχὴ τῆς Τέχνης. Ἡ ἀβέβαιη πορεία του καθρεφτίζει τὴν ἐσωτερικὴ πάλη καὶ τὴν ἀμφιβολία πού μέγα του βασίλευε, τὸ δίχασμα τοῦ ψυχοδιανοητικοῦ Ἐγὼ του, τὴν ἀνικανοποίητη διάθεσίν του, τὸ προσωπικὸ του δράμα.

Ὁ Χατζόπουλος γεννήθηκε στὰ 1868 καὶ πέρασε τὰ νηπιακὰ του χρόνια σ' ἓνα ἀγροτικὸ οπιόπουλο τοῦ Ἄργινοῦ. Ἀργότερα υἱοθετήθηκε ἀπὸ δύο ἀνάπαικτους γέροντας, τὸν Σωτήρη Στάικο καὶ τὴν ἀδερφή του τὴν Ἐλένη, πού τοὺς κληρονόμησε κίβλας, καὶ μεγάλωσε σὲ πλούσιο σχετικὰ περιγίωρο. Στὸ Ἄργινο παρακολούθησε καὶ τὰ σχολικὰ μαθήματα, μὰ στὰ τελευταῖα φοίτησε καὶ στὸ Γυμνάσιον τοῦ Μεσολογγίου. Στὴν Ἀθῆνα ἤρθε φοιτητὴς γιὰ νὰ γραφτεῖ στὰ νομικὰ καὶ πήρε διπλωμα στὰ 1888. Ὅσοτετα πῆγε κληρωτὸς, βγήκε ἐφεδρὸς ἀνθυπολοχαγὸς ἀπ' τὴ Σχολὴ τῆς Κέρκυρας στὰ 1891 καὶ τὴν ἄλλη χρονίᾳ πήρε καὶ τὴν ἀδεία τοῦ δικηγόρου. Γύρισε τότες στὸ Ἄργινο γιὰ ν' ἀσχῆσει τὸ ἐπάγγελμά του, μὰ γρήγορα κατάλαβε πὼς ὁ ἀγῶνας τῆς μικρῆς του πατρίδας εἶτανε κάμποσο πνιγερὸς γιὰ τὴν πνευματικὴν του ἀνάσασμα. Παράτησε λοιπὸν καὶ τὴ δικηγορικὴ καὶ τὸν τόπο του, γιὰ νὰ ξαναγυρίσει στὴν Ἀθῆνα καὶ ν' ἀφιερῶθει στὴ λογοτεχνία. Ἀπ' τὰ 1884 κίβλας εἶχε ἀρχίσει νὰ τυπώνει στίχους του στὴν «Ἐβδομάδα» τοῦ Καμπούρογλου μὲ τὸ ψευδὸν ὄνομα Πέτρος Βασιλικός. ἔβλεπε γινώσκει μὲ τοὺς δόκιμους λογοτέχνες τοῦ καιροῦ, τὸν Βλαχουγιάννη, τὸν Νιρβάνα, τὸν Καραβίτσα, τὸν Μαριτζῶνη, τὸν Πορφύρα, καὶ συχνάει στὸ φιλολογικὸν σάλον τοῦ Παλαμά.

Ὅταν κηρύχθηκε ὁ πόλεμος τοῦ 1897, ὁ Χατζόπουλος φόρεσε τὴ στολὴν του καὶ ἔφυγε γιὰ τὸ μέτωπο, ἀκολουθώντας τὸ Σύνταγμα του, τὸ 6^{ον} Πεζικὸν τῆς Ἀσίας. Ἡ ἀναπαικτὴ πολεμικὴ καταστροφὴ, πού ὄισε τὸν πῶς πολλὸ κόσμον σὲ μακρὴ ἀπογοήτευση, σχεδὸν παθολογικῆ, φανέρωσε ἀντίθετα στὸν Χατζόπουλον τὸ μόνον σωστὸ δρόμον πού θά ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσει ὅποιος πονοῦσε γιὰ τὸ ἄλυτον κατάντημα τοῦ τόπου του: τὸ στρώσιμο στὴ δουλειᾷ γιὰ τὸ ξύπνημα καὶ τὸ φωτισμὸ τοῦ λαοῦ. Ἐβγαλε ἔτσι τὸ περιοδικὸν «Τέχνη» πού προσπάθησε γιὰ ἓνα ὀλίγον χρόνον, ἀπ' τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1898 ὡς τὸν Νοέμβριον τοῦ 1899, νὰ ἐπιβάλλει τὴν ἀληθινὴν μας γλῶσσαν—ἢ «Τέχνην» στὰ τὴν πρῶτον καθαρὰ δημοτικιστικὸν περιοδικὸν—ν' ἀνεβάσει τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τοῦ ἔθνους καὶ νὰ τὸ φέρει σὲ συνάφεια καὶ στενὴ γνωριμιά μὲ τὰ μεγάλα ἰδεολογικὰ καὶ φιλολογικὰ ρεύματα πού συνταράζανε τὴν εὐρωπαϊκὴν διάνοσιν καὶ δημιουργοῦσαν τίς βάσεις τοῦ συγχαιροῦ μας πολιτισμοῦ. Μὰ ὁ ἀγῶνας τοῦ Χατζόπουλου δὲν εἶταν ἀπὸ κείνους πού φέρουν ἀποτέλεσμα χειροπιαστὸ καὶ ἄμεσον. Χρειαζόταν ἀκατάβλητη ἐπιμονὴν καὶ ἀνεξάντλητη ὑπόμονη, πού ὁ Χατζόπουλος φαίνεται πὼς δὲν τὴν εἶχε. Ἐτοί μὲ πρόθεσιν νὰ βαστάξει πῶς πολλὴν καιρὸν παλεύοντας μὲ τὴ γῆφον «πνευματικὴν στείρωσιν»—εἶναι τὰ λόγια του— πού τὸν ἐμπόδιζε νὰ γιομίσει μὲ πρωτότυπη ὕλη τίς ἐκκοιτέσεσιν σελίδας τοῦ μηνιαίου περιοδικοῦ του.

Σὲ λίγους μῆνας ἀπ' τὸ σταμάτημα τῆς «Τέχνης» ὁ Χατζόπουλος ἔφυγε γιὰ τὴ Γερμανία γιὰ νὰ φοιτήσῃ στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Δρέσδης καὶ νὰ μεταλάβει τὰ νάματα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκεῖ συνδέθηκε μὲ τὴ Φιλανδέζαν φοιτήτρια τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν Sunny Haggman καὶ σὲ λίγον καιρὸν—στὰ 1901—ταξίδεψε μαζί της ὡς τὴ Φιλανδία γιὰ νὰ γνωρίσῃ τοὺς δικούς της καὶ νὰ τὴν παντρευτεῖ. Ὅσοτετα γύρισε στ' Ἄργινο, παντρεύτηκε καὶ μὲ τ' ὀρθόδοξον τυπικὸν καὶ, μετὰ τὴ γέννησιν τῆς κόρης του τῆς Σέντας, τὸ Μάη τοῦ 1902, ἤρθε στὴν Ἀθῆνα καὶ ἐγκαταστάθηκε στὰ Πατήσια, τὸν οἶκτον τοῦ Σιγαλάκη, ἔχοντας γιὰ κίβλα ἀπασχόλησιν τίς μεταφράσεις ἀπ' τὰ Γερμανικὰ τῶν ἔργων, πού ὁ Θωμᾶς Οἰκονόμου ἀνέθετε στὸ Βασιλικὸν Θέατρο. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰς εἶναι ὁ «Φάουστ» καὶ ἡ «Ἰριγένεια ἐν Ταύροις» τοῦ

Γκαϊτε, ή «Ήλέτρα» του Χόφμανσταλ, τὸ «Στοιχειὸ τοῦ Πόρου» κ' ή «Ἠρώ καὶ Λέαντρος» τοῦ Γκοϊμπλάσερ, τὰ «Μυστήρια» τοῦ Στροϊμπεργκ, ὁ «Ἐπιθεωρητής» τοῦ Γκόγκολ, κ. ἄ. Ἀκόμα μετάφρασε γιά νά τυπωθοῦνε σέ χωριστές ἐκδόσεις τὸ «Βιβλίον τοῦ μικροῦ ἀδερφοῦ» τοῦ Γκέϊγκερσταμ κ' οἱ «4 διάβολοι» τοῦ Herman Bang.

Μά τὸ λεύτερο πνεῦμα τοῦ Χατζόπουλου δὲν μοροῦσε νά βρεῖ τή βολή του μέσα σὸ στενάχωρο πνευματικὸ περιῶρον τῆς τοτινῆς Ἀθήνας. Σύντομα φούντωσε μέσα του ὁ πόθος τῆς ἀλλαγῆς καὶ τὸν ἔκανε νά ξαναφύγει στὰ 1905 γιά πάντα—ὅπως τότες νόμιζε—γιά τὴ Γερμανία καὶ νά ἐγκατασταθεῖ σὸ Μόναχο στὴν ἀρχὴ κ' ἀργότερα σὸ Βερολίνο. Τότε σημειώνεται κ' ή ἰδεολογικὴ τοῦ Χατζόπουλου στροφή κ' ή προσκόλλησή του στὶς ἰδεολογικὲς θεωρίες πὸν τις ἀγάλλασε μὲ θερμὴ πίστη καὶ μεγάλον ἐνθουσιασμό καὶ θέλησε νά τις μεταδόσει καὶ στὸν τόπο του γιά νά τὸν κάνει καλύτερο. «Ὁ Χατζόπουλος—γράφει ὁ Γιάννης Κορδάτος— πὸν ἤξερε καλά τὴν Ἑλληνικὴ κατάσταση καὶ πονοῦσε βαθειά γιά ὅτι γίνονταν στὴν Ἑλλάδα καὶ κατανόηση τῆς θεωρίας τῆς πνευματικῆς καθυστέρησης καὶ γιά τὴν ἀνέχεια καὶ ἐξασθλίωση μεγάλης μερίδας τοῦ ἀρχαίου τῆς πληθουοῦ, πίστεψε πὸς ὁ σοσιαλισμὸς θά ἔφερε τὴν εὐτυχία καὶ τὴν πνευματικὴ ἀνάψωση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Δέμε π ἰ σ τ ε ψ ε γιὰτι κινήθηκε ἀπὸ συναισθηματικὸς λόγους καὶ ὄχι ὕστερα ἀπὸ γνώση καὶ κατανόηση τῆς θεωρίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἄρχισε λοιπὸν νά γράφῃ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ νά τινίξῃ πὸς εἶναι ἀνάγκη νά ἰδρυθοῦν σοσιαλιστικοὶ σύλλογοι. Τέτοια γράμματα ἔστειλε στὸν Δ. Ταγκόπουλο, στὸν Κώστα Παροοίτη καὶ σὲ ἄλλους. Ὁ ἴδιος πάλι στὴ Γερμανία ὅπου ἔμεινε ἐπῆρσε τὸ Φῶτα Πολίτη, τὸ Γιάννη Ἀποστολάκη καὶ ἄλλους νά ἰδρῦσουν σοσιαλιστικὸν σύλλογον μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νά ἐπεχτεῖνουν κωϊοὺς τῆ δόξῃ τους στὴν Ἑλλάδα. Μά δὲν ἀρκέστηκε μόνον σ' αὐτὰ. Κἄθηκε καὶ μετάφρασε καὶ τὸ «Das Kommunistische Manifest» τοῦ Κάολ Μάρξ. Ἡ μετάφρασή του σὲ ὁμοδόξῃ δημοτικὴ πρωτοδημοσιεῦτηκε σὸ «Νουμὰ» καὶ στὸν «Ἐργάτη» τοῦ Βόλου, καὶ ὕστερα βγήκε καὶ σὲ ξεχωριστὸ φυλλάδιο μὲ τὸν τίτλον «Κοινοιστικὸ Μανιφέστο» (Ἀθῆνα 1913).»

Ἡ σοσιαλιστικὴ ὄπισσο τοῦ Χατζόπουλου ἀπόκλιση, προσεχόμενη ἀπὸ καθαροῦ συναισθηματισμὸ κ' ἀπὸ γνήσιο πατριωτισμὸ, καθόλου δὲν τὸν ἐμπόδιζε νά βλέπει τὴν ἀνάγκη κάποιας προσαρμογῆς τῶν θεωριῶν του στὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα καὶ προπαντὸς νά δομίζεται τις βρομῆες τῶν πολιτικάντηδων πὸν ἐμμεταλλεινόντουσαν τῆ δυστυχία τοῦ φτωχοῦ λαοῦ γιά νά κερδίσουνε προσωπικὰ. Κι ὅταν ὁ πόλεμος τοῦ 1914 τὸν ἀνάγκασε νά ξαναφύγει στὴν Ἑλλάδα, ἀπόφυγε κ' ἀπόκρουσε κάθε λογῆς ἐνεργὸ συμμετοχὴ στὴν καινούργια πολιτικὴ κίνηση. «Θυμῆμαι, γράφει, πολλὸ ἀργότερα ὁ Γιάννης Κορδάτος, πὸς τοῦ εἶπα, γιὰτι δὲν ἔρχεσαι νά κἀνης διαλέξεις, νά γράφῃς... Κι αὐτὸς θυμωμένος ἀπάντησε: «Ἐ Δὲν ἀξίζει νά χἀνη καινεὶς τὸν καιρὸ του μ' αὐτοὺς τοὺς παλιανθρώπους». Παλιανθρώπους ἀποκαλοῦσε τοὺς τότε ἡγέτες τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐπαγγελματικοῦ κινήματος τῆς ἐργατικῆς μας τάξης». Ὁ Γ. Βαλέτας, δοῖσκει ἀπόλυτα δικαιολογημένη τὴ στάση τοῦ Χατζόπουλου: «Πολλὴ γοήγορα ὁ Κωνσταντῖνος Χατζόπουλος κατάλαβε καλά τὴν ἀνεδαφικὴ κατεθνησίη του κ' ἀποκήρυξε τὸ σοσιαλισμὸ καὶ τοὺς ἑλληνες σοσιαλιστές, καὶ μαζί τις ἁμαρτωλὲς κ' ἀτυχεῖς συνέπειες τοῦ κινήματος καὶ τῆς προπαγανδιστικῆς δόξῃς του, πὸν τοῦ στοίχισαν τόσα καὶ τόσα σὸ αἰσθηματικὸ καὶ τεχνοκριτικὸ ἐπίπεδο. Ζήτησαν νά τὸν κἀνουν ἀοχηγὸ τους, νά τὸν συντηρῆθουν μέσα στὴ χοντροκοπιὰ τοῦ ὄχλου, ὅμως ή ἀοχηγικὴ ἰδουοσυγκρασία του κ' ή ἐσωτερικὴ του εὐγένεια καὶ λεπτότητα δὲν τὸν εἶχε ἀπὸ τῆ φρεσὴ προορισμένο σὲ τέτοια ἀγωνίσματα. Κάτι ὅμως ἔμεινε ἀπ' τὴν προσπάθειά του. Κοντὰ στὶς τόσες ἀπώλειες πὸν εἶχε ὡς καλλιτέχνης ἀπ' τὴ σοσιαλιστικὴ του δόξῃ, κοντὰ στὶς κακὲς ἐπιδοξῃς καὶ ἐπιβώσεις πὸν ἐπικίνδυνων καὶ ἀνεδαφικῶν ἰδεῶν, πὸν θέλησε νά μεταγγίσει στὸν τόπο του ὁ Χατζόπουλος κ' οἱ συνεργάτες του, ὑπάρχει καὶ κάποια ἀπαραγνώριστὴ θετικὴ προσφορά. Τὸ ξύπνημα ἀπ' τὴ νάρκη τῆς ζωῆς μας, ή αὐτοσυνείδητὴ, ή θεωρητικὴ κίνηση, πὸν ἀνοῖξε τοὺς πνευματικὸς μας ὀρῖοντες μὲ τις σωτήριες, πὸν προκάλεσε, καὶ τις προσπάθειες, πὸν τὴ συνώδεψαν.» Ὁ Δ. Π. Ταγκόπουλος δίνει ὀλότελα διαφοροτικὴ ἐξήγηση στὴν πολιτεία τοῦ Χατζόπουλου: «Τὰ νεῖρα (...) τοῦ Χατζόπουλου εἰντοῦσαν παραπολὸν ἀδύνατα. Πειραζότανε μὲ τὰ παραιμικότερα, τὸν ἐνοχλοῦσαν ὅλα, ὅλα τὰπαρνε κατάναρδα. Καὶ γιά τοῦτο ή νευρικότητά του εἶχε φτάσει σὸν κατακόρυφον, σὲ σημειὸ δηλ. πὸν νά τοὺς ὑποκατάστα ὅλους, νά τὰ βάζει μὲ τοὺς καλύτερους φίλους του, νά πιρκαίνει θανατερὰ ἀνθρώπους πὸν τὸν ἀγαποῦσαν καὶ τὸν ἐκτιμοῦσαν ἀνεπιφύλακτα. (...) Γιά τοῦτο ὑποστηρίζω μὲ πεποι-

θηση, πώς ο Χατζόπουλος ζημιώθηκε σημαντικά, ως άνθρωπος, που κατέβηκε στην Ελλάδα. Ίσως να ζημιώθηκε και το Γλωσσικό ζήτημα, ίσως κι ο Σοσιαλισμός, ίσως κι η Τέχνη του άκομα. "Αν ξμνε στη Γερμανία κι αν λέθανε κει, ανάμεσα στους Ισοροπημένους Γερμανούς, αμόλυντος κι απείραχτος από τὸ νεοελληνικό τάγερν, θάμνε ἡ θήμησή του πὸ ἐξαιλωμένη σὲ μᾶς.» "Ὅπως και νὰ 'ναι, ἡ ἀποχώρησή του Χατζόπουλου ἀπ' τὸ στρατόπεδο τοῦ σοσιαλισμοῦ ἔφερε κάποια σύγκλιση στὶς τάξεις του, ὅσο κι ἂν ὑποστηρίζει ὁ Ταγκόπουλος πὸς πὸ πολὺ τὸν Χατζόπουλο ζήμωσε αὐτὴ τὴν ἡ λιποταξία. Ἀπόδειξη ἡ προσπάθεια τοῦ Δημ. Γληνοῦ νὰ σκελάσει τὸ ζήτημα στὸ φύλλο τοῦ «Νουμᾶ» τὸ ἀφιερωμένο στὸ θάνατο τοῦ Χατζόπουλου: «Ἐταν μέσα σ' ὁ-λους ὁ ἄγνος και πιστός σὲ ἰδανικά. Σὲ τρία μεγάλα ἠθικά ἰδανικά που καθορεφτί-ζονται και μέσα στην καθαρὴ λογοτεχνική του ἐνέργεια, πὸν δὲν τὴν ἐξετάζω ἐδῶ πέρα, στην ἀτομική ἀξιοπρέπεια και στὸν αὐτοσεβασμό, στὸ δημοτικισμό και στὸ σο-σιαλισμό. Μὲ τίποτε στὴ ζωὴ του, καμιά στιγμή δὲν τὸν ἐπρόδωκε. Μὲ ὅλες του τὶς πράξεις τὰ ὑπέρθεσε τὰ ἰδανικά αὐτά, και μέκείνες, πὸν φαινομενικά, δὲν φαίνονται νὰ τὰ ὑπέρθετοῦν.»

Ὁ τόπος περνοῦσε τότες μᾶν ἀπ' τὶς πὸ κρίσιμες ὄρες τῆς ἱστορίας του. Ὁ φοβερός διχασμός, πὸν συνδαύλιζε τὰ κομματικά πάθη και προκαλοῦσε ἐξοντωτικές διαμάχες ανάμεσα στὶς δύο ἀντίθετες πολιτικές μερίδες, δὲν προοῦσε ν' ἀφήσει ἀδιά-φορο και τὸν Χατζόπουλο. Φανατικός καθὼς εἶταν ὁπαδός τοῦ Βενιζέλου, μισοῦσε πεισμα-τικά τοὺς ἀντίπαλους και προσφερότανε νὰ συνεργαστεῖ γιὰ τὸν ἐξολοθωρεῖ τους. «Βάλτε με, ἔλεγε, νὰ κάνω ὅ,τι θέλετε, ὅ,τι εἶναι ἀνάγκη, ἀκόμη και νὰ σκοπιζῶ τοὺς δρόμους. Ἀρχεῖ νὰ κτυπηθεῖ ὁ Κωνσταντινισμός.» Τὸν δάλαγε, λοιπόν, και νὰ οργανώσει και νὰ διευθίνε μᾶν ἀπ' τὶς πὸ ἀντιπνευματικές και τὶς πὸ ἀντιπαθητικές ὑπηρεσίες, τὴ Λογοκρισία, μᾶ δουλειά πὸν τὴν ἀνάλαβε ὑπεῖθνα και τὴν ὀργανῶσε ὑποδειγμα-τικά μ' ὄλο τὸ φιλελευθερισμό του, γιατί πίστενε πὸς ἀγωνιζόταν ἔτσι γιὰ τὴ λευτε-ριά, τὴν ἑλληνική προπαντός και σύγκαιρα τὴν παγκόσμια. Γι' αὐτὸ και μόλις ἀκούστη-καν οἱ χαρμόσυνες τῆς νίκης καμπάνες, ὁ Χατζόπουλος παρατήθηκε ἀμέσως ἀπ' τὴ θέση του, πὸν τότες πᾶ δὲν ἐξυπηρετοῦσε καμιά ἀνώτερη σκοπιμότητα, και ξαναγύρισε στὶς λογοτεχνικές του ἀσχολίες, πὸν νομίζω πὸς εἶναι πᾶ καιρός νὰ τὶς δοῦμε ἀπὸ πὸ κοντά.

* * *

Διὸ χρονολογίες σημαδεύουνε τὰ στάδια τῆς ποιητικῆς ἐξέλιξης τοῦ Κωνσταντί-νου Χατζόπουλου. Τὸ 1898, πὸν τύπωσε τὰ «Τραγοῦδια τῆς Ἐρημίας» και «Τὰ Ἐλε-γεῖα και τὰ Εἰδύλλια», και τὸ 1920, πὸν τύπωσε τοὺς «Ἀπλοὺς Τρόπους» και τοὺς «Βραδινοὺς Θρούλους». Ἡ χρονική ἀπόσταση πὸν χωρίζει τὶς δύο πρῶτες συλλογές ἀπ' τὶς δύο στενές ἀποτελεῖ γιὰ τὸν ποιητὴ μίαν περίοδο γόνιμη σὲ κατακτήσεις ἐκ-φραστικῶν τρόπων και μέσων.

Τὰ «Τραγοῦδια τῆς Ἐρημίας», πὸν κυκλοφοροῦσαν μὲ τὸ ψευδὸνῶμα Πέτρος Βα-σιλικός, χωρὶς ν' ἀποκαλύπτουν ἕνα καινούργιο *maître* —ὅπως ἔγραψε ὁ Κωστής Παλαμᾶς— εἶναι κίβλας ἕνας σταθμός γιὰ τὴ νεοελληνική ποίηση, μᾶ πὸν φέρνοννε στὸν τόπο μας ἕνα καινούργιο γιὰ τὴν ἐποχὴ μήνυμα, τὸ μήνυμα τοῦ συμβολισμοῦ, πὸν στὸν ἔξω κόσμο εἶχε ἀπὸ χρόνια πολλὰ δώσει πλούσιους ποιητικούς καρπούς. Χωρὶς ν' ἀπομονώνεται ὀλότελα ἀπ' τὸν ἔξωτεροκό κόσμο, ὁ Χατζόπουλος σκύβε λίγο πὸ θαθεῖα μέσα του γιὰ νὰ δώσει μίαν ἐκφραση μελωδικὴ τὸν συναισθηματικῶν του κα-ταστάσεων. Ἄν κ' οἱ στίχοι του θυμίζοννε κάπου κάπου θέματα δημοτικῶν τραγου-διῶν, ἂν και θυμίζοννε ἄλλοι ζωγραφικούς τῆς φύσης πίνακες τοῦ Δροσίνη, προβάλλονν ὠπτόσσο, δειλὰ—δειλὰ στην ἀρχὴ, πὸ ἔντονα κατόπι, κ' ἕνα προσοπηκό χαρακτηριστικό: τὴ μουσικότητα, ἕνα χαρακτηριστικό πὸ ἀργότερα θὰ ξεδιπλωθεῖ κυρίαρχο στὴν πὸ-ηση και στὴν πεζογραφία τοῦ Χατζόπουλου. Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικό τῆς πρῶτης τούτης συλλογῆς τοῦ Χατζόπουλου, σφιχτὰ δεμένο μὲ τὴ μουσικότητα, εἶναι κ' ἡ με-λαγχολική διάθεση πὸν διαπνέει τὰ πὸ πολλὰ ποιήματα:

Τώρα πὸν πεθαίνουν τὰ λουλούδια
Τώρα πὸν σπαίνουν τὰ πουλιά,
Ὅνειρο πικρὸ περνᾶς στὸ νοῦ μου,
Πεθαμένη ἀγάπη μου παλιά. . . .

Οἱ παραπάνω στίχοι, ἡ ἀρχὴ σ' ἕνα ἀπ' τὰ πὸ γνωστά και ἀπ' τὰ πὸ καλά ποιή-ματα πὸν συγκροτοῦνε τὰ «Τραγοῦδια τῆς Ἐρημίας», ἀποτελοῦνε, μαζί μὲ κάμποσους ἄλλους παρόμοιους τὰ γιοφύρια πὸν συνδέοννε τὴν πρῶτὴ μὲ τὴ δευτέρη τοῦ Χατζό-πουλου συλλογή, τὰ «Ἐλεγεία και τὰ Εἰδύλλια». Ὁ ποιητὴ ἀπαλλάσσεται σ' αὐτὴν

ἀπὸ κάθε θεματογραφικὸ καὶ περιγραφικὸ καταναγκασμὸ πὸν βάρανε τὴν πρῶτη. Τραγοῦδαί κ' ἔδω ψυχικὰ διαθέσεις καὶ καταστάσεις, τυλιγμένες ὅμως μέσα σὲ πυκνοὺς πέπλους ὀμίχλης, τόσο πὸν δύσκολα μπορεῖς νὰ τις ψηλαφήσεις κ' ἀκόμα πὸ δύσκολα νὰ τις ἀπομονώσεις. Ὁ Ἄλκις Θουῖλος ὥστόσο μπόρεσε νὰ καταγράψει τὸ φευγαλέο τοῦ Χατζόπουλου ποιητικὸ ὄμιλο: «Μέσα στὰ θολά, τὰ κοῦρα βράδια ῥόδα ξεφυγάνε, ἀχνὰ χέρια πὸν σιγαλὰ σαλεύουν μέσα στ' ἀσάλευτα σκοτάδια μαδοῦν ἀθέλητα τὰ ῥόδα, τ' ἀστέρια στάζουν μιά θλιβερὴ παρηγοριά, τὸ φεγγάρι στάζει μιά σιγὴ νεκρὴ, σὲ φθινοπωριάτικα μονοπάτια μισοακούονται σβυσμένες χαμένες φωνές, ἕνας γιόννης παραπονιέται μέσα στὴν ἀγνὴ τὴ νύχτα, τ' ἀηδονία λένε μιά μελωδία ἀρρωστημένη μέσα στὰ σκοτάδια, ἀπαλὰ ἀχνοσύμφερα, κοῦοι ἀνεμοὶ χαϊδεύουν τὴ φανταστικὴ μορφὴ τῆς χλωμῆς ἀδελφῆς, καὶ κείνος γρῦνει ἕνα ἀβροτο δρόμο μέσα στὴν ἐρημιὰ, μοιρολογὰ ἕνα χαμένο Μᾶν, τὸ μαραμένο κῆπο μὲ τὰ ῥόδα». Μιά πονεμένη θλίψη, μονότονη μέσα στὴ μελαγχολία τῆς, μεταδίνεται ὑποβλητικὰ καὶ στὸν ἀναγνώστη, πὸν γοητεύεται καὶ παρασέχεται καὶ πονεῖ κ' αὐτὸς μαζί μὲ τὸν ποιητὴ, χωρὶς καλὰ - καλὰ νὰ ξέρει τὸ γιατί. Καὶ μέσα στὸν ἐπίμονο ἐλεγειακὸ τούτου τόνο, πὸν ἔχει τόσο μουσικὰ καὶ τόσο μελωδικὰ, διαφαίνεται ἡ ἐναγώνια ἀναζήτηση τοῦ ἀπαισίου καὶ τοῦ ἀνεύρετου, ἡ ἀναζήτηση πὸν βασάνισε τὸν Χατζόπουλο σ' ὀλάκηρη τῆ ζωῆ του, ἴσως-ἴσως γιατί δὲν μπόρεσε ποτέ του νὰ ξεκαθαρίσει μέσα του καὶ νὰ προσδιορίσει τὸ ἀντιζήμενὸ τῆς. Γιατὶ ὁ Χατζόπουλος δὲν φιλοσοφεῖ, δὲν ὀλοκληρώνει μιά ἀπαισιόδοξη, ἔστω, κοσμοθεορία, μελαγχολεῖ μόνον καὶ κλαίει, «κλαίει μουσικὰ καὶ τίποτα ἄλλο», ὅπως ἔγραψε κ' ἕνας μελετητῆς του.

Οἱ «Ἀπλοὶ τρόποι», πὸν τυπώθησαν εἰσοσιδιὸ χρόνια ἕστερα ἀπ' τὰ «Ἐλεγεία καὶ τὰ Εἰδύλλια», περιλαμβάνουν ποιήματα γραμμένα τὰ πὸ πολλὰ στὴ Γερμανία, καὶ σταλμένα ἀπὸ κεῖ γιὰ νὰ πρωτοδημοσιευτοῦνε στὸ «Νουμά». Ὁ Χατζόπουλος, ἂν καὶ ζοῦσε τότες κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση τοῦ Γερμανικοῦ συμβολισμοῦ-ὁ Χόφμανσταλ κ' ὁ Στέφαν Γκεόργκεν βρισκόνταν στὸ μεσορᾶνῆμά τους-καὶ μακρὰ ἀπ' τὸν ὀλόφωτο τόπο του, φανερώνει στοὺς στίχους του μιά λεπτότητα καὶ μιά διαύγεια καὶ μίαν ἰσοροπία καθαρὰ ἑλληνικὴ. Ἀκόμα κ' ἡ μελαγχολικὴ του διάθεση ἔχει δώσει τὴ θέση τῆς σὲ μίαν κάποιαν αἰσιοδοξία πὸν προβάλλεται ἀπ' τοὺς πρῶτους κίβλας στίχους τῆς συλλογῆς :

Ἄς τὴ θάρκα στὸ κύμα ὅπου θέλει νὰ τρέχη,
ἄς ὀρίξῃ τὸ ἀέρι τιμόνι, πανί,
τὰ φτερά ἀπλώσε πλέρια, ἄκρη ὁ κόσμος δὲν ἔχει,
εἶναι πὸ ὀμορφοὶ οἱ ἀγνωροὶ πάντα γιὰλοῖ,
ἡ ζωὴ μιά ἄροσιὰ εἶναι, ἕνα κύμα' ἄς τὸ φέρῃ
ὅπου θέλει τὸ ἀέρι, ὅπου ξέρει τὸ ἀέρι.

Ἄσε τότε τὸ κύμα ὅπου θέλει νὰ σπάξῃ,
ἄς τὶς ζάλες νὰ σέρνουν τυφλὰ τὴν καρδιά,
κ' ἂν τριγύρω βοῦκὰ κ' ἂν ψηλὰ συννεφιάξῃ,
κάπου ὁ ἥλιος σὲ κάποιον γιὰλο θὰ γελᾷ,
κ' ἂν πικρὸ τὴν ψυχὴ σου τὸ δάκρυ τὴ ραϊνὴ,
πάντα κάπου κρυφτὴ μιά χαρὰ τὴν προσμένει.

Ἰσως κενιόρησε ἡ λογικὴ πάνω στὸ αἶσθημα, ὅπως γράφανε στὶς μελέτες τους ὁ Κλ. Παράσχος κ' ὁ Ἄλκις Θουῖλος, ἴσως ὅμως, ὅπως ἐγὼ πιστεύω, τὰ χρόνια πὸν πέρασε στὰ ξένα τοῦ φέρανε νοσταλγικὰ στὴ μνήμη του τὸ φῶς πὸν λούζει τοὺς κάμπους καὶ τ' ἀερογιάλια τῆς πατρίδας του, θύμησε πὸν καθόλου δὲν συνταιριάζονται μὲ σκοτάδια κ' ἀρρωστημένους ψυχικὲς διαθέσεις. Οἱ στίχοι του, μελωδικοὶ πάντα καὶ μουσικοί, παρουσιάζουν εἰκόνας λαγαρές, χωρὶς ἀποσιωπητικὰ καὶ κενὰ, χωρὶς δισταγμοὺς καὶ ξαφνικὰ πηδημάτα, πὸν δείχνουν αἶθριο καὶ τὸν ψυχικὸ τοῦ ποιητῆ κόσμο.

Τὸ βιβλίο τελειώνει μ' ἕνα πολὺστροφὸ «Παραμῦθ» μὲ κοινωνικὸ περιεχόμενο. Ὁ Χατζόπουλος πῆρε ἕνα κοινοτοπὸ θέμα-ἕνα βιοσιὰ πὸν τὰ γλεντοκόπια κ' οἱ πολέμοι δὲν τοῦ δίνουνε τὸν καιρὸ νὰ δεῖ πὸς ὁ λαὸς του πεινάει, κ' ἕναν ἀντάρτη πὸν δοκιμάζει νὰ ξεσηκώσει τὸ λαὸ, μὰ δὲν τὸ καταφέρει, γιατί δὲν ἔχει ἀκόμα ἀποχτήσει ὁ λαὸς συνείδηση τῆς δυνάμεως του καὶ δὲν ἔχει ἀκόμα νιώσει τὰ δικαιώματά του στὴ ζωὴ-γιὰ ν' ἀποδώσει μὲ στίχους τὶς κοινωνικὲς του ἰδέες, κ' ἂν δὲν ἔφτασε σ' ἀπόλυτα εἰντυχιμένο ἀποτέλεσμα, ὥστόσο δὲν ἔξελεσε σὲ κῆρυγμα στερημένο ἀπὸ κάθε λυρικὴ πνοή. Ὁ Κωστής Παλαμᾶς ὅμως, πὸν γοητεύτηκε ἀπ' τὸ «Παραμῦθ», τὸ ὑποδέχτηκε μ' ἀνεπιφύλακτους ἔκθειες: «Καὶ νὰ τὸ «Παραμῦθ», γράφει στὴ γνωστὴ γιὰ τὸν Χατζόπουλο μελέτη του, κάτι ἀπροσδόκητο καὶ μοναδικό, πὸν εἶναι μαζί κάτι ἀπὸ τὸ

ἔπος καὶ χάτι ἀπὸ τὸ δράμα. Συγκρούονται μέσα του δυὸ ἀντίμαχες κοινωνικὲς ἰδέες κλίσεις, οὐσιαστικὲς μὲ στροφῆς ἔντονες, σφοδρῆς, ἀπερίφραστες, σχεδὸν γυνῆς, ἀλίγιστες. Μολαταῦτα ὁ ποιητὴς δὲ γίνεται κοιτῆς. Ὑποβάλλει, ἑωγραφίζει, ἐκφράζει, χωρὶς νὰ πάη παρατέρα ἀπὸ τὴν ψυχικὴ διάθεση τοῦ κοινοῦ του πὺν καλλιτεχνικὸ τὸ φαντάζεται ὁ ποιητὴς· δηλαδὴ κοινοῦ τοῦ πὺν φτάνει νὰ χαίρεται τὸ δράμα καὶ ἀποσθῆται (ὁ Παλαμᾶς ὑπογραμμίζει). Μονάχα τὸ τελευταῖο τετραστίχο μᾶς θυμίζει πὺς ἀνίσως ἄλλαξε ἡ παραόσταση, τὸ δράμα δὲν ἐτελείωσε. Τὸ ὄλο ποίημα, ἀπὸ τὰ σπάνια στὴ φιλολογία μας, μᾶς κάνει κ' ἐκείνο νὰ θυμηθοῦμε πὺς ἡ ποίηση δουλεύει καὶ γιὰ πράγματα γύρω της, πὺν ἂν δὲν τὰ ξέρει ἢ ἂν τὰ παραμελεῖ, χάνει χάτι ἀπὸ τὸ ἦθος της καὶ ἀπὸ τὸ ἐπιβλητικὸ της».

Μὲ τὴν τέταρτη —τὴν τελευταία καὶ ἀναμφίβολα τὴν καλύτερη— συλλογὴ του, τοὺς «Βραδυνούς Θουλόους» ξαναγύρισε ὁ Χατζόπουλος στὴ συμβολικὴ ποίηση. Στους στίχους του ξαναόχονται ὅλα τὰ θολὰ καὶ τ' ἄπιαστα πὺν βρήκαμε στὰ «Ἐλεγεία καὶ τὰ Εἰδύλλια», μὰ ξαναχρῆμένα σ' ἕναν τόνο πολὺ πὺο μουσικὸ κ' ἐντονώτερο ὑποβλητικὸ. Μὲ τὴν ἐπίμονη τῆς λέξης ἐπανάληψη, χρησιμοποιώντας ἐξαντλητικὰ τὴ μουσικὴ τῆς λέξης οὐόσταση, μ' εἰκόνες πὺν περνᾶνε καὶ ξαναπερνᾶνε ἀπ' τὴ μὰ στροφή στὴν ἄλλη, μὲ ρίμες καὶ ρυθμοὺς πὺν φανερόνουνε θελημένη φτώχεια, ὁ ποιητὴς δημιουργεῖ μᾶν ἀτμόσφαιρα θολὴ καὶ ρευστὴ πὺν μαγεύει καὶ γοητεύει. Ἀντιγράφω ἕνα ἀπ' τὰ πὺο ὑποβλητικὰ τῆς συλλογῆς ποιήματα, τὸ «Θουλό τῆς Ὀμίλης», γιὰ νὰ δώσω μᾶν ἄμηση ἀντίληψη τῆς λιτότητας τῶν ἐκφραστικῶν του ποιητῆ μέσων:

Γενιοῦμαι ἀπ' τὸν πόνο
 κι ἀπλῶνα κι ἀπλῶνα
 κι ἀπλῶνομαι πέρα
 κι ἀπλῶνομαι γύρω
 σὲ ὄχτιές καὶ σὲ εὐθή
 συντριμια νὰ σπείρω.
 Κι ἀπλῶνομαι πέρα
 κι ἀπλῶνομαι γύρου
 καὶ μὲ εἶπανε ἡ ἄγνα
 πὺς εἶμαι τοῦ ὄνειρου!
 Κι ἀπλῶνομαι γύρου
 κι ἀπλῶνα κι ἀπλῶνα
 καὶ τὸ ὄνειρο λιῶνω.

Γενιοῦμαι ἀπ' τὸν πόνο
 κι ἀπλῶνα κι ἀπλῶνα
 κι ἀπλῶνομαι πέρα
 κι ἀπλῶνομαι γύρου
 σὰν ἄγνα τοῦ ὄνειρου.
 Σ' ἄ νύφη μὲ χαίρονται
 ὄχτιές καὶ γιαλοὶ—
 ρωτᾶτε τὰ ρόδα
 καὶ τ' ἄρμενα ἀλί!
 Γενιοῦμαι ἀπ' τὸν πόνο
 κι ἀπλῶνα κι ἀπλῶνα
 καὶ στᾶζω τὸν πόνο.

Κι ἀπλῶνα κι ἀπλῶνα
 κι ἀπλῶνομαι πέρα
 κι ἀπλῶνομαι γύρου—
 ἡ ἄγνα ποῖός μὲ εἶπε
 πὺς εἶμαι τοῦ ὄνειρου;
 Σ' ἄ νύφη μὲ χαίρονται
 ὄχτιές καὶ γιαλοὶ
 κι ἀπλῶνα κι ἀπλῶνα,
 στοὺς κλώνους κρεμοῦμαι,
 στοὺς θόλους ριζῶνα
 ποῖός λέει ἕνας ἥλιος
 πὺς τάχα μὲ σβει;
 Ρωτᾶτε τὰ ρόδα
 κί', ὠίμε, τὴν ψυχὴ.

Ἡ πεζογραφία τοῦ Κωνσταντίνου—δὲν εἶναι παρατύπωμα, ἔτσι ἤθελε ὁ ἴδιος νὰ γράφει τ' ὄνομά του—Χατζόπουλου ἀρχίζει μὲ τὴν «Ἀγάπη στὸ Χωριό», πὺν τυπώθηκε σὲ βιβλίο στὰ 1910, μᾶν ἠθογραφικὴ νομβέλλα γραμμένη σὲ ρομελιώτικη ντοπιολαλιά. «Φονογραφικὴ ἐπίδειξη» ἀποκάλεσε ὁ Πέτρος Χάρης τὴν ἐπίμονη προσπάθεια τοῦ συγγραφέα στὴν πλατὴ ἀπόδοση τῆς προφορᾶς τῶν διαλόγων, πὺν πᾶνουν ὀλάκερο σχεδὸν τὸ κείμενο τοῦ βιβλίου. Μὰ δὲν εἶναι μόνον οἱ διάλογοι πὺν δίνουνε τὸ τοπικὸ

χρώμα. 'Ολάκερη ή σύνθεση τής νουβέλλας άποτελει μίαν πιστή άπεικόνιση τής χωριάτικης ζωής, με τίς μιζέριες τής, με τίς πονηριές τής, με τούς μικροεχθισμούς τής. 'Ο Χατζόπουλος θέλησε νά παραμείνει ό ψυχρός κι άντικειμενικός παρατηρητής τής χωριάτικης χαμοζωής, πού τήν άπόδωσε ζωγραφικά, χωρίς καμιά δική του άνασύνθεση τής πραγματικότητας, προσέχοντας μόνο μήν ξεπέσει σ' άπλή λαογραφικού ύλικού καταγραφή.

Πέντε χρόνια άργότερα, στή 1915, τύπωσε τόν «Πύργο του 'Αεροπότουμου», πού ό ίδιος, στό ξώφυλλο τόν χαρακτήρισε ήθογραφία. 'Ο συγγραφέας ίστορεί τόν ξεπεσμό μιάς μικροαστικής οικόγένειας, πού τ' άνύπαντρα κορίτσια τής ξενοδουλεύουνε κορυφή γιά νά κάνουνε τά μικρά τους λούσα, πού θά χρησιμέψουνε γιά τό θάμνωμα τού πάντα άναμενόμενου κι όνειρευτού γαμπρού. Μά τά όνειρα ξεφτίζουνε σιγά-σιγά—στήν άρχή γυρεύαν άξιοματικούς και στό τέλος παρακαλούσανε και τούς λοχίες—και μαζί μ' αυτά ξεφτίζει κ' ή ήθική τους αντίσταση. Ταπεινότητες ταπεινών άνθρώπων πού ψυχογραφούνται άπλά, κάπως σχηματικά, και δέν καταφέρνουνε νά μύς συγκινήσουν.

Τήν ίδια κεινή χρονιά τύπωσε ό Χατζόπουλος και μιά άλλη νουβέλλα, τόν «'Υπεράνθρωπο». Είταν ή εποχή πού 'χε άρχίσει ή μεγάλη διάδοση στην Ελλάδα τών ιδεών τού Nietze, κ' οι θεωρίες του είχανε φοβερά επηρεάσει τούς νέους τού καιρού, πού φανταζόντουσαν πώς τίποτα πιά δέν μπορούσε νά σταθεί έμπόδιο στις όρέξεις τους, μιά κ' είντουσαν ποιητές, δηλαδή «'Υπεράνθρωποι». "Εναν τέτοιο τύπο, πού θυμίζει λίγο τόν Καμπύση—όχι στην παλιανθρωπιά, μά στό θαυμασμό του γιά κάθε τι τό Γερμανικό—παρουσιάζει κι ό Χατζόπουλος στό βιβλίο του, πού άποτελεί μίαν καυστική κι άνελέητη σάτιρα γιά τούς λογοτεχνικούς κύκλους τών νέων τής τοινης 'Αθήνας. Μά ό συγγραφέας δέν κατάφερε νά γενικέψει τίς προθέσεις του, παρουσιάζοντας αιώνια σύμβολα. 'Ο άνθρώποι πού ζωγραφίζει παραμένουν άπλά σχηματικά κατασκευάσματα χωρίς βαθύτερη και διαρκέστερη πνοή. Είταν όμως ένα πωτό βήμα, πού δημιουργούσε μίαν κάποια άπόσταση άπ' τήν ήθογραφία τών δυό πρώτων του πεζογραφημάτων, ένα βήμα πού γοργά θά τόν έφερε σ' έναν άκόμα σταθμό γιά ν' αλλάξει όλοτετα κατεύθυνση και πορεία και νά καταλήξει στό εντυχιμένο τού «Φθινόπωρου» τέμα.

'Ο σταθμός αυτός είταν αϊ δυό του συλλογές με διηγήματα—'Τάσω, Στό σκοτάδι κι άλλα διηγήματα» ή πρώτη, «'Η 'Αννιώ κι άλλα διηγήματα» ή δεύτερη—πού τυπωθήκανε στή 1916. 'Ο Χατζόπουλος, παραμερίζοντας όριστικά πιά τήν ήθογραφία, στράφηκε πρós τό ρεαλισμό. Ζωγραφίζοντας άνθρώπους ζωντανούς κι άντλόυτας άπ' τό θησαύρισμα τής ψυχής του και τής βιοτικής του πείρας, δημιουργεί άμόσφαιρα, ζωντανεύει αισθήματα και ψυχικές καταστάσεις και προπαντός ψυχολογεί βαθύτατα. 'Η 'Τάσω, ή 'Αννιώ, ό Μπαρμπαντώνης, είναι τύποι άπόλυτα όλοκληρωμένοι. Έχουν όλα τά έφόδια γιά νά διεκδικήσουνε τήν γενικότητα, τήν άπαραίτητη προύπόθεση τής μονιμότητας και συναζόλουθα τής κλασικότητας—μέσα στό πλαίσιο πάντα τής νεοελληνικής πεζογραφίας. 'Ο Χατζόπουλος έχει καταφέρει νά δώσει στην έμπνευσή του μορφή καλλιτεχνική, στέρεη, καλοζυγισμένη. Τό κείμενό του, μαστορικά συνθεμένο και σφραγισμένο με τό ύφος του τό προσωπικό, παρουσιάζει μιά θαυμαστή πυκνότητα στην έκφραση τής τραγικότητας και τής δραματικότητας τής ζωής, όπως τήν βλέπει μέσα άπ' τό φακό τής ιδεολογικής του άπόκλισης.

Μά ό Χατζόπουλος, πάντα άνικανοποίητος και πάντα διψώντας τήν άλλαγή, δέν μπόρεσε νά σταθεί μόνιμα στό ρεαλισμό. Είταν ένα όρόσημο, πού γρήγορα τό ξεπέρασε γιά νά προχωρήσει στό συμβολισμό. "Ενα σφόδρα συμβολισμού βρίσκουμε στην «'Αδελφή» και σ' «'Ονειρο τής Κλάρας», στή δυό άπ' τά τελευταία του διηγήματα, πού ξεχωρίζουν άπ' τ' άλλα με τήν έντονη λυρική τους πνοή και τή θαμνή τους άτμόσφαιρα. Είναι και τά δυό τό πελούντιο τού «Φθινόπωρου», τού βιβλίου πού πιά πολύ τ' άγάπησε ό Χατζόπουλος άπ' τ' άλλα όλα του γραφήματα, γιατί παραμένει τό πιά αντιπροσωπευτικό τής ψυχικής του προσωπικότητας. Τόσο πολύ τ' άγάπησε, πού τήν άλλη άπ' τήν έκδοσή του χρονιά δέ δίτασε νά δηλώσει σε μιά συνέντευξή του πώς τό λογάριάζε «άνώτερον ύπό πάσαν έπομην παντός εις πέδον έκδοθέντος νεοελληνικού έργου». Λόγια σίγουρα εγωιστικά, σά λόγια βγαλμένα άπό τό στόμα γονιού—μά πού δέ θά βρεισκόντουσαν μακριά άπ' τήν πραγματικότητα τού καιρού πού διατυπώθηκαν, άν έλεγαν πώς είναι τό «Φθινόπωρο» άπ' τά καλύτερα πεζογραφήματα τής νεοελληνικής λογοτεχνίας. 'Ο Κοστής Παλαμάς τ' άποκαλεί «έξαισιον» σε μιά του μελέτη.

'Οπόσο τό «Φθινόπωρο», όταν κυκλοφόρησε, δέν άπόλαψε τή γενικήν έπιδοκιμασία. Είναι άπ' τά έργα πού, όπως ειπε πάλι ό Παλαμάς «ή πολύ θ' άρέσει ή δέ θ'

ἀόφηση» καθόλου. Είναι ἡ ἀλήθεια πὸς ἡ σοτεινὴ του ἀτμόσφαιρα, οἱ τύποι του, μὲ τὴν τὸση τους ψυχικότητα, ἡ ἀπουσία μίας ὑπόθεσης πὸν νὰ ξετυλίγεται γοργά, ὁ βαθὺς καὶ πλούσιος συμβολισμὸς του, δὲν ταιριάζουνε καὶ πολὺ μὲ τὸ φοτεινὸ τοῦ τόπου μας κλίμα. Γιὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ γράφανε πὸς εἶναι μίμησις τῆς βόρειας λογοτεχνίας καὶ εἰδικὰ τοῦ «Βιβλίου τοῦ μικροῦ ἀδελφοῦ» τοῦ Γκέρμανσταϊν, πὸν ὁ συγγραφεὺς τῶν στα ἑλληνικά μεταφράσει. «Προσέχεται ἀπὸ μίμησιν καὶ ἀπομένει μίμηση» τὼνίζει ὁ Τέλλος Ἄγρας στὴ μελέτην του «Ἡ συμβολιστικὴ πεζογραφία καὶ τὸ «Φθινόπωρον» τοῦ Χατζόπουλου», πὸν ἀποτελεῖ καὶ τὴν καλύτερη πὸν γράφτηκε γιὰ τὸ βιβλίο. Ὅσοῦο τὸ «Φθινόπωρον» γοήτεψε τοὺς νέους τοῦ καιροῦ του καὶ σήμερα ἀκόμα ἀσχεῖ μίαν ἔντονη μαγεῖα μὲ τὴ μονισιότητα τοῦ ὕφους του.

Ὁ κόπος τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας τοῦ Κ. Χατζόπουλου κλείνει μὲ τὸ ἐξέτασμα τῆς κριτικῆς καὶ μεταφραστικῆς του ἐργασίας, πὸν καὶ αὐτὴ σφραγίζεται μὲ τὰ δύο κριτικὰ καὶ βασικά γνῶρισματὰ τοῦ ἔργου του: τὴ διασπῆμένη του προτίμησι καὶ τὴν ἀνικανοποίητη διάθεσὶ του.

Τὸ πρῶτο ἀπ' τὰ δύο τοῦτα γνῶρισματὰ τὸ βλέπομε νὰ σημαδεύει δλάκρη τὴν κριτικὴ τοῦ Χατζόπουλου πορεία. Ὁ Χατζόπουλος, σάν καλλιτέχνης προικισμένος μὲ λεπτότατη εἰσαίσθησι, προσέχει τὰ καλλιτεχνικά καὶ μόνο χαρακτηριστὰ τοῦ ἔργου πὸν κρίνει. Σκῶβει μὲ ποσοχὴ καὶ μὲ γνώση πᾶνω στὸ βιβλίο πὸν κρταεῖ στὰ χέρια του καὶ ψάχνει ν' ἀνακάλυψη τὸ κῆρτα πὸν θ' ἀποτελέσει τὴν αἰσθητικὴ τοῦ δημιουργοῦ του δικαίωσι. Οἱ δεῦτερες παρατηρήσεις του μοσεῖ κριτεσε νὰ πληγῶνουν —ὅπως πληγῶθηκε ὁ Παλαμάς, ὅταν ὁ Χατζόπουλος ἀποκάλυψε τῆς ἀδύνατες πλευρῆς τοῦ ἔργου του— μὰ ποτε δὲ γτάνουνε στὴν παρανόησι καὶ μ' αὐτὴ στὴν παραγνώρισι, ἀκριβῶς γιὰ τὸ Χατζόπουλος πρόσεχε πὸ πολὺ στὴν ἀνάλυσι, στὴ λεπτομέρεια, παρὰ στὴ σύνθεσι, στὴ συνολικὴ θεώρησι μίας λογοτεχνικῆς παραγωγῆς, ὅπου οἱ λεπτομέρειες παραμερῶνουνε στὸ βάθος, γιὰ νὰ ξεκοθρεῖ στὸ πρῶτο πᾶνω ἡ καθολικὴ τοῦ τεχνιτοῦ συμβολή, τοποθετημένη μέσα σ' ἕνα γενικώτερο πλαίσιο. Ὁ Χατζόπουλος ὅμως δὲ στᾶθηκε μόνιμα στὴν κριτικὴ τοῦτη σκοπιὰ. Θυμᾶται κάπου καὶ πὸν τὸ σοσιαλιστὴ. Τότες γιεύει κοινωνικὸ περιεχόμενο ἀπ' τὸ λογοτέχνημα πὸν κρίνει, καὶ τὸ καταδικάζει χωρὶς δεῦτερο λόγο, ἀν δὲ μοσεῖ νὰ τὸ βρεῖ. Κι ὁ διασπῆς αὐτὸς τῆς κριτικῆς του προσωπικότητας εἶναι ἴσως ἡ πρωταρχικὴ αἰτία πὸν τὸ κριτικὸ τοῦ Χατζόπουλου ἔργο δὲν εἶναι μῆτε πλατὺ μῆτε πολυσήμαντο.

Ἡ ἀνικανοποίητη διάθεσι—τὸ δεῦτερο τοῦ Χατζόπουλου βασικὸ γνῶρισμα— σημαδεύει καίρια τὴ μεταφραστικὴ του προσπάθεια. Ἐληροσασμένος ἀπ' τὸ γεγονὸς πὸν οἱ μεταφράσεις του γίνανε μὰ λόγους καθαρὰ βιοποριστικούς καὶ ὄχι γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν ἐσωτερικῆς τοῦ μεταφραστῆ παρορμήσεις, πολὺ μικρὴ τοὺς ἀποδίνει σημασία καὶ τῆς λογαριάζει σάν πρῶτες ἀποτερεσε πὸν πὸν δουλειὰ θέλουν ἀκόμα γιὰ νὰ τελειωθοῦν. Μὰ καὶ ὅταν τῆς ξαναδουλέψει, δὲν ἀλλάζει γνώμη γι' αὐτές. Ἔτσι μεταφράσε τὸ πρῶτο μέρος τοῦ «Φάνοσι», γιὰ νὰ παιχτεῖ στὸ Βασιλικὸ, κα ἀναθεώρησε στὰ 1916 ἀπ' τὴν ἀοχὴ τὴ μεταφράσῃ του, γιὰ νὰ τυπωθεῖ σὲ βιβλίο, μὰ δὲν παράλειψε νὰ σημειῶσει σὸν πρόλογο του πὸς «καὶ ἡ τρωινὴ μορφή τῆς δὲν εἶναι ἐκείνη πὸν θὰ μοποροῦσε νὰ θεοσηθῇ σὰν ἡ τελειωτικὴ στὴ γλῶσσα μας, καὶ πὸς ἀπομένει πάντα μὰ δοκιμὴ, ἴσως μάλιστα παράτολη, ὅσο ἡ καθαντὸ τῆς πρόθεσι δὲν εἶναι νὰ μεταφράσῃ κατὰ λέξι, ἀλλὰ ν' ἀποδώσῃ σὲ μὴ γλῶσσα πὸν τώρα σχηματίζεται, ἕνα ἀπ' τὰ μεγαλύτερα ποιητὰ δημιουργήματα τῶν αἰῶνων». Ὅστόσο, τὸ μεταφραστικὸ τοῦ Χατζόπουλου ἔργο πᾶντε τοὺς πνευματικούς τοῦ καιροῦ τοῦ ὀρίζοντες, φέρνοντας τ' ἀναγνωστικὸ κοινὸ —πὸν ὡς τὰ τότε, καὶ πολὺ μετὰ, τρεφότανε μὲ πρῶτερα δημοσιογραφικά μεταφράσματα πάλιων καὶ ἀμφιβολῆς ἀξίας ἔργων—μ' ἀοιστονηγήματα τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας, ἀποδομένα σὲ καθαρὴ δημοτικὴ, πὸν μεταδίνουμε μεγάλο μέρος ἀπ' τὴ γοητεία τοῦ πρωτόγραφου καὶ στέχουν ὅσο βολεῖ πὸ κοντὰ στοὺς ἐκφραστικούς τρόπους τοῦ συγγραφέα του.

Στὰ 1920, ὁ Χατζόπουλος πούλησε σὲ καλὴ τιμὴ τὸ κληρονομικὸ του χτῆμα σ' Ἄγκοι, ἔβγαλε τῆς δύο του τελευταῖες ποιητικῆς συλλογῆς, ἀγόρασε ἕνα σπίτι στὴν ὁδὸ Μανρομυχάλῃ καὶ ἀποφάσισε νὰ πεταχτεῖ στὴ Γερμανία γιὰ νὰ φέρεῖ τὰ πράγματα του καὶ νὰ μείνει ὀριστικὰ πᾶ καὶ μόνιμα στὴν Ἑλλάδα. Ἐλπειε πὸς θὰ ζοῦσε ἀκόμα πολλὰ χρόνια—δὲν εἶχε ἀκόμα καλὰ κλείσει τὰ πενήνταδύο—γιὰ ν' ἀφιερωθεῖ ἀπερίσπαστα καὶ ὀλόφωνα στις τρεῖς μεγάλες τῆς ζωῆς του ἀγάπες, στὴ δουλειὰ του, στὴν

κόρη του και στη γυναίκα του. Μα δὲ βολοῦσε στὸ ταραγμένο του ριζικό νὰ βρεῖ μιὰν ἀνάπαυη σταθερή, πὸν τόσο τὴν ποθοῦσε.

Μπαρκάρισε μαζί μὲ τοὺς δικούς του στὶς 4 Αὐγούστου μὰ, μόλις ξανοίχτηκε ἀπ' τὰ νερά τῆς πατρίδας του, ἀρρώστησε ξαφνικά μέσα στὸ βαπόρι. «Χτὲς τὸ μεσημέρι, —διηγείται ἡ κόρη του σ' ἓνα τῆς γράμμα πὸν τυπώθηκε στὸ «Νουμά»— μόλις εἶχαμε ἀφίσει τοὺς Κορφοὺς ἄρχισε νὰ αισθάνεται πόνο στὸ στομάχι... Πλάγιασε ἀμέσως μὲ τὴν ιδέα, πὸς θὰ εἴρισε ἀνακούφιση στὸ χρεβάτι, μὰ σὲ λίγο τὸν ἔπιασε δυνατὸς ἔμετός, πόνος φριχτὸς καὶ ῥίγη. Λυπόσουν, πὸν τὸν ἔβλεπες, πόσο ὑπέφερε. Βρέθηκε ἓνας γιατρός τοῦ πλοίου καὶ τοῦ ἔκανε ἔνεση μὲ μορφίνη, μὰ ἀντὶ νὰ καλλιτερέψει χειροτέρευε ἡ κατάστασή του. Σὲ μιὰ ὥρα λιποθύμησε καὶ δὲν ξανάνοιξε πιά τὰ μάτια του».

Στὸ Πρίντζι, πὸν στάθηκε ἡ «Ἀλβανία»—ἔτσι λεγότανε τὸ βαπόρι—βγάλανε τὸ λείψανο τοῦ Χατζόπουλου καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωῖ, στὶς 6 Αὐγούστου τοῦ 1920, τὸ θάψανε στὸ κοιμητήρι τοῦ Πρίντζι. Ὁ τάφος του, πὸν σωζόταν ὡς πρὶν ἀπ' τὸν πόλεμο, σεμνὸς σὰν τὸ νεκρὸ πὸν κλείνει, σημαδεύεται ἀπὸ μιὰν ἄσπρη μαρμαρένια ταφόπετρα μὲ χαραγμένο πάνω τῆς τ' ὄνομά του μονάχα καὶ τοὺς δύο ἀριθμοὺς πὸν δηλώνουνε τὴ χρονιά πὸν γεννήθηκε καὶ τὴ χρονιά πὸν πέθανε.

Στὸν ἄνθρωπο πὸν πέρασε τὴ ζωὴ του σὲ κάποιαν ἀπ' τὸν κόσμο ἀπομόνωση, εἶτανε φαίνεται γραφτὸ νὰ κοιμάται αἰώνια μόνος, μακρὰ ἀπ' τοὺς δικούς του, πὸν τόσο τοὺς ἀγαποῦσε, μακρὰ ἀπ' τὰ χῶματα τῆς πατρίδας του, πὸν τόσο τὰ νοσταλγοῦσε, ὅταν βρισκότανε στὴν ξενιτιά. Πάντα ἀνικανοποίητος, ὅσο ζοῦσε, παραμένει ἀνικανοποίητος καὶ μετὰ πὸν πέθανε.

Γ. Ι. ΦΟΥΣΑΡΑΣ

ΠΑΡΑΠΟΝΟ

Τὴν ὥρα αὐτὴ πὸν σουρουπώνει
καὶ οἱ στερνὲς ἀχτίδες φωτίζουνε τὴν Πλάση,
θαθειά μου ἓνα παράπονο φουντώνει,
ὁμοιο μὲ τὸ παράπονο ὠρῶν, πούχουν περάσει...

Καὶ πηλαλώντας πάνω στῆς φαντασίας τὸ ἄτι
στὸ καύκαλό μου στήνουν χορὸ Πινδαρικό
οἱ ἀγωνίες κι' οἱ ἔγνοιες —τοῦ πόνου τὸ φαρμάκι—
γιατ' αὔριο τ' ἀβέβαιο, τὸ χτὲς τὸ σκοτεινὸ.

Τὴν ὥρα αὐτὴ πὸν σουρουπώνει
καὶ οἱ στερνὲς ἀχτίδες φωτίζουνε τὴν Πλάση,
θαθειά μου ἓνα παράπονο φουντώνει
καθὼς τὸ ψυχομάχημα ὠρῶν πούχουν περάσει...

ΠΑΝΟΣ ΝΟΡΒΗΣ

Σ' ΕΚΕΙΝΗΝ

Στὴ θύμηση ἦτο ὑπέροχη τὴν πᾶσαν ὥρα,
ὅμως σὰν ὄνειρο γλυκὸ ἄς ξεχαστῇ,
γιατὶ ἀλλοιῶς οἱ μέρες μας κι' οἱ νύχτες ἀπὸ τῶρα
θᾶναι πιά ἄδειες στὴ ζωὴ.

'Απ' τοῦ τυφλοῦ τὴ θύμηση ἢ ὁμορφιά ἄς φύγει,
κι' ἢ μουσικὴ ἀπὸ τὸν κουφὸ ἄς ἀπομακρυνθῇ
εἰν' ὅλα πράγματα πὸν μᾶς καταπονοῦν τὴ μνήμη.
Ὅμοια κι' Ἐκείνη ἄς ξεχαστῇ.

ΓΙΩΡΓΟΥΛΛΑ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ

ΣΤΑ ΜΑΤΙΑ ΣΟΥ

«Μάτια τρίςαθα, μάτια ήλιγγένητα,
τὰ πετράδια τ' άτίμητα έσεις...».

Παλαμά: «Στὰ Μάτια Ύμνος».

Άπ' τού σπιτιού σου τὸ δρομάκι σάν περνῶ,
καί σάν κοιτῶ τὰ μαύρα σου τὰ μάτια,
θαρρῶ πῶς ζῶ στής εὐτυχίας τὸ στερνὸ
σκαλί, μές σέ άνθοστόλιστα παλάτια.

Θαρρῶ πῶς στὸν ὀλόφωτο οὐρανὸ γυρνῶ
μέ τὰ χρυσόφτερα τ' Ἀπόλλων' άτια,
καί πῶς μέ νέκταρ θεϊκὸ γλυκομεθῶ,
πῶς εἶμαι βασιλιάς σ' άγνωστα πλάτια.

Ψ, μαύρα, τρίςαθα ματάκια, ὅταν σᾶς δῶ
στῆς Τέχνης τὰ χρυσὰ τὰ σκαλοπάτια
μέ στήνετε Τεχνίτη, κι' ὄλο τραγουδῶ.

Κι' εἶσαστε ὁ-Πατέρας Ποταμὸς γιά μέ,
καί σᾶς λατρεύω σά θεό, ὦ μάτια,
πηγὴ καθ' ἔμπνευσης, Πατέρα Ποταμέ!

ΜΙΧ. ΠΑΡΙΔΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΟΫΠΑΛΛΗΛΙΚΟ

Ήλθεν ἀπὸ τῆ Λόντρα, ἐπὶ τέλους, ὁ παρᾶς,
καινούργιος, γιαλιστός καί μπόλικος,
νά τὰ βολέψει κι' ὁ ὑπάλληλος, ὁ φουκαρᾶς·
—έγινε ὁ βίος τόσοσ ἀκριβὸς καί ζόρικος.

Μέ τὸ μειδίαμα, τώρα τὸν δέχονται
καί πίνει κάποτε καί τὸν καφέ τους·
γι' αὐτὴ τὴν αὔξηση, καλέ, «πῶς χαίρονται»,
πόσο λυποῦνται ἄν τὸν πίκραναν ποτέ τους.

Μέ... πίστωση, τὴν ἥσυχη ζωὴ θά συνεχίσει
εὐγενῆς μέ τὸν Κωστάκη, τὸν Χαμπῆ, τὸν Κυριάκον,
τὸν κάθενά, μέ τὴ σειρά, θά έξυπηρετήσει.
«...Εὐπειθῆς καί ταπεινὸς διατελῶ θεράπων».

ΦΙΛΙΟΣ ΚΕΔΡΗΣ

ΚΑΚΟΠΕΤΡΙΑ

Άτόμακρα άντικρύσματα
κι' άγνές χαρές,
πρωτῶ πλημμυρισμέια ἀπὸ φῶς
καί βράδυα θαμπερᾶ
λουσμένα στὴν ἀπόγνωση.

Ίσκιοι, τρεχάμενα νερά,
μηλιές, πλατάνια, άγράμπελες,
πίσω ἀπὸ τὴν πράσινη κορνίζα σας
δυὸ μάτια,
πίσω ἀπὸ τὰ μάτια
ἢ άγάπη μου!

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΠΑΛΙΝ ΤΑ ΝΕΙΑΤΑ

Ἐλέχθη πὼς ὁ ἄνθρωπος ἀξίζει ὄχι τόσο γι' αὐτὸ πού εἶναι ὅσο γι' αὐτὸ πού μπορεί καὶ πρέπει νὰ γίνει. Τοῦτο σημαίνει πὼς ὁποῖος δὲ θέλει ἢ δὲ θέλει νὰ ἴδῃ πέρ' ἀπ' αὐτὸ πού εἶναι σήμερα, ὅποιος δὲ φλέγεται ἀπὸ τὸ πάθος τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τῆ θέληση τοῦ ἀσίγαστου μόχθου στέκει ἔξω ἀπὸ τὸ νόημα τῆς ζωῆς.

Τὸ πράγμα δὲν ἐγκλείει καμιά δογματικότητα. Γιατὶ οὐσία τῆς ζωῆς εἶν' ἡ κίνησις κι' ὁ ἀνειρήνευτος ἀγώνας. Καὶ γιατί οἱ δυνάμεις πού χαρακτηρίζουν τὸν ἄνθρωπο—ψυχὴ καὶ πνεῦμα—εἶναι, ἀπὸ τῆ μοῖρα τους, ταγμένες νὰ δουλεύουν, ν' ἀνεβάζουν καὶ νὰ δημιουργοῦν ὁλοένα καὶ περισσότερα. Ὁ πολιτισμὸς μὸς δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ὀλυμπιακὸ ἀθλημα ἀκατάπαυτης προσπάθειας γιὰ καινοῦργιες, κάθε φορά, μορφῆς καὶ κορφῆς. Τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία καὶ τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων. Καὶ καμμιά ἀμφισβήτηση δὲ χωρεῖ.

Ἐκινῶντας τώρα ἀπ' τὴν πιὸ πάνω ἀρχὴ κι' ἐντοπίζοντας τὴν σκέψεις μας στὸ θέμα τῶν νέων, πού καὶ μᾶς ἀπασχολεῖ, εἶς πρέπει νὰ συμφωνήσουμε πὼς καμιά ἀπὸ τὶς προχθεσινῆς μας διπιστώσεις, ὅσο πικρῆς κι' ἂν ὑπῆρξαν, δὲ μπορεί νὰ μᾶς ἀπογοητεύσει. Ἡ διαβάθμιση πού ἀποτολμήσαμε φέρει μαζὺ τῆς τὸ στοιχεῖο τῆς ρευστότητας. Καὶ τῶν ἔξι κύκλων οἱ νέοι ὄχι μονάχα ἐπιβάλλεται, μὰ καὶ μπορούν νὰ προχωρήσουν πολὺ πιὸ πέρα ἀπ' ἐκεῖ πού τοὺς συναντήσαμε. Ὅ,τι βασικὰ χρειάζεται νὰ καλλιεργηθῇ μέσα τους δὲν εἶναι παρὰ τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύνης, ἡ ἀπόφασις τῆς λύτρωσης κι' ἡ φλόγα τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀγῶνα πού παιδαγωγεῖ καὶ προωθεῖ. Ἄν στὸ περασμένο μας σημεῖωμα ὑψώσαμε ἔντονη κι' ἐπιτιμητικὴ φωνὴ πρὸς τὰ νεῖατα, ἦταν ἀκριβῶς γιὰ νὰ τοὺς δώσουμε τὴν εὐκαιρία ν' ἀντικρυστοῦν μὲ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὶς τύχες τους, ν' ἀναμοχλεύσουν τὶς δυνατότητές τους καὶ νὰ συναισθανθοῦν τὴν ἀπουσία τοῦ λυτρωτικοῦ πνεύματος πού πρέπει ν' ἀποκτήσουν.

Μὰ ἐδῶ εἶναι ἀναγκαῖα μιὰ παρέθεσις. Ὅταν μιλοῦμε γιὰ νέους, οἱ περισσότεροι φροντίζομε νὰ στεκόμαστε στὸν ἔλεγχο μόνο καὶ τίς... πατρικῆς συμβουλῆς. Σπᾶνια παίρνομε τὸν κόπο ν' ἀν-

ερευνησομε τὰ βαθύτερα αἷτια τοῦ τέλματος καὶ τῶν στραβοπατημάτων. Κι' αὐτὸ γιατί ἴσως νὰ διαισθανόμαστε πὼς διατρέχομε τὸν κίνδυνο ν' ἀνακαλύψομε τοὺς ἑαυτοὺς μας σὰν ἐνόχους. Κι' ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς μᾶς λείπει συνήθως ἡ ἀγάπη κι' ἡ τιμιότητα. Καὶ μᾶς περισσεύει ἡ πόζα τῆς μάθησης καὶ τῆς πείρας. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ καταφέρνομε νὰ δημιουργοῦμε προκαταλήψεις καὶ ν' ἀπομακρύνομε. Οἱ νέοι κούραζονται καὶ ἀντιδρουν. Κι' ὀφείλομε ν' ἀντιληφθοῦμε ὅτι ἡ ἀπουσία τοῦ πνεύματος πού ζητοῦμε δὲν εἶναι καθόλου ἄσχετη μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ παιδιοῦ, ὅταν τὰ σωματεῖα θελήσουν πραγματικὰ νὰ περιφρουρήσουν καὶ νὰ χειραγωγήσουν τὸ νέο στὶς ἐπιδιώξεις καὶ τὰ διαφέροντά του, κι' ὅταν οἱ πνευματικοὶ μας ἄνθρωποι διδάξουν ὄχι μονάχα μὲ τὸ λόγο, μὰ καὶ μὲ τὸ παράδειγμά τους, τότες οἱ συνθήκες πού διασποῦν, τελματοῦν ἢ παρασύρουν τὰ νεῖατα θὰ περισταλοῦν, τότες θὰ φυσηθεῖ κάποιος ἄνεμος ἀνανέωσης κι' ἀναπροσαρμογῆς.

Πιὸ πάνω ὑπογραμμίσαμε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴ σὰν τὴν οὐσιαστικώτερες δυνάμεις τοῦ ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου. Φανερὸ πὼς γιὰ ν' ἀξιοποιηθῇ ἡ προσφορά τους ἀπαραίτητη προβάλλει πάντα ἡ ἀνάγκη ἐμπλουτισμοῦ κι' ἐξάσκησης τους. Δηλαδή ἡ ἀνάγκη μόρφωσης καὶ μόχθου πνευματικοῦ. Μόνο πού ἐτούτης δὲν εἶναι νοητὸ νὰ σταματήσει μὲ τὴν ἀποφίτηση ἀπ' τὸ ὅποιοδήποτε σχολεῖο. Ἡ συνέχιση τῆς προσπάθειάς μας στὸν τάφο τερματίζεται. Γιὰ νὰ μοσφωθῇ κανεὶς ἱστορικά, γιὰ ν' ἀφομοιώσει δηλαδή μέσα του τὴν πείρα τῶν αἰῶνων καὶ νὰ κερδίσει τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας, εἶν' ἀπαραίτητο νὰ ζήσει γιὰ λογαριασμὸ του τὸν πόνο ὅλων τῶν μεγάλων. Καὶ νὰ τοποθετηθῇ ὑπεύθυνος μέσα στὸ σταυροδρόμι τῶν περιστάσεων καὶ τῶν καιρῶν, πασκίζοντας νὰ κατακτήσει τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ξεπεράσει μιὰ γιὰ πάντα τὴν ἀπλήθευση καὶ τὴν ὁποιαδήποτε σκεπτικιστικὴ διάθεση. Γι' αὐτὸ εἶπαμε χρειάζεται διαρκῆς κι' ἐπίμονη ὄσκησις.

Ἄλιμονο στὸ νέο πού θὰ θεωρήσει τὸν ἑαυτὸ του φτασμένο κι' ὄριμο

πνευματικά. Πολύ γρήγορα θά γίνει στείρος και θά καταρρεύσει. Γιατί άπλουστάτα θά άμβλύνει και θά άχρηστέψει τις ικανότητες του και τόν έσωτερικό του κόσμο. «Ό άληθινά νέος, μάς έλεγε κάποτε ένας σοφός δάσκαλος, ώριμάζει σιγά-σιγά, όπως κι' όλος ό άνθρωπος έξακολουθεί νά ώριμάζει σ' όλη του τή ζωή».

Σάν προάγει φυσιολογικά κι' άσταμάτητα τήν εξέλιξη και τήν πληρητότητα του ό νέος θά δώσει φερά και στή σκέψη του και στήν καρδιά του. Και θ' άποκτήσει αισθητήριο φιλοσοφικό—πράγμα πού θά τó βοηθήσει νά θεμελιώσει έλεύθερη κι' όλόδική του τήν προσωπικότητα του και πού θά τόν προστατέψει από τούς δογματισμούς και τις συνταγές τώ, κοσμοσωτήρων. Θα λυτρωθή από τις δανεικές ιδέες που σκλαβώνουν και θά ξανοιχτή στήν πλατειά λεωφόρο τής υπεύθυνης πορείας και τών αξιών ανθρώπων. Και θ' άντικρύνει τότε τή ζωή και τήν άποστολή του σαν ύποχρέωση κι' όχι σαν δικαίωμα. Και θά γίνει δημιουργός.

Ό νέος, λοιπόν, πρέπει νά κρατεί διαρκώς όρθάνοιχη τήν ψυχή του πρós ό,τι ακουίζει τó νοú και τήν καρδιά, πρós ό,τι έξανθρωπίζει κι' άνεβάζει, πρós κάθε αξία και κάθε έργο πού θά τού διατηρούν άσβεστη τήν έγνοια «γι' αυτό πού μπορεί και πρέπει νά γίνει». Με γνώμονα τόν 'Αριστοτελικό στίχο «Άρετά, πολύμοχθα, γένει βροτείω' ά τλάμων άρετά» και με τó μεγάλο χριστιανικό αίτημα πού διατύπωσεν ό θεϊος Παύλος «Έπ' έλευθερία, εκλήθητε, ώ αδελφοί».

Έτσι τó πάν θά άποκλίνει στή δημιουργία άτομικής προσωπικότητας πού θά καταγάξει τήν ύπαρξη του νέου και θά φεγγολοεί εύεργετικά παντού γύρω.

Μά για όλα αυτά, είπαμε, χρειάζεται ή προσωπική καταβολή του νέου, χρειάζεται θέληση κι' αισιοδοξία, χρειάζεται κατάρτιση άνθρωπιστική και χριστιανική θεμελίωση, χρειάζεται περισυλλογή, μελέτη, σύστημα κι' ευθύνη. Μά χρειάζεται κι' ή στοργή κι' ή προσπάθεια ή δική μας για νά δείξουμε τó δρόμο, για νά φωτίσουμε (όχι νά διαφωτίσουμε), για ν' άνεβάσουμε και νά περιφρουρήσουμε. Άν φροντίσουμε νά νιώσουμε τήν άλήθεια του Περικλή πού διάσωσεν ό 'Αριστοτέλης πως «άν χαθούν τά νειάτα από μία πολιτεία είναι

σαν νά λείψει ή άνοιξη από μία χρονιά», δέ θά μάς δειλιάσει κανένα έμπόδιο, κανέναν μόχθο και καμιά θυσία. Γιατί κι' οί νέοι κι' οί άλλοι θάχουμε τή συνείδηση πως δουλεύουμε για τόν άνθρωπο και για τόν τόπο μας.

Φ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ (1881)

Η έκλογή του καθηγητού του Έθν. Πανεπιστημίου κ. Φ. Κουκουλέ σαν μέλους τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών άποτελεί τή δικαίωση μιας μακροχρόνιας και γόνιμης έπιστημονικής εργασίας και τó έπαθλο ένός άληθινού Έλληνα πού μετουσίωσε τή ζωή του όλόκληρη σέ άσίγαστο μόχθο για τήν άξιοποίηση τής εθνικής μας παράδοσης και, ειδικώτερα, τών πνευματικών θησαυρών τών βυζαντινών μας πατέρων. «Διά τού έργου μου, παρατηρεί ό ίδιος, προϊόντος μακροχρονίαν μελετών, επίδιώκω άφ' ένός νά δώσω πλήρη, κατά τó δυνατόν, εικόνα του βίου τών Βυζαντινών ήμών προγόνων, συσχετίζων ούτόν πρós τόν άρχαίον Έλληνικόν και τόν νεοελληνικόν και δεικνύων ούτω τήν συνέχειαν του Έλληνικού βίου άνά τούς αιώνας, άφ' ετέρου δέ νά έξάρω τά στοιχεία του πολιτισμού τών Βυζαντινών, οίτινες, άνήκοντες εις τó μάλλον πεπολιτισμένον κράτος του μεσαιώνος και αξιόλογον άναπτύξαντες πολιτισμόν, πολλά στοιχεία τούτου μετέδωκαν εις τās νεωτέρας κοινωνίας γενόμενοι είσηγηταί θεσμών και βίου άνθρωπιστικού».

Ό κ. Κουκουλέσ κατέλαβε τήν τακτική έδρα του Δημοσίου και 'Ιδιωτικού Βίου τών Βυζαντινών στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών από τού 1931. Μά τήν έπιστημονική και συγγραφική του εργασία άρχισε από πολύ νεώριτερα—άπ' τόν καιρό πού άνηγορεύθη διδάκτωρ τής Φιλοσοφικής Σχολής του Έθνικού Πανεπιστημίου με τή διατριβή του «Βασιλείου του Μεγάλου δόξαι παιδαγωγικά».

Με τήν έπιστροφή του άπ' τή Γερμανία (1911) διορίστηκε συντάκτης του «'Ιστορικού Λεξικού» κι' ύστερώτερα καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Οί πολυάριθμες μελέτες του, σέ ξεχωριστούς τόμους ή σκόρπιες σέ περιδικα, και δη τήν «Έπετηρίδα τών Βυζαντινών Σπουδών» πού και διευθύνει σαν γραμματέας τής «Έταιρείας Βυζαντινών Σπουδών», κολλύπουν ένα σωρό γλωσσολογικά, ιστορικά και λαογραφικά θέ-

ματα. Τò μεγαλύτερο και συνθετικώτερο όμως έργο τής ζωής του είναι τò περίφημο σύγγραμμα «Βυζαντινών Βίος και πολιτισμός», που άρχισε νά έκδιδει από τò 1948. Στò έργο αυτό με σπάνια δύναμη λόγου, έξαντλητικές πληροφορίες και θαυμάσια έπιστημονική κατάρταξη ó σφοδρός καθηγητής ζωντανεύει τò έπος τού ψυχικού και κοινωνικού βίου τών Βυζαντινών, αναστήνει ήθη και έθιμα, τά καθρεφτίζει μέσο στην άρχαία και τή νεώτερη έλληνική πραγματικότητα και κατορθώνει νά δώσει μοναδική πραγματι εικόνα «τής άδιασπástου τού έλληνικού βίου συνεχείας και ενότητας».

Μά ó κ. Κουκουλές είναι και λογοτέχνης. Μερικές από τις βυζαντινές του άφηγήσεις, ίστορημένες σέ θαυμάσια δημοτική και με ξεχωριστή χάρη, συγκινούν και συναρπάζουν πάντα. Τόν θυμάμαι σέ μιá διάλεξη του γιά τò Νικηφόρο Φωκά. Σάν τέλειωσε βρεθήκαμε όλοι δακρυσμένοι... "Ήταν τόσο ύποβλητικός ó λόγος του και τόσο άληθινές οι εικόνες του. Φέρνω στή μνήμη μου τήν όλη ίστορία που άκουσα τότες τόσο έντονα, σάν νάταν χθές !

Μά πού νά αφήσει κανείς τόν καθηγητή Κουκουλέ; Παιδαγωγός άληθινός. Αύστηρός στή δουλειά του και έξαιρετικά μειλίχιος σάν άνθρωπος μάς έδινε πάντα τήν άσθηση τού χρέους και τò μέτρο τής έλληνικής άρετής και τής χριστιανικής αγαθότητας.

Τò θέμα Φαίδων Κουκουλές δέν έξαντλείται μέσα σέ λίγες γραμμές. Γι' αυτό περιοριζόμαστε νά χαιρετίσουμε σήμερα τήν έκλογή του σάν μέλος τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών με αισθήματα ανυπόκριτης χαράς και θαθείας έχτίμησης.

ΦΡ. Π. ΒΡ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ (1883 - 1951)

Γιά τόν άξέχαστο καθηγητή κι' άκαδημαϊκό Γ. Π. Οικόνomo τί νά πρωτοπούμε στò στενό τούτο σημείωμα. Για χρόνια διευθυντής τού 'Εθνικού Μουσείου, γεν. γραμματέυς τής 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας και τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών, καθηγητής στò Πανεπιστήμιο, ύπουργός έπανελλημένα, μέλος τού Δ. Σ. τού 'Εθνικού Θεάτρου κάποτε, στάθηκε πάντα έξαίρετος έπιστήμονας, δάσκαλος με τήν πλατεία σημασία τού όρου, γλαφυρός συγγραφέας, ακούραστος πνευματικός και κοινωνικός εργάτης, άξιοπρεπής άνθρωπος και θαυμάσιος 'Έλληνας.

Ποιός από τούς μοθητές του δέν τόν θυμάται με τò πλατύ γέλιο, τò λεπτό κι' έξυπνο χιούμορ, τήν καλή καρδιά και τò όλόφωτο μάτι...

Μέ τò σεβασμό και τή στοργή τού μαθητή σκύβουμε και μεις σήμερα πάνω από τò νωπό τάφο του γιά νά άποθέσουμε τά λούλουδα τού πόνου και τής εύγνωμοσύνης μας.

ΦΡ. Π. ΒΡ.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

Μέ έξαιρετική χαρά μεταδίδουμε, ότι στòν έκλεκτό συνεργάτη μας κι' από τούς πρώτους ίδρυτές τού περιοδικού κ. Κώσταν Προυσήν άπονεμήθηκε ó τίτλος τού διδάκτορα τής κλασσικής φιλολογίας τού Πανεπιστημίου τού Σικάγου. 'Ο κ. Προυσής παρακολούθησεν έπί τετραετίαν μαθήματα φιλολογίας στò εν λόγω Πανεπιστήμιον, τελευταία δέ είχεν ύποβάλει ένασίμη διατριβή με θέμα «Τά δευτερεύοντα πρόσωπα τής άρχαίας έλληνικής τραγείας», ή όποια κρίθηκε ευμένεστατα και χαρακτηρίστηκε σά μιá σφοδρή συμβολή στή μελέτη τού άρχαίου δράματος.

'Ο κ. Προυσής, τού όποιου ή κριτική εργασία είναι εύρύτατα γνωστή στήν Κύπρο και τήν 'Ελλάδα, πρόκειται τώρα νά άσχοληθή συστηματικά με τή μελέτη τής σύγχρονης 'Ελληνικής λογοτεχνίας.

Τά «Κυπριακά Γράμματα» με χαρά αναγγέλλουν, ότι από τού παρόντος τεύχους άρχίζουν τήν τακτική δημοσίευση διδλοκριτικών σημειωμάτων και άρθρων τού κ. Προυσή, σχετικών με τή σύγχρονη κίνηση τού Κυπριακού και τού 'Ελλοδικού διδλίου.

'Ο κ. Προυσής άναλαμβάνει από τού προσεχούς άκαδημαϊκού έτους έδρα σέ 'Αμερικανικόν Πανεπιστημιακόν Κολλέγιον.

«Κ. ΓΡ.»

ΚΥΠΡΙΑΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ

'Ενάρετη και αγαθή ή λογία ;

Πρώτα πρώτα πρέπει νά διατυπώσουμε τή λογία από τή μορφωμένη. Μορφωμένη είναι κείνη, που έχει ανεπτυγμένες τις πνευματικές δυνάμεις, σέ βαθμό που νά μπορεί νά τις χρησιμοποιεί μ' έπιτυχία στήν αντιμετώπιση τών διαφόρων προβλημάτων τής ζωής. Λογία είναι κείνη, που έχει ανεπτυγμένες έξαιρετικά τις πνευματικές δυνάμεις, σέ βαθμό που νά μπορεί νά δημιουργήσει έργα

πνευματικά. Μορφωμένες πρέπει να ναι όλες οι γυναίκες, λόγιες όμως δε μπορεί να ναι, ούτε συμφέρει να γίνουν.

Ἐνάρετη καὶ ἀγαθὴ λοιπὸν ἡ λογία; Ἄν ἦταν δυνατὸ νὰ ἔχει καὶ τὰ δυὸ, θὰ ἦταν ιδεώδης. Δυστυχῶς ὁμως καὶ κανόνας ξεχωρίζει τὶς δυὸ ιδιότητες. Οἱ ἐξαιρέσεις εἶναι σπάνιες.

Ἄν ἐπρόκειτο νὰ δώσουμε τὴν προτίμησή μας στὴ μιά, σίγουρα θὰ τὴ δίναμε στὴν ἐνάρετη.

Ἡ εὐτυχία καὶ ἡ οἰκογενειακὴ ἁρμονία, ποὺ εἶναι κανόνας μεταξὺ τῶν ἐναρέτων καὶ μὲ μέτρια μόρφωση γυναικῶν, εἶναι φαινόμενο στὸν κύκλο τῶν λογίων. Ἴσως γιὰ τὸ βλέπουν τὴ ζωὴ μὲ τὸ φακὸ τῆς λογιότητος καὶ δημιουργοῦν ἔτσι σύγκρουση μεταξὺ πραγματικότητος καὶ φαινομένου. Ἴσως γιὰ τὸ ἀγωνίζονται ὁλοένα γιὰ νὰ προβληματοῦν, νῆς λύσεις, νῆς κατευθύνσεις, γιὰ τὸ βλέπουν τὴ ζωὴ καὶ τὶς ἀξίες τῆς ὅπως τὶς θέλουν κ' ὅχι ὅπως εἶναι, ἴσως... πολλὰ ἴσως. Πλαταίνει ἡ ἔννοια τῆς τιμῆς στὴν ἀντίληψη τῆς λογίας σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ διασπᾶται, ἡ ἀφασίωση ἐννοεῖται «ὑπὸ ὄρου», τὸ καθῆκον περιορίζεται στὰ πλαίσια τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἡ θυσία ζυγίζεται μὲ τὸ λόγο τῆς σκοπιμότητος. Ἀντίθετα μονοκόμματες, ἀλύγιστες, ἱερές, ξεπροβάλλουν στὴν ἀντίληψη τῆς ἐνάρετης οἱ περὶ πάνω ἔννοιες, σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ μὴ σηκῶνουν παρέκκλιση.

Ἔπειτα κ' ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ κύριου σκοποῦ τῆς ζωῆς τῆς γυναίκας, τοῦ παιδιοῦ, ἡ λογία ὑστερεῖ τῆς ἐνάρετης. Καμμιά λογία δὲν ἐδημιούργησε παιδιὰ μεγάλους ἄνδρες. Κατὰ κανόνα ὅλοι οἱ μεγάλοι ἄνδρες εἶναι δημιουργήματα τῶν ἐναρέτων γυναικῶν.

Κι' αὐτὴ ἡ ἁρμονία τῆς συζυγικῆς ζωῆς ἐξασφαλίζεται καλύτερα μὲ τὴν ἐνάρετη. Ἡ ἀγαθότης καὶ ἡ ἀρετὴ παίρνουν ἀπὸ τὰ χέρια τῆς γυναίκας τὸ σχοινὶ καὶ σταματοῦν τὴ διεκυστίνδα τῆς ζωῆς. Ἀντίθετα ἡ λογιότης τὸ βάζει στὰ χέρια τῆς λογίας μὲ ἀξιώσεις: «Τράβα ντέ! Λογία εἶσαι!» Καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς διεκυστίνδας; Τέντωμα ἐξαιρετικὸ καὶ κάποτε κόψιμο τοῦ σχοινοῦ, γκρίνια, δυστυχίον, ἐρείπια.

Ν' ἀφήσουμε λοιπὸν τὴ γυναίκα ἀμόρφωτη καὶ νὰ τὴ γυρίσουμε στὸν «ιστό» καὶ τὴν «ἠλακάτη»;

Κάθε ἄλλο. Νὰ τὴ μορφώσουμε καὶ πολὺ μάλιστα, ὄχι ὁμως σὲ βαθμὸ, ποὺ νὰ τὴν παραμορφώσουμε. Κι' εὐτὸ τὸ τελευταῖον σίγουρα θὰ γίνει, ἂν τὴν κά-

νομε λογία. Ἡ λογιότης τῆς γυναίκας γιὰ νὰ ποτισθῆ, πίνει τὸ νερὸ ἀπὸ τὶς βρύσες τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγαθότητος καὶ τὶς στεγνώνει ἐπικίνδυνα καμιά φορά. Λόγιες ἦταν ἡ Ἀσπασία, ἡ Σαπφὸ κ' ἡ Αἰκατερίνη ἡ Β' τῆς Ρωσσίας. Ἀπλῆς ἐνάρετες ἦταν ἡ Πηνελόπη κ' ἡ Ἀνθούσα. Ἦταν ὁμως Πηνελόπη καὶ Ἀνθούσα. Τὰ ἔργα τῆς Ἀσπασίας, τῆς Σαπφούς καὶ τῆς Αἰκατερίνης τῆς Ρωσσίας μπορούσαν κατὰ ἕνα λόγο νὰ τὰ κάνουν μερικὸ ἄνδρες, κανένας ὁμως ἄνδρας δὲ θὰ μπορούσε νὰ κάνει τὸ ἔργο τῆς Πηνελόπης καὶ τῆς Ἀνθούσας ἢ μιᾶς ὁποιασδήποτε ἀφανοῦς ἐνάρετης γυναίκας. Ὅποιαδήποτε ἐνάρετη γυναίκα μπορεῖ νὰ ἐκπληρώσει τὰ καθήκοντα τῆς γυναίκας, χωρὶς νὰ ναι λογία, καμιά ὁμως λογία δὲ μπορεῖ νὰ ἐκπληρώσει τὰ καθήκοντα τῆς γυναίκας, χωρὶς νὰ ναι ἐνάρετη.

Νὰ σθῆσουμε λοιπὸν τὶς λόγιες γυναῖκες ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν ἐναρέτων;

Κάθε ἄλλο. Ἐμεῖς μιλοῦμε γιὰ τὸν κανόνα, ὄχι γιὰ τὶς ἐξαιρέσεις.

Τὸ κάτω κάτω ἡ γυναίκα εἶναι γιὰ τὴ ζωὴ, καὶ ἡ ζωὴ, σήμερον μάλιστα, δὲν εἶναι φιλολογία.

ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΟΣ ΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Κυπριακαὶ Σπουδαί: Δελτίον τῆς Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. Τόμος ΙΔ'. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, 1950. Σελ. 232, Πιν. 31.

Ὁ ΙΔ' τόμος τῶν «Κυπριακῶν Σπουδῶν» ἴσως ἴσως ἂν εἶναι ὁ πλουσιώτερος σὲ ποικιλία περιεχομένου ἀπὸ κάθε προηγούμενόν του. Καλοτυπωμένος καὶ μὲ πολὺ φροντισμένη τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης περιέχει μελέτες μοναδικῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας, ποὺ ἀνατέμνουν μερικὰ ἀπὸ τὰ πρὸ ἐνδιαφέροντα κυπριακὰ θέματα—ἱστορικά, γλωσσολογικά, λαογραφικά, ἀρχαιολογικά κλπ.

Στὶς πρώτες σελίδες τοῦ (I—XVI) διαλαμβάνει ἕνα σωρὸ πληροφορικὰ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴ λαμπρὴ δράσιν καὶ τὴν παρουσίαν τῆς Ε. Κ. Σ., καθὼς καὶ τὴ «Λογοδοσίαν τοῦ Προέδρου κ. Κ. Σπυριδάκι εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῆς 26ης Δεκεμβρίου 1949»

Ὁ δρ. Κ. Σπυριδάκις, ποὺ στέκει ἡ ψυχὴ τῆς Ἐταιρείας ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς ἱδρυσῆς τῆς, σὲ μιά σύντομη καὶ λιτὴ ἔκθεσιν διαγράφει μὲ αὐστηρότητα καὶ σαφήνειαν τὰ κατὰ τὸ 1949 πεπραγμένα, ἐπισημαίνει τὶς δυσχέρειες καὶ χα-

ράσει τη μελλοντική πορεία που προοιωνίζεται γονιμώτερη κι' αποδοτικώτερη. Κάνει λόγο για την από μέρους της Ε.Κ.Σ. ανάληψη του έργου συγγραφής της Ιστορίας της ι. μ. μ. Μονής Κύκκου, για τη συνεργασία των μελών με την Έθναρχία στον τομέα της εθνικής διαφώτισης, για τις τακτικές διαλέξεις κι' έπιστημονικές ανακοινώσεις, για την προίτορία της ίδρυσης του Μουσείου Λαϊκής Τέχνης, για τους λαογραφικούς διαγωνισμούς κ. ά. Και μ' όλα αυτά πετυχαίνει να δώσει πολύ χαρακτηριστική πράγματι την εικόνα των έπιτευγμάτων και διαφερόντων της Έταιρείας, που είναι καιρός, όλοι οι Κύπριοι, μά κι' οι έλευθεροι άδελφοί, να περιβάλουμε με τη στοργή μας σαν μιá αλήθινή Άκαδημία άπ' την όποιαν ή Κυπριολογία και οι έλληνικές μελέτες έν γένει πολλά δικαιούνται να αναμένουν.

Ή διατριβή του κ. Δ. Ι. Γιωργάκας «Slavs in Cyprus? = A Historico-onomastic inquiry» (6. 3-32), έξαιρετικά πρωτότυπη, έξαντλει το θέμα του κατά πόσο έγκαταστάθηκαν στην Κύπρο Σλαύοι. Κι' ύστερ' από ένα πολύ προσεκτικό κοκκίνισμα κειμένων, προσώπων, τόπων και πραγμάτων φτάνει στο συμπέρασμα πώς καμιά μαρτυρία δε δικαιολογεί την παραδοχή έγκατάστασης Σλαύων στην Κύπρο. Ότι Σλαύοι ή Βούλγαροι έφτασαν κάποτε ως εδώ σαν έπιδρομείς δεν είναι καθόλου άπίθανο βέβαια. Έίναι όμως παρατελώς άσθηκτικό το ότι έγκαταστάθηκαν στην Κύπρο όμαδικά. Ίχνη τους δε μπορεί να βρει κανείς πουθενά. Και μερικά τοπωνύμια («Βούρκαρις») ή και λέξεις, όπως «Βούρκαρος», «σκραβούνικα» κλπ., άποδεικνύεται πώς είτε σχετίζονται έτυμολογικώς προς ρίζες ξένες προς κάθε σλαυικό ένθύμημα, είτε κι' αποτελούν πανομοιότητα ή παραλλαγές πανελληνίων όρων.

Μά για ν' άποκρυσταλλώσει ό κ. Γιωργάκας τα πορίσματα του προχωρεί με πολλή προσοικη. Δεν άφήνει καμιά λεπτομέρεια που να μη κοιτάξει και να μη φωτίσει. Και παρέχει έπιχειρήματα καθαρά και λειστικά. Ό κ. Γ. έίν' όπλισμένος πράγματι με σπάνια έπιστημονικότητα και σκέψη διαλεκτική. Κι' άξίζει θερμά συγχαρητήρια για την πολυτιμη εργασία που μάς χάρισε.

Ό κ. Κ. Χατζημάλης μάς δίδει το πολλού ένδιαφέροντος «Άνέκδοτο Κεί-

μενο του Άλεξανδρινου Κώδικος 176 (336)—Παραδόσεις και Ιστορία της Μονής Κύκκου» (σ. 33-69). Άξιοπρόσεκτα είναι και τα Προλεγόμενά του που μαρτυρούν πολλή εργατικότητα και σύστημα και που διαφωτίζουν πάνω σε χίλια-δυό σχετικά με την ιστορία και το περιεχόμενο του κειμένου στοιχεία.

Ό ακούραστος κ. Ν. Κληρίδης, γνωστός από πολλές ως σήμερα έμπεριστωμένες μελέτες του και δη άγιολογικές και λαογραφικές, δημοσιεύει στον ύπό κρίση τόμο τήν «Άκολουθία της Άγίας Πρωτομάρτυρος και ίσαπιστόλου Θέκλης» (σ. 71-102). Στα Προλεγόμενά του έξεετάζει την προέλευση του χειρογράφου, που σώζεται στη Βιβλιοθήκη της Άρχιεπισκοπής Κύπρου, μιλάει για το βίο της Άγίας που ταυτίζει μ' εκείνη που γεννήθηκε στο Ίκόνιο της Μ. Άσίας και διδάχτηκε τη χριστιανική διδασκαλία από τον άπόστολο Παύλο, κάνει εύρύ λόγο για τα κέντρα σεβασμού και τις γύρω από τη λατρεία της Άγίας λαϊκές παραδόσεις και συνήθειες, και παραθέτει ακόμα και τα της περιουσίας του Μοναστηριού (Μοσφιλωτή), όπως τα μαρτυρούν, δυό κτηματικοί κώδικες της Άρχιεπισκοπής του 1773 και 1780.

Ό κ. Α. Παναρέτου στο ώραίο κι' έξαιρετικά σοβαρό δημοσίευσμά του, με τίτλο «Κυπριακή Γεωργική Λαογραφία» (σ. 105-159) παραθέτει 52 παροιμίες «που ά αφέρονται στους κήπους, τα δέντρα, τα άμπέλια κλπ.» και που έρμηνεύει με πολλή λιτότητα και εύστοχάτα. Άκόμη παρουσιάζει κι' ένα πλουσιώτατο έρμηνευτικό κατάλογο λέξεων «που αναφέρονται στις παροιμίες... και γενικά στα φυτά και τα δέντρα», καταρτισμένο με μεθοδικότητα. Έχω την έντύπωση πώς εργασίες σαν αυτή του κ. Παναρέτου περιούζουν και προσφέρουν πολλά. Και διδάσκουν πράγματι.

Άξιόλογη είναι κι' ή μελέτη της δ'νίδος Άγγελικής Πασχαλίδου «Κυπριακή Λαϊκή Τέχνη» (σ. 161-184), όπου έπιτυχώς άσχολεται με τη φύση, τον τρόπο κατασκευής, τα σχέδια, τα χρώματα, τα «πλουμιά» και τα λαογραφικά τών Παφίτικων κεντημάτων, που συγκρίνει και παραλληλίζει με άλλα κυπριακά κι' έλληνικά κεντήματα. Το σχεδιάγραμμα που παραθέτει σε συσχετισμό με τους πλούσιους και καλοδιαλεγμένους πίνακες, που δημοσιεύει στο τέλος, συμπληρώνει την όλη μελέτη που

έρχεται ν'αντικρίψει ένα θέμα σχεδόν ανεκμετάλλευτο ως τώρα στον τόπο μας. Ἡ δ)νις Πασχαλίδου ἐργάστηκε με ζήλο ἀξίεπαινο καὶ πέτυχε πολλά. Ὁ λόγος τῆς ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ζωντανὸς καὶ θερμὸς, καθιστᾷ τὸ ὅλο ἄρθρο ἀληθινὰ εὐχάριστο στὸ διάβασμα καὶ τὴν παρακολούθησή.

Ἡ Ἔκθεσις τῶν κ. κ. Τ. Β. Mitford καὶ J. H. Ilife (μετφ. δ. Α. Πασχαλίδου) γιὰ τὶς ἀνασκαφὲς στὰ Κούκλια (σ. 187-202) πούγιναν πέρσι με ὑποστήριξη τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ St. Andrews καὶ τῶν Μουσείων τοῦ Λίβερπουλ καὶ τοῦ Σύδνεϋ παρέχουν ὅλα τὰ ἀπαραίτητα ἐκεῖνα στοιχεῖα πού χρειάζεται ὁ ἀναγνώστης πού θέλει νὰ σχηματίσει ὀλοκληρωμένη ἀντίληψη γιὰ τὰ καινούργια ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς Π. Πάφου. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς οἱ ἐφετινὲς ἐργασίαι, πού ἤδη ἀρχισαν, θὰ διαφωτίσουν πάνω σὲ περισσότερα καὶ πιὸ ἐνδιαφέροντα πράγματα.

Ὁ γνωστὸς ἐπιστήμων δρ Κ. Χρυσάνθης, πού τὸ εὐρὺ λογοτεχνικὸ καὶ λαογραφικὸ ἔργο του ἔχει ξεπεράσει ἀπὸ πολλοὺ τὰ στενὰ ὅρια τοῦ νησιοῦ μας, καταπιάνεται στὸν τόμο αὐτῶν Κ. Σ. με τὴν «κατὰ κεφάλαια διαίρεση τῆς δημῶδους ἱατρικῆς» (σ. 205-209) καὶ δίδει ἕνα σχεδιάγραμμα μεθοδικώτατου τρόπου ἔρευνας, πού εἰσηγεῖται τὰ ἐξῆς κεφάλαια κατανομῆς τοῦ σχετικῶ λαογραφικοῦ ὕλικου: Δημῶδης ἀνατομίας, δημῶδης φυσιολογίας, δημῶδης νοσηλῶς, δημῶδης θεραπευτικῆς, φαρμακολογία καὶ θεραπευτικῆ, λαϊκοὶ ἰατροὶ καὶ ἱστορικὰ αὐτῶν καὶ δημῶδη ἱατρικὰ βιβλία.

Τὶς τελευταῖες σελίδες τοῦ 1Δ, τόμου τοῦ Δελτίου Κυπριακῶν Σπουδῶν καλύπτουν τρεῖς νεκρολόγους. Ἡ πρώτη γράμμη ἀπὸ τὸν δρ Κ. Σπυριδάκι εἶναι ἀφιερωμένη στὸν ἀείμνηστο ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο Β', πού πέθανε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1950 καὶ πού δόξαζον ἡ μακρὰ καὶ περιπετειώδης ζωὴ του στάθηκε ἕνας ὑπέροχος κι' ἀδιάλειπτος ἀγῶνας γιὰ τὴν ἀνόρθωση τῶν τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάστασις τοῦ νησιοῦ μας καὶ γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἄνοδο τοῦ μαρτυρικοῦ λαοῦ μας. Ἀκολουθοῦν τρεῖς πυκνοτυπωμένες σελίδες τοῦ κ. Θ. Α. Σοφοκλέους γιὰ τὸ μ. Λ Φιλίππου (1895-1950), τὸν ἀκαταπόνητο καὶ χαλκέντερο ἐρευνητῆ, ἱστοριοδίφην καὶ συγγραφέα, τοῦ ὁποῖου ἡ δράσις, «παρὰ τὸ γεγονός δτι ὁ ἀνὴρ

κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του παρεσύρθη δυστυχῶς ἐπὶ τινα χρόνον εἰς ἐκδηλώσεις ἀσυμβιβαστοῦς πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Ἐθναρχίας Κύπρου χαραχθεῖσαν γραμμῆ...» ὑπῆρξε «πολυσχιδῆς, πολιτικῆ, οἰκονομικῆ, κοινωνικῆ, ἐκπαιδευτικῆ, φιλολογικῆ, ἐπιστημονικῆ». Ὁ κ. Σοφοκλέους, με τὴ συνήθη δύναμη λόγου καὶ τὴν διαύγεια τῆς σκέψης πού τὸν διακρίνει, δίνει ἐν συντομίᾳ ὅλη τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἐκλιπόντος. Τέλος ὁ κ. Π. Δίκαιος ἀφιερώνει λίγα χαρακτηριστικὰ λόγια στὸν Ἄγγλο ἀρχαιολόγο Σέρ Τζῶρτζ (Φράνσις) Χίλλ (1867-1948), τοῦ ὁποῖου κυρίως ἐξαρτεῖ τὴ συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου. Καὶ προσθέτει, σχετικὰ με τὸ γνωστὸ ἔργο του *A History of Cyprus* (4 τόμ.): «Μὰς ἔλειπε μία γενικὴ ἱστορία τῆς Κύπρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. Τὸ γιγαντιαῖον τοῦτο ἔργον ἀνέλαβεν ὁ Χίλλ καὶ εὐσυχῶς ἔφερεν εἰς πέρας. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ὀφειλομεν νὰ τονίσωμεν εἶναι ἡ ἐπιστημονικότης, ἡ ἀκρίβεια καὶ τὸ πλήρες τοῦ ἔργου τούτου, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ὀνομασθῇ μνημειῶδες».

Αὐτὰ εἶναι, με λίγα καὶ πολὺ φτωχὰ λόγια, τὰ περιεχόμενα τοῦ 1Δ' τόμου τοῦ Δελτίου Κυπριακῶν Σπουδῶν, πού, ὅλα ἀπὸ κοινού, συνθέτουν πολυτιμώτατη ἀσφαλῶς ἐπιστημονικὴ προσφορὰ—τόσο στὴ μελέτῃ τοῦ Κυπριακοῦ, ὅσο καὶ γενικώτερα τοῦ καθόλου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ δικαιούμαστε νὰ ἀνοῦμε τὴν εὐχάριστη διαπίστωση πὼς στὴν Κύπρον, με τὴν Ἐταιρεία Κυπρ. Σπουδῶν ἐπικεφαλῆς, ἄρχισε νὰ ἐπιτελεῖται μιὰ πολὺ σοβαρὴ ἐργασία, πού οἱ καποὶ τῆς δὲ θ' ἀργήσουν νὰ προβάλουν ὠρμιοὶ καὶ πολὺχυμοι.

Καὶ μιὰ εἰσήγησις: Μερικὰ ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα (γιατὶ ὄχι ὅλα;) τοῦ τελευταίου τόμου τῶν Κυπριακῶν Σπουδῶν θὰ μπορούσαν, ἴσως, νὰ χρησιμοποιοῦν κι' ἀπὸ τὴν Ἐθναρχία Κύπρου στὴν προσπάθεια διαφώτισης τῶν ξένων ἀπάνω στὸ ἐθνικὸ μας ζήτημα. Ἄλλεγα, μάλιστα, πὼς καλὸ θὰ ἦταν ἂν ἀπὸ τοὺς δεκατέσσερις τόμους τῶν «Κυπριακῶν Σπουδῶν» γινόταν μιὰ προσεκτικὴ ἐπιλογὴ ἄρθρων κι' ἔκδοσις ἐξ εἰσχυριστοῦ καὶ ὀγκῶδη τόμο γιὰ πλατεῖα κυκλοφορία στὸ ἐξωτερικόν. Σοβαρώτερον προβολὴ τῆς Κύπρου δὲ θάχαμα νὰ ἐπιθυμούσαμε. Γιατὶ ἔτσι θὰ παρουσιάζαμε ὄχι μονάχα ἀντικειμενικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ τὴν ἀλήθεια τοῦ κυπριακοῦ παρελθόντος, καὶ γενικώτερα τὴν ἐθνικὴ φυσιο-

ογνώμια του τόπου μας, μά θά δίναμε και ζωτανή τήν εικόνα τῆς σύγχρονης κυπριακῆς διανοήσεως. Καί τὸ κέρδος δέ θάταν λίγο.

ΦΡ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

Π. Σ. Σπανδωνίδης: Τί εἶναι ἡ λογοτεχνία. Θεσσαλονίκη, 1951.

Ὁ κ. Σπανδωνίδης—γνωστός στούς ἀναγνώστες τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων» ἀπό κριτικές καί αἰσθητικές μελέτες του, πού δημοσιεύθηκαν στό περιοδικό, καί ἀπό τὸ ἄλλο λογοτεχνικὸν ἔργου του—ἕστερα ἀπὸ τὸ δοκίμιο «Ἐπιστήμη καί λογοτεχνική κριτική», ὅπου ἀναπτύσσει καί ὑποστηρίζει μὲ πειστικότητα, ὅτι ἡ λογοτεχνική κριτική εἶναι ἐπιστημονικός κλάδος, πού ἐξετάζει ἀξιολογικά τὴ σημασία τῆν ὁποῖαν ἔχουν τὰ στοιχεῖα πού συνιστοῦν τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο, ἐξέδωσε προσφάτως σύντομη μελέτη—ἀνάπτυπο ἀπὸ περιοδικὸ δημοσίευμα—μὲ τὸν τίτλο «Τί εἶναι ἡ λογοτεχνία».

Ὁ κ. Σπανδωνίδης, στό νέο του αὐτὸ δοκίμιο, ἀσχολεῖται κριτικά μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς λογοτεχνίας, τοῦ ὁποῖου τὴν ὑφή μᾶς παρέχει εὐθύς ἀμέσως λέγοντας ὅτι «μὲ τὸ λογοτέχνημα λαμβάνουμε πληρέστερη συνείδηση τῆς ὑπαρξῆς μας». Ὁ συγγραφέας ὁδηγεῖται στό συμπέρασμα αὐτὸ ἀπὸ τὴ διαπίστωση, ὅτι ἡ ἀφομοίωση ἐνὸς λογοτεχνικοῦ κειμένου πραγματοποιεῖται μὲ τὴν ἀγάπη καί τὸ συναίσθημα μάλλον, παρὰ μὲ τὴ γνώση καί τὴ λογική, καί ὅτι συνήθως ὁ ἀναγνώστης ταυτίζει τὸν ἥρωα τοῦ ἔργου πού διαβάσει μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Ὁ κ. Σπανδωνίδης θεωρεῖ τὸ συναισθηματικὸ στοιχεῖο σὰν τὸ προέχον μέρος τῆς λογοτεχνίας, ἡ ὁποία κατορθώνει νὰ ἀκινητοποιήσει τὰ μεγάλα οἰσθήματα καί νὰ τὰ προβάλλει μέσα ἀπὸ τὴν «αἰώνια στιγμή» τοῦ δημιουργοῦ τῆς σὰν τὴν πιὸ χαρούμενη ἔκφραση τῆς ζωῆς. Ὁ συγγραφέας δίδει στό ἐπίθετον «χαρούμενη» ἐξαιρετικὸ πλάτος, ταυτίζοντας τὴν ἔννοια τῆς χαρᾶς μὲ τὴν ἔννοια τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας, πού μπορεῖ νὰ ἀπορρέει κι' ἀπὸ δυστυχισμένους στιγμῆς, ἀπὸ στιγμῆς πάθους γενικώτερα, πού, ὅσο κι' ἂν εἶναι δυσάρεστες στὴ ζωῆ, εἶναι στὴν τέχνη μεγάλοι παρορμητικὲς καί δημιουργοὶ ἀγαθοῦ. «Τὸ πιὸ καταθλιπτικὸ ὄραμα» γράφει ὁ κ. Σπανδωνίδης, «γινόμενον τέχνη ἐνέχει τὴν ἐλαφρότητα ἐκείνη, τὴν ἀνακούφιση ἐκείνη, πού μᾶς φέρνει ἡ ἰδέα, ὅτι τὸ ὄραμά μας τὸ πορφυρὸ ἀπὸ τὸ αἶμα τῆς ζωῆς μας τώρα ἔγινε ἕνα πλάσμα τῆς

φαντασίας, ἐξουλώθηκε, πνευματοποιήθηκε».

Ὁ κ. Σπανδωνίδης πιστεύει στὸ «μυσθηριακὸ» καί «θρησκευτικὸ» χαρακτήρα τῆς λογοτεχνίας, μὲ τὴν ἀπόλυτὴ ἔννοια τῶν ὄρων. «Ἡ λογοτεχνία», γράφει «ἐνέχει τὴν κοινωνία τοῦ ἀγνοῦ μυστηρίου», πού ἐνέχει καί ἡ θρησκεία. Μέσα στὴν ταύτισιν λοιπὸν τοῦ δημιουργοῦ μὲ τὸν ἀναγνώστη ὑπάρχει τὸ βαθύτερον βίωμα τῆς λογοτεχνίας. Ἔτσι ἐπιτυγχάνεται ἡ λύτρωση, πού εἶναι ὁ σκοπὸς κάθε δημιουργίας. Ποῖα εἶναι ἡ ἀφετηρία καί ποῖα τὰ μέσα τοῦ λογοτεχνήματος δὲν ἔχει σημασία. Ὁ κ. Σπανδωνίδης πιστεύει πὼς εἶναι ἀρκετὴ ἡ δημιουργία παλμοῦ ζωῆς, ἔκφρασης, ἡ μετουσίωση τῶν πραγμάτων σὲ ὁμορφιά καί ἔκφραστικότητα. Τοῦτο μπορεῖ νὰ ἐπιτυγχάνεται, εἴτε ἐξω ἀπὸ τὸ αὐστηρὸ μορφικὸ περιγράμμα τῆς κλασσικῆς τέχνης, μὲ βάση τὴν ἐκφραστικὴ ὁμορφίαν, εἴτε μέσα στὴν ὑπολογισμένη συμμετρία τῆς παράδοσης, μὲ βάση τὴν ἀρμονικὴ ὁμορφίαν. Ἐκεῖνον πού προέχει στὰ ἔκφραστικά μέσα εἶναι ἡ λέξις καί γενικώτερα τὸ ὕφος, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸν κ. Σπανδωνίδην, ἀποκτοῦν ἐξαιρετικὴν σημασίαν μέσα σ' ἕνα λογοτέχνημα: «Ἡ λέξις εἶναι τὸ κύριο καί τὸ μοναδικὸ μέσον γιὰ τὴν ὁμορφίαν καί τὴ ζωτανία στὴ λογοτεχνία. Ἄν κάθε λογοτέχνημα εἶναι μιὰ ἐνανθρώπιση, ἡ ἐνανθρώπιση αὐτὴ τώρα ἐπιζητεῖται μὲ μέσον τῆ λέξης καί ἡ στιγμή αὐτὴ διαιωνίζεται μὲ τὸν ἀνθρώπινον λόγο. Ἄλλὰ δὲν ἀρκεῖ ἡ εὐαισθησία ἡ πλούσια, ἂν ἡ λέξις εἶναι φτωχὴ γιὰ νὰ τὴν ἐκφράσει».

Πολὺ ὀρθὴ εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ κ. Σπανδωνίδου ὅτι ἡ τέχνη δὲν ἔχει συγκεκριμένο «σκοπὸν», χωρὶς ὅμως γιαιτὸ νὰ παύει ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι «φορέας ζωῆς» καί «φορέας ἀξιών». Ἔτσι ἕνα λογοτέχνημα ἐπιτυγχάνει εἴτε τὴν πνευματικὴ σαγήνην, εἴτε τὴν πνευματικὴ λύτρωσιν.

Ἐξετάζοντας τὶς σχέσεις τῆς τέχνης μὲ τὴν ἠθικὴ ὁ κ. Σπανδωνίδης ὑποστηρίζει, ὅτι τὸ πραγματικὸ ἠθικὸ ἀποτέλεσμα κάθε λογοτεχνήματος εἶναι ἡ ἐνίσχυση τοῦ πνεύματος τῆς ἠθικῆς τάξης καί ὄχι ἡ ἐπαλήθευση τῆς ἠθικῆς προστακτικῆς. Κατὰ βάθος ἡ τέχνη, κατὰ τὸν κ. Σπανδωνίδην, εἶναι ἠθικὰ «ἀδιάφορη», χωρὶς ὅμως ἡ ἠθικὴ ἀδιαφορία τοῦ ἔργου νὰ ἐμποδίζει «τὸ στοχαστὴν νὰ ἐκμεταλλεῖται γιὰ μορφωτικοὺς σκοποὺς τὰ συμπνευματικὰ συμβάντα, αἰσθημα-

τα, σκέψεις, που περιέχουν γόνιμα ήθικα σπέρματα».

Όσον αφορά τη σχέση της λογοτεχνίας με τη ζωή ο κ. Σπανδωνίδης υποστηρίζει, ότι η σχέση αυτή είναι στενή, χωρίς έν τούτοις κάθε λογοτέχνημα να είναι «ένα αναγκαίο έκκριμα τών θετικών όρων του περιβάλλοντος και του χρόνου» του λογοτέχνη που τό εδημιούργησε. Για να ένισχύσει την άποψη του αυτή ο κ. Σπανδωνίδης παρατηρεί, ότι ο λογοτέχνης δέν εκφράζει μόνο εκείνο που του δίδει ή εποχή του, και τό περιβάλλον του, αλλά—συνθέσεται αυτό—έκείνο που λείπει από την εποχή του, εκείνο που δέν έχει ή εποχή του και που αυτός τό αναζητεί μέσα στην τέχνη του. Οί παρατηρήσεις αυτές του κ. Σπανδωνίδη είναι πολύ όρθές, με τη διαφορά ότι ή εκ μέρους του λογοτέχνη άναζήτηση και έκφραση τών στοιχείων, που λείπουν από τη ζωή του και την εποχή του, ένισχύει άκριβώς την άποψη, ότι, είτε θετικά, είτε άρνητικά, ο λογοτέχνης συνδέεται στενάτα με τη ζωή του και τό περιβάλλον του.

Άξιόλογες είναι οι παρατηρήσεις του κ. Σπανδωνίδη σχετικά με τόν έθνικό χαρακτήρα στη λογοτεχνία: «Η αίσθηση του "Έθνους σ' ένα λογοτέχνημα», γράφει, «δέν είναι ούτε ιστορική ούτε γεωγραφική άναγωγή. "Ο,τι είναι έλληνικό δέν λέγεται ούτε κουδουνίζεται, αλλά υποβάλλεται: ένα λογοτέχνημα είναι έλληνικό, όταν αίσθανόμασ τε να εκφράζει με τόν τρόπο του τη δύναμη του "Έθνους σέ Πνεύμα και αίσθηση του "Οραίου, αλλά και υποβάλλει τό αίσθημα της σιωπηλής συμφωνίας και άνυπόκριτης κατάφασης προς τά ιδανικά και τούς πόθους του "Έθνους».

Τό νέο αυτό δοκίμιο του κ. Σπανδωνίδη, γραμμένο σ' ένα καθαρό και διαυγές ύφος, με έξαιρετική κριτική κατανόηση και λεπτή φιλοσοφική σκέψη, δέν μάς δίδει μόνο τό περιεχόμενο της λογοτεχνίας, όπως σήμερα ή εξέλιξη της τέχνης και της ζωής τό έχει μορφοποιήσει, αλλά συγχρόνως τό άξιολογεί και τό τοποθετεί καθαρά μέσα στη συνειδητική του σύγχρονη δημιουργού και, γενικότερα, του σύγχρονου ανθρώπου. Ο κ. Σπανδωνίδης κατάρθωσε σέ έλάχιστες σελίδες να άγγίσει με πληρότητα, τά ουσιαδέστερα σημεία ένός μεγάλου θέματος.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Μαρίας Ρουσιά : 'Ο Ξένος, Άλεξάνδρεια, 1951, σελ. 116.

Στήν κυπριακή και γενικότερα στην έλληνική λογοτεχνία ή δ. Μαρία Ρουσιά κατέχει σήμερα μία από τις σημαντικότερες θέσεις στην πεζογραφία, και δέ χρειάζεται ιδιαίτερη παρουσίαση σ' αυτό τό περιοδικό. Τά διηγήματά της από δώδεκα χρόνια δημοσιεύονται στα «Κυπριακά Γράμματα» άποκλειστικά, και συχνά ή άτμόσφαιρά τους είναι κυπριακή. Άλλά τό τελευταίο της διβλίο «'Ο Ξένος» είναι μία νέα κατάχρησή της και στη μορφή και στό περιεχόμενό, και τό πιο ώριμό της έργο ως σήμερα.

«'Ο Ξένος» είναι μία ανθρώπινη ιστορία, πολύ επίκαιρη τώρα σέ πολλές χώρες, όπου ποικίλα μεταπολεμικά προβλήματα μάταια περιμένουν τη λύση τους από την καλή ή κακή θέληση κυβερνήσεων και άπληροφόρητων, φανατισμένων λαών. 'Ο τελευταίος πόλεμος, που κι' αυτός έγινε «για την έλευθερία και την ειρήνη», έφερε σέ πολλές χώρες ξενοφοβία και ξενηλασία πολιτική και έθνική. Άνθρωποι που για χρόνια και χρόνια ζούσανε ειρηνικά και συνεργαζόντουσαν με τούς ντόπιους, βρίσκονται σήμερα υπό καταδίωξη στις ίδιες χώρες που χύσανε τίμια τόν ιδρώτα τους κι' από τούς ίδιους ανθρώπους που βοήθησαν. Από την άλλη μεριά, και ή πατρική τους χώρα τούς βλέπει σαν ξένους και παρεΐσακτους, και δέν μπορούν να γυρίσουν εκεί και να ζήσουν άσφαλισμένα. Τό τραγικό δίλημμα τών ανθρώπων αυτών είναι μία οδυνηρή πραγματικότητα, που μία ζωντανή εικόνα της μάς δίνει «'Ο Ξένος».

Άλλά πολύ μεγαλύτερη είναι ή τραγικότητα της μοίρας του ανθρώπου, όταν ή άποξένωσή του από τό ευρύτερο τοπικό περιβάλλο συνδυάζεται με την έμφιατική άποξένωση από τό άμεσο, τό οικογενειακό του περιβάλλο, πολλές φορές από τόν ίδιο τόν εαυτό του. Γιατί, ενώ ή διαβίωση σ' ένα έθνικά ξένο περιβάλλο προέρχεται συχνά από λόγους έξωτερικούς και συμπτωματικούς, που δέν είναι κι' αδύνατο να άρθούν κι' έτσι να βρείς τη θέση σου ίσοροπημένη σ' ένα όμόρρυθμο περιβάλλο, όπως πώς είναι δυνατό να γιαιτρευτή ή έξωτερική σου μόνωση, όχι μόνο ή άποξένωση από τό ευρύτερο ή στενότερο περιβάλλο σου, αλλά κι' από τόν ίδιο τόν εαυτό σου; Οί ρίζες του κακού είναι μέσα σου, ή άρρώστια σου γίνεται ένδομική, σύμφυτη με τόν εαυτό σου, και δουλεύοντας βαθμιαία

σὲ φθείρει, σὲ ἀλλοιώνει, σὲ ἀπομακρύνει περισσότερο ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς, πὺ κανένα ὄνειρο, ὅσο ὠραίο, δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ὑποκαταστήσει ἢ καὶ νὰ σοῦ τὴν κάνει πιὸ εὐκολοχέριστη. Καὶ στὸν ἀπλοϊκὸ ἥρωα τοῦ «Ξένου» τὸ ἀτομικὸ αὐτὸ πρόβλημα τῆς ἐσωτερικῆς μόνωσης εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ τοὺς κινδύνους τῆς ξενηλασίας πού τὸν κυκλώνουν στὴν ξένη χώρα καὶ τὸν ὀδηγοῦν στὴν ἀλλαξοπιστία. Μπορεῖ νὰ βάψει τὴν ἐπιφάνεια τῆς ζωῆς του μ' ὅποιο ἔθνικὸ, θρησκευτικὸ ἢ πολιτικὸ χρῶμα τοῦ ἐπιβάλλει ἢ ἀνάγκη τῆς στιγμῆς. Ὅμως νὰ γεφυρώσει τὸν ἐσωτερικὸ τὸν διχασμὸ, νὰ ἐνώσει ὀργανικὰ τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ περιβάλλον πού διαρκῶς ἀλλάζει, δὲ θὰ τὸ κατορθώσει ποτέ. Ἡ σύμβαση, πού ἀναγκάζεται νὰ κάνει, εἶναι μονόπλευρος συμβιβασμὸς, ὅχι λύση ὀριστική, ὅχι τέρμα γαλήνης. Τὸ σκυλῆκι τῆς φθορᾶς θὰ τὸν τρώει ἴσα μὲ τὴν τελικὴ ἐκμηδένιση.

Τὴ διπλὴ αὐτὴ τραγωδία, πού μαζί μὲ τὸν ἀνώνυμο «Ξένου» τὴν ὑφίστανται πολλοὶ ἄνθρωποι σήμερα, τὴν παρουσιάζει ζωντανὰ καὶ ὑποβλητικὰ ἡ δ. Ρουσσῖα, μὲ συνοπτικὲς καὶ δυνατὲς εἰκόνες ἀπὸ τῆ ζωῆ, χωρὶς ἐκζητήση, σχεδὸν χωρὶς προσπάθεια, ἀπλὰ καὶ πειστικά.

Ἡ δευτέρα νουβέλα, «Τὸ Παιδί τοῦ Ἀνθρώπου», εἶναι γνωστὴ στὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» ὅπου πρωτοδημοσιεύτηκε στὰ 1945. Κι' ἐδῶ τὸ ὄνειρο συγχύζεται μὲ τὴν πραγματικότητα, κι' ὅσο κι' ἂν φαίνεται πὺς ἡ πραγματικότητα ὑποχωρεῖ, στὴν οὐσία ὅμως αὐτὴ εἶναι πού ἐπικρατεῖ τελικὰ καὶ καταστροφικά. Ἐδῶ εἶν' ἕνα παιδί, λεβέντικο κι' ὄνειροπαρμένο, ἀγνὸ καὶ στοχαστικὸ, πού εἶναι ἕνο πρὸς τὴν πραγματικότητα. Τὰ ὄνειρά του, τὰ ὑψηλὰ κι' ὠραία, τὸν κάνουν νὰ ἐνεργεῖ παράξενα, νὰ συμπεριφέρεται ἀκατάλλητα γιὰ τοὺς κοινούς ἄνθρώπους, ὅσο πού τὸν παρασέρνουν ἀτίθασα, μοιραία, πρὸς τὴ δαπανηρὴ θυσία τοῦ θανάτου, πού φαντάζει ἀχρηστὴ κι' ἀνόητη εἰρωνεία, πού τὴν ἐτοίμασαν οἱ ἐπιτηδευοὶ μὲ τὰ μεγάλα λόγια τους γιὰ τ' ἀνεκπλήρωτα ἰδανικὰ εἰρήνης, ἐλευθερίας κι' εὐτυχίας. Πάλι τὸ χάσμα μένει ἀγεφύρωτο. Πάλι σφαδάζει ἡ ψυχὴ κάτω ἀπὸ τὸ βαρὺ, ἀναπάντητο ἐρώτημα: «Γιατί καὶ ὡς πότε αὐτὴ ἡ παραφάνια?»

Ἐνός ἄλλος ἀέρας, τόσο στὴν οὐσία ὅσο καὶ στὸ ὕφος, πνέει μέσα στὸ βιβλίο αὐτό, πού εἶναι μιὰ φωνὴ ἀπελπισίας καὶ δυνάμης μαζί, σ' ἕνα λιτό, ἐ-

πιγράμματικὸ τόνο, καθαρὸ σὰν τὴν ἀλήθεια. Εἶναι ὁ ἀέρας τοῦ πόνου καὶ τῆς εἰλικρίνειας, ὁ ἀέρας πού ἀγιάζει τὸν ἀνθρώπινο μόχτο γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς χαρᾶς μὲ τὴ δημιουργικὴ μετουσίωση τῆς ζωῆς. Δὲ δίνει καμμιά λύση στὸ βασικὸ πρόβλημα — καὶ καλὰ κάνει! ὀπαιδιότερη λύση θὰ ἦταν σχηματικὴ, περιορισμένη — ἀλλὰ τὸ παρουσιάζει, τὸ ἀποκαλύπτει. Τὸ βιβλίο αὐτό εἶναι, ἀπὸ μιὰ ἀποψη, ἕνα ὀδυνηρὸ μῆνυμα τοῦ μεταπολεμικοῦ ἀνθρώπου, πού παλαίει, ἀδοθήθητος, νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ ἀδιέξοδό του πρὸς τὸ φῶς.

Τὸ ἀρτίο τεχνικὸ δούλεμα, ὅσο κι' ἂν δὲν εἶναι φανερό, ἢ, καλύτερα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν εἶναι φανερό, αὐξάνει τὴν αἰσθητικὴν χαρὰ τοῦ ἀναγνώστη. Στὸ σύνολο καὶ στὶς λεπτομέρειες οἱ δυὸ νουβέλες εἶναι ἀπλὰ καὶ φυσικὰ συνθεμένες, ἀπέριπτες καὶ λιτές, — εἰκόνες ζωηρῆς πού δίνουν τὴ χαρακτηριστικὴ οὐσία μέσα σὲ καθαρὰ περιγράμματα. Πολλὲς φράσεις εἶναι σὰν ἐπιγράμματα σκαλισμένα σὲ μάρμαρο.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Ἐπανόρθωση καὶ συμπλήρωση

Κύριε Διευθυντά,

Στὸ κριτικὸ μου σημείωμα γιὰ τὸ «Βυζάντιον» τοῦ κ. Δ. Α. Ζακυθινού, πού δημοσιεύθηκε στὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» (τεύχος Ἰουνίου 1951, ἀρ. 192) εἶδα νὰ ἀνογράφεται τὸ ὄνομα τοῦ Halphen μεταφρασμένο σὲ Χάλφεν (σελ. 189). Θὰ προτιμοῦσα νὰ ἔμεινε τὸ ὄνομα ὅπως εἶναι, μὲ τοὺς λατινικούς του χαρακτήρες.

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν δὲ αὐτὴ δὲν θὰ ἦταν ἴσως ἄσκοπο ἂν ἀφιέρωνα μιὰ μικρὰ παράγραφο, γιὰ ν' ἀναφερθῶ ἰδιαιτέρως σὲ μιὰ ἀκόμα πτυχή, σημαντικὴν μάλιστα, τοῦ ἔργου τοῦ κ. Ζακυθινού, πού ἀναφέρεται στὶς ἐθνολογικὲς μεταβολές, πού συνέβησαν κυρίως στὴ Βαλκανικὴ χερσόνησο μετὰ τὶς ἐπιδρομὲς τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνα, καὶ πρὸ παντὸς ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Γενικώτερα δὲ ποιὲς ὑπῆρξαν οἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου μὲ τὰ ἐκάστοτε κρατικὰ συγκροτήματα τῆς Βαλκανικῆς, ἐφήμερα ἢ μὴ, ἀμιγῆ εἶτε ὄχι. Πού ὀφείλονται οἱ ἐθνολογικὲς μεταβολές στὴ Χερσόνησο τοῦ Αἴμου, ποῖα σημασία ἔχουν οἱ ἐπιδρομὲς τῶν βορείων γειτόνων, ἰδιαιτέρα ποῖα σημασία ἔχει ἡ ἴδρυση τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους. Κι' ἀκόμα πὺς τὸ Βυζάντιο

κανονίζει τις σχέσεις του μ' αυτούς, πώς κατορθώνει τότε με στρατιωτικές επιχειρήσεις και πότε με διπλωματικά μέσα, πότε και με τὰ δύο, νὰ ἀντεπεξέρχεται. Τί ὑπέστη ἀπὸ αὐτούς, εἴτε μεμονωμένα, εἴτε με τὴν σύμπραξή τους με ἄλλους ἔθνους τῆς αὐτοκρατορίας. Πῶς τοὺς ἔφερνε πότε κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς Βυζαντινῆς κρατικῆς διοικήσεως, πῶς τοὺς ξέφευγαν ἄλλοτε, γιὰ νὰ ζήσουν στὸ περιθώριο τῆς Αὐτοκρατορίας ἢ ὀλότελα ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπιρροή της.

Κοντὰ σ' αὐτὰ ἔπρεπε νὰ προστεθῆ πῶς πάντοτε ἐξετάζονται οἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου με τὴν Ἀνατολή καὶ τὴ Δύση, ὅπου ὑπάρχει ἔδαφος γιὰ τέτοια ἐξέταση. Κι αὐτὴ εἶναι ἀναμφισβήτητη μιά ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες ἀρετὲς τοῦ ἔργου. Βλέπει τὸ Βυζάντιο καὶ τὸ ἐξετάζει ὡς ἓνα ζωντανὸ ὄργανισμὸ, πού τὸν τοποθετεῖ σ' ὀρίσιμὸ περιβάλλον—Βαλκάνια, Ἀνατολή, Δύση—, δείχνει δὲ με πρῶτους ἀγῶνες καὶ μέσα κατῳρῶνε νὰ κρατηθῆ στὴ ζωῆ—ὅταν τὸ πετύχαινε—, καὶ γιὰ πρῶτους λόγους δὲν τὰ κατὰφερε νὰ ἐπιπλεύσῃ ὅσες φορὲς τοῦτο συνέβη, εἴτε παροδικὰ εἴτε καὶ μόνιμα.

Σὰς εὐχαριστῶ ἐγκάρδια
Κ. ΧΑΤΖΙ ΣΤΕΦΑΝΟΥ

Λευκοσία, 8.7.51.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Τώρα πού τελείωσε ἡ περίοδος τῶν καλλιτεχνικῶν ἐκθέσεων μποροῦμε νὰ κάνουμε μιά γενικὴ ἐπισκόπηση τῆς φετινῆς κινήσεως, πού ὅμως δὲν ἦταν τόσο πλούσια σὲ ἀποτελέσματα ὅσο ἡ περαινῆ. Γιὰ φέτος δὲν εἶχαμε καμιά ὁμαδικὴ ἐκθεση ζωγραφικῆς οὔτε τοῦ «Ἀρμού», οὔτε τῆς «Στάθμης», οὔτε τῆς ὁμάδας «Ζωγράφοι καὶ Γλύπται», ἀλλ' οὔτε καὶ ἄλλων ὁμάδων μικρότερου ἐνδιαφέροντος, ὅπως εἶναι ἡ «Ὀμάς τὸν 17». Δὲν ἔγινε οὔτε ἡ «Πανελληνίου» φέτος.

Ὁ λόγος θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθῆ στὸ γεγονός ὅτι οἱ μεγάλες αἰθούσες τοῦ Ζαπτείου, μόνες κατάλληλες γιὰ ὁμαδικὲς ἐκθέσεις, δὲν διετέθησαν φέτος γιὰ καλλιτεχνικὲς ἐπιδείξεις, γιὰτὶ ἦταν πιασμένες ἀπὸ τὸ «Ἐθνικὸ Ἴδρυμα» γιὰ ἐκθέσεις ἐθνικώτερης σημασίας, ὅπως ἦταν ἡ μεγάλη Ἀρχιτεκτονικὴ Ἐκθεση, ἢ «Ἐκθέσις Ἀλληλοδοθησίας» τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ καὶ ἡ Ἐκθέσις Ἀποδοθίου Ἑλληνισμοῦ, πού ἐξακολούθει ἀκόμα.

Ἔτσι, οἱ ἐκθέσεις περιορίστηκαν σὲ ἐπιδείξεις ἀτομικῶν ταλάντων. Μ' αὐτὸ δὲ θέλω νὰ ὑποτιμῶ τὰ ἀτομικὲς ἐκθέσεις. Κάθε ἄλλο. Ἀντίθετα πιστεύω ἀκράδαντα ὅτι ἡ προσωπικότητα ἐνὸς καλλιτέχνη μόνου με μιά ἀτομικὴ ἐκθεση μπορεῖ νὰ προδῆθῃ, μόνου ἐκεῖ ὅπου ὅλη του ἡ παραγωγή εἶναι μαζεμένη μπορεῖ τὸ θεατῆ ν' ἀντιληθῆ τὶς ἐπιδείξεις καὶ τὶς ἐπιτεύξεις τοῦ καλλιτέχνη καὶ νὰ προσπαθῆει νὰ καταλάβῃ γιὰτὶ

ὁ ζωγράφος, ὁ γλύπτης ἢ ὁ χαρακτῆς ἐδοῦλεψαν ἔτσι κι' ὄχι ἀλλοίως, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ δεῖ τὸ ἀντικείμενὸ με τὴ «βικὴ του ὄραση τοῦ ὄρατου» (γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Καβάφη).

Ἄν μιλῶσα γιὰ τὶς ὁμαδικὲς ἐκθέσεις εἶναι γιὰτὶ με τὸ πλῆθος τῶν ἔργων καὶ ζωγράφων με διαφορετικὲς τάσεις, προκαλεῖται πάντα ἓνα γενικώτερο ἐνδιαφέρον τοῦ κοινου, γίνονται γόνιμες συζητήσεις καὶ ἀκούονται κρίσεις, πού ἂν δὲν εἶναι πάντα ὀρθές, εἶναι ὅμως συζητήσιμες.

Ἐπὶ τὸν ἄλλον πού πιστεύουν ὅτι οἱ ὁμαδικὲς ἐκθέσεις εἶναι καλύτερες γιὰτὶ ἐκεῖ οἱ καλλιτέχνες μποροῦν νὰ στείλουν μόνου τὰ 4-5 καλύτερα ἔργα τῆς ἐτήσιας παραγωγῆς τους κι' ἔτσι ν' ἀντιπροσωπεύθουν πληρέστερα παρὰ σὲ μιά ἀτομικὴ τους ἐκθεση, ὅπου ἀναγκαστικὰ θὰ περιληφθοῦν καὶ ἔργα μικρότερης ἀξίας. Δὲ συμφωνῶ με τὴν ἀπόψη αὐτὴ. Γιὰτὶ, παρ' ὅλο πού κατὰ βάσιν εἶναι σωστὴ, πιστεύω ὅτι ἡ ὄραση τοῦ μὴ μνημένου θεατῆ δὲ μπορεῖ νὰ διαφοροποιηθῆ ἀμέσως τὶς ξέγερτες τάσεις καθενὸς ζωγράφου καὶ, ἂν περιτρεχῆ ὀλέποντας τὴν ἐκθεση, νὰ πηδῆει ἀπὸ τὴ μιά τεχνοτροπία τοῦ ἐνὸς στὴν ἄλλη τοῦ ἄλλου, καὶ τὸ χάσμα πού χωρίζει τοὺς διάφορους ζωγράφους νὰ μὴν προκαλεῖται μετὰ τὸ μίαν ἀντίδραση, ὅσο κι' ἂν ὑπάρχει ἴσως κάποια συγγένεια στὶς τάσεις τῶν καλλιτεχνῶν πού ἐκθέτουν μαζί. Στὶς ὁμαδικὲς ἐκθέσεις χρειάζεται κάποια μύηση τοῦ θεατῆ καὶ κάποια εὐκολία στὴν ἀλλαγὴ ἐντυπώσεων ἀπὸ τὴ μιά τεχνοτροπία στὴν ἄλλη.

Ἄπὸ τὶς ἀτομικὲς, λοιπὸν, ἐκθέσεις πού εἶδαμε φέτος, ἐκείνες πού ἔδωσαν κάποιο γενικώτερο ἐνδιαφέρον καὶ προκάλεσαν συζητήσεις κι' ἔφεραν ἓνα νέο μήνυμα στὸ νῆμα τῆς τέχνης, ἦταν χωρὶς ἀμφιβολία ἡ ἐκθεση γλυπτικῆς τοῦ Ἀγγλοῦ Χένρου Μούρ. Στὴ ζωγραφικῆ, ἡ ἐκθεση τοῦ Σπυρόπουλου στὸν «Παρνασσὸ» μᾶς ἔδωσε μιά νέα ρωμαλέα ὀπτικὴ ἀίσθηση καὶ μιά ἀπόδειξη τοῦ τί μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῆ στὸ πεδίο τῆς χρωματικῆς συμφωνίας ἀπὸ ἓνα δυναμικὸ ζωγράφου ἀνώτερης πνοῆς. Ἡ ἐκθεση τοῦ Σπυρόπουλου ἦταν ἡ καλύτερη πού εἶδαμε τὰ τελευταῖα χρόνια. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐκθεση τῆς Ζογγολοπούλου στὸν «Ρόμβος» με τὸ ὄργιο τοῦ ἑλληνικοῦ φωτὸς καὶ χρώματος καὶ τοῦ Ἀγγλοῦ ζωγράφου Μπάρκλεϋ με τὴ σύνθεση τῆς γραμμικῆς του ζωγραφικῆς στὶς ἑλληνικὲς θάλασσες.

T. M. Φ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Στὶς 29 Ἰουνίου πέθανε ἀπὸ ἔγκεφαλικὴ συμφορῆση ὁ μεγάλος ἠθοποιὸς τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς Αἰμίλιος Βεάκης.

—Στὶς 7 Ἰουλίου μαθητῆς καὶ μαθήτριες τοῦ Γυμνασίου Κυρηνείας ἀνέδασαν στὸ θέατρο Κατσέλλη τὸν Οἰδίποδα Τύσανο τοῦ Σοφοκλή (μεταφρ. I. N. Γρυπάρη) κατὰ διδασκαλία τοῦ κ. Φρ. Π. Βράχα.

—Στὶς 9 Ἰουλίου ὁ Ἑλληνικός Πνευματικός Ὀμιλος Κύπρου γιόρτασε τὴν Κυπριακὴν ἐθνικὴν ἐπέτειο. Ὁ κ. Γ. Καραγιάννης προσφώνησε κι' ἔσπευε τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ, ὁ δὲ κ. Κ. Χατζηγάλης—κατόπιν εἰσαγωγικῆς ὁμιλίας τοῦ Προέδρου τοῦ Ὀμιλοῦ κ. Κ. Σπυριδιῆ— ἀνάπτυξε τὴ σημασία τῆς ἐπετείου. Χορωδία τοῦ Παγκυπριοῦ Γυμνασίου ἔψαλλε, στὸ τέλος, ἔπιγραμμα τοῦ Σῆμου Μενάρδου, ἀφιερωμένον στοὺς ἐθνομάρτυρες τῆς 9ης

Ἰουλίου 1821, μελοποιημένο ἀπὸ τὸν κ. Κ. Κασινόπουλο.

— Στις 12 Ἰουλίου ἔφθασε στὴν Κύπρο κι' ἀρχίσει ἀσήμερον τίς παραστάσεις τοῦ ὁ θίασος τῆς μεγάλης Ἑλληνίδας τραγουδοῦ Μαρίας Κοτοπούλη. Ὁ θίασος ἐπισκέφθηκε κατὰ περιόδους τὴ Λεμεσό, Λευκωσίαν, Λερνακὰ καὶ Ἀμμόχωστο κι' ἔδωσε σειρὰν παραστάσεων μὲ τὰ ἔργα «Ἐλισάβετ» τοῦ Ἀντρέ Ζοσέ, «Ἡ λαίδη Μπέτη ἐξοφλεῖ» τοῦ Σ. Μάω, «Μίς Μέιμπλ» τοῦ Σιέρφι, «Ὁθέλλος» τοῦ Σαίξπηρ, «Ὁ ἔρωσ ἀγρυπνᾷ» τῶν Καγιαθὲ καὶ Ντέ Φλέρ, «Τὸ ἐπάγγελμα τῆς κυρίας Γουάρρεν» τοῦ Μπέρναρ Σῶ, «Σκιά» τοῦ Νικοντέμι, «Ἄννα τῶν χιλιῶν ἡμερῶν» τοῦ Ἀντέρσον, «Καινουργία ζωῆ» τοῦ Μπόρρη καὶ τὴν «Ὁρέστεια» τοῦ Αἰσχύλου. Ὁ θίασος περιλάμβανε μερικὰ ἀπὸ τὰ καλύτερα στελέχη τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου (Μελίνα Μερκούρη, Κάκια Παναγιώτου, Ἄννα Συνοδινού, Δ. Μυράτ, Ντ. Ἡλιόπουλος, Θ. Μοριδης, Τ. Βανδης κλπ.) κι' ἐρμήνευσε τὰ ἔργα, ποὺ παίχτηκαν, μὲ ἐξαιρετικὴ καταπόνησιν καὶ τέχνην.

— Τὸν περασμένο μῆνα ἐπισκέφθηκε τὴν Κύπρο ὁ συνεργάτης καὶ φίλος τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων» κ. Ζ. Εὐσταθίου. Ὁ κ. Εὐσταθίου ἔφυγε στὶς 19 Ἰουλίου, γυρίζοντας, μὲσω Ἀθηνῶν, στὴν Ταγκανίκα, ὅπου εἶναι ἀπὸ ἐτῶν ἐγκαταστημένος.

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Οἱ φίλοι τοῦ θιέλιου : Ἀλεξανδρινὴ λογοτεχνία, 1951. Ἀλεξάνδρεια.

Σῶτω Βασιλειάδη : Ἡ τέχνη τοῦ τραγουδιοῦ. Ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸ μέλος καὶ τὸ Δημοτικὸ τραγοῦδι στὴ σύγχρονη μονωδιακὴ καὶ χορωδιακὴ τεχνικὴ. Κύπρου, 1951.

Νίκου Ἀβραάμ : Διαλεκτὰ μυθιστορήματα. Ἐκδοτικὸς οἶκος «Νέα Ζωή». Ἐλιζάμπετβιλ (Βελγικὸν Κόγκο).

Ἀνδρέα Σ. Ἰωάννου : Ἀνθολογία Κυπριῶν Ποιητῶν. Ἀθήνα, 1951.

Μιχαήλ Γ. Νικελαΐδου : Χλωμὲς ἀναλαμπές. Λάρνσζ, Κύπρου, 1950.

Νέας Πολιτικῆς Ἐπιθεωρήσεως : Ὁ νόμος τῆς Ἐκκλησίας. Πάφος, 1951.

Annual Report of the Director of antiquities for the year 1950. Nicosia. Printed at the Cyprus Government Printing Office, 1951. Price 3 shillings.

Αἰηέλικι Ηαδζιμιχάλι : La sculpture sur bois. Collection de «I. Hellenisme Contemporain». Athènes, 1950.

Αἰηέλικι Ηαδζιμιχάλι : La maison Grecque. Collection de «I. Hellenisme Contemporain». — Athènes 1949.

Μαν. Γιαλλουράκη : Δρόμοι τοῦ Νότου. Ταξιδιωτικὸ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου. Σχέδια Δημ. Λίτσα. Ἀλεξάνδρεια.

Βασίλει Ρῶτα : Τεχνολογικά. Α' Γιὰ τὴν τραγωδία καὶ τίς παραστάσεις ἀρχαίων δραμάτων. Γιὰ τὴν ἔκφραση. Γιὰ κάποια νοήματα βασικά. Ἀθήνα, 1951.

George Theodore Vasoroulos : Outline of the Greek Constitution. Political systems since the Greek Revolution of 1821. Athens, 1950.

Αἰμιλίας Ὀρεινοῦ : Στις τρεῖς τὸ πρῶν καὶ ἄλλα. Τρία θεατρικὰ ἔργα σὲ τρεῖς μεγάλαις ἐποχάς. Ἀλεξάνδρεια. Τυπογραφεῖον «Ἀνατολή», 1950.

Παναγιώτου Ι. Παναγιωτάκου : Ἡ Ἰερωσύνη καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς νομοκανονικαὶ συνέπειαι, κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἐν Ἑλλάδι κρατούνα. Ἐκδοτικὸς οἶκος «Ἀστήρ». Ἄλ. & Ε. Παπαδημητρίου, Λυκούργου 10, Ἀθήναι, 1951.

Κύπρου Χατζηγεωργίου : Ἡ Ἀγγλικὴ Γραμματικὴ. Γραμμένη στὰ Ἑλληνικά. Ἀθήνα, 1947.

Ἀνδρέα Τσοῦρα : Συνομιλία μὲ τοὺς ἀνέμους. Ποιήματα, Ἀθήνα, 1950.

Βαγγέλη Τσιμικάλη : Δυνατοὶ καὶ ἀδυνατοὶ. Διηγήματα. «Λογοτεχνικὴ Γωνία».

Τίμου Μαλάνου : Ἡ ποίηση τοῦ Σεφέρη. Κριτικὴ μελέτη. Ἀλεξάνδρεια, 1951.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Τὰ «ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ», ὅπως ἔχει ἀπὸ ἐτῶν καθιερωθῆ, δὲν θὰ ἐκδοθοῦν τὴν 1ην Σεπτεμβρίου, θὰ κυκλοφορήσουν ὅμως εἰς διπλοῦν τεῦχος τὴν 1ην Ὀκτωβρίου.

Τὸ ὕ λ α ν Ν. Χ α ρ α λ ἄ μ π ο υ ς, Λάρνακα: Ἡ «Μπαλάντα» σὰς θὰ δημοσιευθῆ.— Α. Χ. Ψ α ρ ῆ ν, Πέτρα: Πολλὸ ἐνδιαφέρον τὸ θέμα τῆς μετανάστευσης. Ὅ, τι μᾶς στέλλετε ὅμως δὲν εἶναι παρά ἓνα σκίτσον. Χρειαζέται πολλὴν ἐπεξεργασία γιὰ νὰ μετουσιωθῆ εἰς τέχνην. Τὸ ποιῆμα «Στὸ νεκρὸ νικητῆ» θὰ δημοσιευθῆ μὲ μικρὰ τροποποιήσεις.— Σ τ. Πα π α π ῆ τ ρ ο υ, Κτήμα: Ἐχει γνήσιον ὁμιρικὸ αἶσθημα τὸ πεζοῦ σὰς, δὲ ξεφεύγει ὅμως ἀπὸ τὰ ὅρια μιᾶς μαθητικῆς ἐκθέσεως.— Θ. Μ α ρ σ ἔ λ ο ν, Λάρνακα: Ἐλήφθῃ εὐχαριστοῦμεν.— Ν. Κ ἄ σ ι ο ν, Ζάντβιλ: Κι' οἱ νέες σὰς μεταφράσεις θὰ δημοσιευθοῦν. Εὐχαριστοῦμε. Στείλαμε τὰ θιέλια.— Φ. Κ., Λευκωσία: Δὲ δημοσιεύουμε ἀνώμους στίχους. Τὸ διαβρῶσαμε ὡστόσο καὶ τὸ κρατοῦμε στὴ διάθεσίν σὰς.— Α. Π ι τ ῆ λ λ ἰ δ ῆ ν, Λευκωσία: Ἐχει ἀδυναμίαι τὸ ποιῆμα σὰς χρειάζεσθε ἀσκήσιν καὶ μελέτη.— Α. Ρ ο δ ἰ ν ῆ ν, Μόρφου: Ὅθ δημοσιευθοῦν, ὅπως ἐδημοσιεύθησαν καὶ τὰ προηγουμένα. Ἡ καθυστέρηση ὀφείλεται στὴν πληθώραν τῆς ὕλης καὶ τῆς στενότητά τοῦ χώρου. Τὰ χειρόγραφα, ὅπως ἀναγράφεται στὴν προμετωπίδα τοῦ περιοδικοῦ, δὲν ἐπιστρέφονται.— Ἀ ν τ. Κ., Ἡ λ ι ἄ κ η ν, Βαρῶσια: Καλὸ τὸ ποιῆμα σὰς «Ἡ ροδιά μας». Ὅθ δημοσιεύουμε ἀνώμους. Τὸ ποιῆμα σὰς ὡστόσο ἔχει μετρικὰ λάθη. Προσπαθήστε νὰ προβάλλετε τὸ θέμα σὰς μῆσα ἀπὸ εἰκόνας καὶ μεταφορὰς καὶ ἀποφεύγετε τὴν πολλὴν περιγραφή καὶ ἀνάλυση.— Κ. Κ ο λ ῶ ν α, Ρίτσμονδ: Πολλὸ καλὰ θὰ δημοσιευθοῦν. Σ τελῶμε τὸ θιέλιον.